

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

Кафедра міжнародного права та галузевих правових дисциплін

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

за темою:

**ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗОВАНІ (ГІБРИДНІ) ТРИБУНАЛИ ЯК ОРГАНИ
МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ**

Виконав:

здобувач 2 курсу, групи ММ-21д
освітньо-професійної програми
«Міжнародне право»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

Усатюк Ілля Ігорович

Науковий керівник:

Пилипенко Володимир Пилипович, доктор
юридичних наук, професор, заслужений юрист
України, доцент кафедри міжнародного права та
галузевих правових дисциплін

_____
(підпис)

Рецензент:

Канфуї Іван Васильович, кандидат юридичних
наук, доцент кафедри кримінального права та
процесу

_____
(підпис)

Робота допущена до захисту в ЕК

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри:

Регушевський Едуард Євгенович, кандидат
юридичних наук, доцент, доцент кафедри
міжнародного права та галузевих правових
дисциплін

_____
(підпис)

Реєстрація

номер

дата

підпис завідувача кафедри

Рекомендовано

до захисту

підпис наукового керівника

ініціали, прізвище наукового керівника

Результат захисту

оцінка

дата захисту

Голова ЕК

підпис

ініціали, прізвище

Члени ЕК

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

Секретар ЕК

підпис

ініціали, прізвище

**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

**ПОДАННЯ
ГОЛОВІ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ
ЩОДО ЗАХИСТУ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ**

Направляється студент Усатюк Ілля Ігорович до захисту магістерської роботи
Освітній ступінь «Магістр»
Освітньо-професійна програма «Міжнародне право»
Спеціальність 293 «Міжнародне право»
Галузь знань: 29 «Міжнародні відносини»
На тему: «Інтернаціоналізовані (гібридні) трибунали як органи міжнародної кримінальної юстиції».
Магістерська робота і рецензія додаються.
Завідувач кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін КУП НАН України,
к. ю. н., доцент _____ Е. Є. Регушевський

Довідка про успішність

Усатюк Ілля Ігорович за період навчання за спеціальністю 293 «Міжнародне право» з 2023 року до 2025 року повністю виконав навчальний план за напрямом підготовки, спеціальністю з таким розподілом оцінок за:

національною шкалою: відмінно _____%, добре _____%, задовільно _____%;

шкалою ЄКТС: А _____%; В _____%; С _____%; D _____%; E _____%.

Методист: _____

Висновок керівника магістерської роботи

Студент Усатюк Ілля Ігорович вчасно виконав поставлені перед ним науковим керівником завдання щодо виконання магістерської роботи на тему «Інтернаціоналізовані (гібридні) трибунали як органи міжнародної кримінальної юстиції», у повному обсязі розкрив зміст заявленої теми дослідження, чітко дотримувався вимог структуризації і оформлення роботи у відповідності із Методичними рекомендаціями щодо виконання та захисту магістерських робіт Київського університету права Національної академії наук України. З огляду на відсутність значних недоліків дослідження роботу І. І. Усатюка може бути допущено до захисту.

Науковий керівник _____ В. П. Пилипенко
“ _____ ” _____ 20 _____ року

**Висновок кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін
КУП НАНУ на магістерську роботу**

Магістерську роботу розглянуто. Студент Усатюк І. І. допускається до захисту цієї роботи в Екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін _____
(підпис)
“ _____ ” _____ 20 _____ року

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ**КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА**

Кафедра міжнародного права та галузевих правових дисциплін

Освітній ступінь «Магістр»

Освітньо-професійна програма «Міжнародне право»

Спеціальність 293 «Міжнародне право»

Галузь знань 29 «Міжнародні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

міжнародного права та

галузевих правових дисциплін

Регушевський Е. Є.

_____
(підпис)

« ____ » _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ**НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВИТИ**

Усатюка Іллі Ігоровича

1. Тема роботи: «Інтернаціоналізовані (гібридні) трибунали як органи міжнародної кримінальної юстиції»

Керівник роботи: Пилипенко В.П., д.ю.н., професор, доцент кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін КУП НАН України

_____
(підпис)

2. Строк подання студентом роботи: до «19» червня 2025 року

3. Вихідні дані до роботи: кваліфікаційна магістерська дипломна робота на тему «Інтернаціоналізовані (гібридні) трибунали як органи міжнародної кримінальної юстиції» складається зі вступу, трьох розділів (Розділ I «Становлення міжнародної кримінальної юстиції та її розвиток у період ХХ–початку ХХІ століття»; Розділ II «Особливості діяльності гібридних трибуналів під час притягнення до індивідуальної кримінальної відповідальності осіб, винних у скоєнні міжнародних злочинів»; Розділ III «Проблемні питання діяльності гібридних трибуналів. Досвід для України»), висновків, списку використаних джерел зі 117 найменувань.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити).

До розгляду і розробки були рекомендовані наступні питання:

- Дослідити процес створення системи міжнародної кримінальної юстиції на основі діяльності трибуналів ad hoc;
- Проаналізувати правову природу Міжнародного кримінального суду та його роль в системі міжнародної кримінальної юстиції;
- Визначити обставини, що призвели до формування моделі гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів;
- Розглянути статутні документи та способи створення гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів;
- Висвітлити на основі статутних документів гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів категоризацію таких трибуналів за правовою основою функціонування;
- Описати особливості формування складу в межах інституційних механізмів моделі гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів та природи їх юрисдикції;
- Виділити способи імплементації та інкорпорації національного законодавства в межах функціонування гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів;
- Виокремити недоліки та труднощі в діяльності гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів;
- Запропонувати способи та методи вирішення недоліків діяльності гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів;
- Проаналізувати застосовність формату гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів для притягнення до відповідальності високопосадовців рф.

5. Консультанти розділів магістерської роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Становлення міжнародної кримінальної юстиції та її розвиток у період ХХ–початку ХХІ століття	Пилипенко В.П., д.ю.н., професор, доцент	26.12.2024	26.12.2024
Особливості діяльності гібридних трибуналів під час притягнення до індивідуальної кримінальної відповідальності осіб, винних у скоєнні міжнародних злочинів	Пилипенко В.П., д.ю.н., професор, доцент	03.02.2025	03.02.2025
Проблемні питання діяльності гібридних трибуналів. Досвід для України	Пилипенко В.П., д.ю.н., професор, доцент	17.03.2025	17.03.2025

6. Дата видачі завдання: 19 грудня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Погодження плану та підбір літератури	До 26.12.2024	
2.	Написання вступу та I розділу магістерської роботи	з 26.12.2024 по 31.01.2025	
3.	Написання II розділу магістерської роботи	з 03.02.2025 по 14.03.2025	
4.	Написання III розділу магістерської роботи та подання завершеної роботи студентом науковому керівнику	з 17.03.2025 по 21.04.2025	
5.	Реєстрація магістерської роботи на кафедрі	з 21.04.2025 по 07.05.2025	
6.	Попередній захист магістерської роботи на кафедрі	з 07.05.2025 по 23.05.2025	
7	Оформлення письмового відгуку наукового керівника, рецензування та допуск кафедрою магістерської роботи до захисту в ЕК	з 23.05.2025 до 19.06.2025	

Здобувач вищої освіти _____ Прізвище та ініціали
(підпис)

Керівник роботи _____ Прізвище та ініціали
(підпис)

Консультант роботи _____ Прізвище та ініціали
(підпис)

Анотація

Робота містить 123 сторінок, список використаних джерел становить 117 найменувань.

«Інтернаціоналізовані (гібридні) трибунали як органи міжнародної кримінальної юстиції»

Актуальність теми дослідження обумовлена зростанням значення інститутів міжнародної кримінальної юстиції в умовах новітніх воєнних конфліктів, зокрема збройної агресії РФ проти України. У контексті обмежених можливостей притягнення вищих посадових осіб держави-агресора до відповідальності в межах існуючих міжнародних структур, особливу увагу привертає інституційна модель гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів. Ці судові утворення, що поєднують елементи міжнародного та національного правосуддя, набувають дедалі більшого значення як потенційно ефективний механізм притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, зокрема злочин агресії.

Об'єктом дослідження є система органів міжнародної кримінальної юстиції. Предметом – інституційні особливості та характерні риси гібридних трибуналів, їх правовий статус, організаційна структура та ефективність у сфері реалізації міжнародного правосуддя.

Мета роботи полягає в комплексному аналізі моделі гібридного трибуналу в контексті її застосування для притягнення до відповідальності посадових осіб РФ. Завдання охоплюють дослідження процесу становлення системи міжнародної кримінальної юстиції, аналіз діяльності трибуналів ad hoc, особливостей формування складу, юрисдикції та джерел правового регулювання гібридних трибуналів, а також можливості їх застосування в Україні.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному розгляді моделей гібридних трибуналів у правовому полі України, категоризації їх за правовою

основою функціонування та аналізі можливості створення такого трибуналу для розгляду злочину агресії РФ проти України.

Практичне значення роботи полягає у виробленні пропозицій щодо вдосконалення механізмів гібридних трибуналів та створенні аналітичної бази для їх можливого запровадження в українському правовому полі.

Апробація результатів дослідження відбулась шляхом публікації статті в журналі «Право і суспільство» (<https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.58>).

Структура магістерської роботи складається зі вступу, трьох розділів, поділених на вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

Ключові слова: *гібридні (інтернаціоналізовані) трибунали, міжнародна кримінальна юстиція, індивідуальна відповідальність, Східний Тимор, Косово, Камбоджа, Сьєрра-Леоне, Сенегал, Ліван, Ірак, Боснія і Герцеговина, ЦАР.*

Abstract

The paper contains 123 pages, the list of references includes 117 titles.

‘Internationalized (hybrid) tribunals as organs of international criminal justice’

The relevance of the research topic stems from the growing importance of international criminal justice institutions in the context of recent military conflicts, in particular, the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. In the context of limited opportunities to bring senior officials of the aggressor state to justice within the existing international structures, the institutional model of hybrid (internationalized) tribunals attracts special attention. These judicial entities that combine elements of international and national justice are becoming increasingly important as a potentially effective mechanism for bringing to justice for international crimes, including the crime of aggression.

The object of the study is the system of international criminal justice bodies. The subject matter is the institutional features and characteristics of hybrid tribunals, their legal status, organizational structure and effectiveness in the administration of international justice.

The purpose of the study is to provide a comprehensive analysis of the hybrid tribunal model in the context of its application to prosecute Russian officials. The tasks include a study of the process of formation of the international criminal justice system, analysis of the activities of ad hoc tribunals, peculiarities of formation of the composition, jurisdiction and sources of legal regulation of hybrid tribunals, as well as the possibility of their application in Ukraine.

The scientific novelty of the study lies in a comprehensive consideration of the models of hybrid tribunals in the legal field of Ukraine, their categorization according to the legal basis of their functioning and analysis of the possibility of establishing such a tribunal to consider the crime of aggression of the Russian Federation against Ukraine.

The practical significance of the work lies in the development of proposals for improving the mechanisms of hybrid tribunals and the creation of an analytical framework for their possible introduction in the Ukrainian legal field.

The results of the study were tested by means of publishing an article in the “Law and Society” Magazine (<https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.58>).

The structure of the master's thesis consists of an introduction, three chapters divided into eight subsections, conclusions and a list of references.

Keywords: *hybrid (internationalized) tribunals, international criminal justice, individual responsibility, East Timor, Kosovo, Cambodia, Sierra Leone, Senegal, Lebanon, Iraq, Bosnia and Herzegovina, CAR.*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	12
ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ТА ЇЇ РОЗВИТОК У ПЕРІОД ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ	18
1.1. Міжнародні трибунали ad hoc та їх вплив на формування інституту міжнародної кримінальної юстиції.....	18
1.2. Міжнародний кримінальний суд як постійно діючий орган міжнародної кримінальної юстиції.....	28
1.3. Причини та передумови виникнення інтернаціоналізованих (гібридних) трибуналів.....	39
Висновки до розділу 1	43
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ГІБРИДНИХ ТРИБУНАЛІВ ПІД ЧАС ПРИТЯГНЕННЯ ДО ІНДИВІДУАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ, ВИННИХ У СКОЄННІ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ	46
2.1. Правова основа створення та діяльності гібридних трибуналів.....	46
2.2. Особливості формування складу та юрисдикції гібридних трибуналів....	58
2.3. Застосування норм національного законодавства у формуванні та діяльності гібридних трибуналів.....	70
Висновки до розділу 2	73
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГІБРИДНИХ ТРИБУНАЛІВ. ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ	76
3.1. Недоліки в діяльності гібридних трибуналів та шляхи їх подолання.....	76
3.2. Можливість створення інтернаціоналізованого (гібридного) трибуналу для покарання вищих посадових осіб рф за злочин агресії проти України.....	85
Висновки до розділу 3	100
ВИСНОВКИ	104
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	108

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

СРЮ – Союзна Республіка Югославія

РБ ООН – Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй

ООН – Організація Об'єднаних Націй

МТР – Міжнародний трибунал щодо Руанди

МТКЮ – Міжнародний трибунал для колишньої Югославії

МКС – Міжнародний кримінальний суд

UNTAET – United Nations Transitional Administration in East Timor, Перехідна адміністрація ООН у Східному Тиморі

UNMIK – United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, Місія ООН у справах тимчасової адміністрації в Косово

STL – Special Tribunal for Lebanon, Спеціальний трибунал для Лівану

SCSL – Special Court for Sierra Leone, Спеціальний суд щодо Сьєрра-Леоне

SCC – Special Criminal Court in Central African Republic, Спеціальний кримінальний суд у Центральноафриканській Республіці

MINUSCA – United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mission in the Central African Republic, Багатопрофільна комплексна місія ООН зі стабілізації в Центральноафриканській Республіці

ІНТ – Iraqi High Tribunal, Верховний іракський трибунал

ЕССС – Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia, Надзвичайні палати в судах Камбоджі

ЕАС – Extraordinary African Chambers, Надзвичайні африканські палати в судах Сенегалу

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Повномасштабне вторгнення рф на територію України стало новим щаблем у збройному конфлікті, породженому агресією однієї з постійних держав-членів Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, що відбувається вже одинадцять років. Юридичний статус російської федерації в рамках міжнародного права ставить значну кількість міжнародно-правових викликів перед Україною та міжнародною спільнотою в цілому, особливо в рамках питання притягнення винних у міжнародних та воєнних злочинах посадових осіб до відповідальності.

Ідея притягнення відповідальних високопосадовців рф за вчинення міжнародних злочинів в рамках інституційних механізмів Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй вже давно не розглядається українськими правниками як реалістична, через фактичне існування «права вето» як у країни-агресора, так і у одного з її найближчих союзників – Китаю. В свою чергу, сподівання відносно відновлення справедливості та покарання винних, що були покладені на Міжнародний кримінальний суд, в рамках існуючого збройного конфлікту, були підірвані невиконанням уряду Монголії свого зобов'язання відносно арешту володимира путіна 2 вересня 2024 року. Вищезазначені обставини залишають Україні досить обмежену кількість міжнародно-правових механізмів та заходів, якими можна скористатися для притягнення винних посадових осіб російської федерації до відповідальності за скоєні ними злочини.

Серед альтернативних механізмів розглядаються: здійснення переслідування в рамках національної судової системи України, створення спеціального міжнародного трибуналу щодо України, а також створення гібридного (інтернаціоналізованого) трибуналу щодо України. В межах цього дослідження, увагу було акцентовано саме на можливості створення

гібридного трибуналу щодо притягнення високопосадовців РФ до відповідальності за міжнародні злочини, зокрема, за злочин агресії.

Гібридні (інтернаціоналізовані) трибунали є відносно новою формою інституцій міжнародної кримінальної юстиції. Вперше створені на початку ХХ століття, ці трибунали зайняли проміжне місце в системі міжнародної кримінальної юстиції між національними судовими інституціями та Міжнародним кримінальним судом. Кожен з гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів є унікальною судовою інституцією *sui generis*, зі своєю власною правовою основою та способом створення, що зумовлює великий науковий та практичний інтерес та цінність для дослідження таких трибуналів.

Гібридні (інтернаціоналізовані) трибунали є предметом дослідження широкого кола зарубіжних наукових публікацій, однак, дослідження цього інституційного формату органу системи міжнародної кримінальної юстиції є досить обмеженими за своєю кількістю в межах правового наукового простору України. Це, в поєднанні з вищезазначеними обставинами зумовлює актуальність даного дослідження, як з суто наукової, так і з практичної точки зору.

Мета дослідження полягає в здійсненні комплексного розгляду інституційної моделі гібридного трибуналу в межах системи міжнародної кримінальної юстиції. Для досягнення поставленої мети наукового дослідження необхідне вирішення наступних **завдань**:

1. Дослідити процес створення системи міжнародної кримінальної юстиції на основі діяльності трибуналів *ad hoc*;
2. Проаналізувати правову природу Міжнародного кримінального суду та його роль в системі міжнародної кримінальної юстиції;
3. Визначити обставини, що призвели до формування моделі гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів;
4. Розглянути статутні документи та способи створення гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів;

5. Висвітлити на основі статутних документів гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів категоризацію таких трибуналів за правовою основою функціонування;
6. Описати особливості формування складу в межах інституційних механізмів моделі гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів та природи їх юрисдикції;
7. Виділити способи імплементації та інкорпорації національного законодавства в межах функціонування гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів;
8. Виокремити недоліки та труднощі в діяльності гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів;
9. Запропонувати способи та методи вирішення недоліків діяльності гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів;
10. Проаналізувати застосовність формату гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів для притягнення до відповідальності високопосадовців рф.

Об'єктом дослідження є система органів міжнародної кримінальної юстиції.

Предметом дослідження виступають інституційні особливості та характерні ознаки гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступних досягненнях: вперше було комплексно розглянуто множинність інституційної системи гібридних трибуналів в межах наукового простору України; були виокремлені характерні ознаки притаманні механізмам діяльності розглянутих гібридних трибуналів; детально досліджено можливість створення гібридного трибуналу для притягнення високопосадовців рф до відповідальності за злочин агресії; закріплено аргумент на користь створення спеціального міжнародного трибуналу щодо збройної агресії рф на території України.

Практичне значення одержаних результатів полягає у: введенні чіткої категоризації гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів за правовою

основою їх функціонування, що сприяє подальшому дослідженню таких трибуналів, з урахуванням їх особливостей в межах виділених категорій; описі пропозицій щодо удосконалення формату гібридного (інтернаціоналізованого) трибуналу у випадку його застосування в правовому просторі України; створенні дослідницького базису, що може слугувати основою для подальшого розгляду діяльності окремих розглянутих гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів.

Методи дослідження. Під час виконання дослідження було застосовано: історичний метод в межах дослідження діяльності трибуналів *ad hoc*; метод аналізу під час розгляду правової природи трибуналів *ad hoc*, Міжнародного кримінального суду та гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів, а також в рамках дослідження особливостей їх діяльності; метод синтезу та індукції для категоризації гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів за правовою основою їх функціонування, а також під час виділення спільних характеристик та недоліків в діяльності таких трибуналів; метод дедукції та порівняння під час дослідження застосовності формату гібридного (інтернаціоналізованого) трибуналу в контексті збройної агресії РФ щодо України.

Інформаційна база дослідження. В ході проведення дослідження були використані наступні види інформації: закони України та закони і підзаконні нормативні акти іноземних держав; статутні документи міжнародних судів та трибуналів, а також їх публіцистичні публікації; резолюції Ради Безпеки ООН та Генеральної Асамблеї ООН, а також їх офіційні публікації; офіційні резолюції та публікації Ради Європи; низка міжнародних договорів; наукові публікації низки авторів; публікації міжнародних наукових, правових та гуманітарних проектів, таких як: Human Rights Watch, International Center for Transitional Justice, Hybrid Justice. З науковців та їх робіт варто окремо виділити: В. Попко та його дослідження множинності інституційних моделей системи міжнародної кримінальної юстиції; монографію О. Солоненка «Міжнародна кримінальна юстиція: етапи становлення та розвитку»; роботи В. Іванова та К. Томушата відносно ролі Нюрнберзького процесу у формуванні

системи міжнародного кримінального права; роботи Ю. Тотані стосовно спадщини Токійського трибуналу; І. Шимоновича та його дослідження про роль МТКЮ на розвиток міжнародної кримінальної юстиції; роботи Л. Хаскелл та Л. Волдорфа відносно недоліків в діяльності МТР; П. М. Юма та його наукову оцінку досягнень та невдач МТР; роботи М. Хамфрі стосовно впливу діяльності МТКЮ та МТР на країни, що входили до їх юрисдикції; публікації Н. Гроно та А. де Курсі Вілер стосовно стримувального ефекту МКС; Ф. Вонга та його наукову критику діяльності МКС; роботи С. Вільямс відносно юрисдикційних питань діяльності гібридних трибуналів.

Апробація результатів дослідження. Апробація результатів дослідження відбулась шляхом публікації статті в журналі «Право і суспільство» (<https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.2.58>).

Структура і обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, що поділені на вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел зі 117 найменувань. Загальний обсяг роботи – 123 сторінок, з яких 16 становлять список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ТА ЇЇ РОЗВИТОК У ПЕРІОД ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

1.1. Міжнародні трибунали ad hoc та їх вплив на формування інституту міжнародної кримінальної юстиції

Перш ніж розпочати огляд етапів формування та розвитку міжнародної кримінальної юстиції, варто встановити саме поняття міжнародної кримінальної юстиції, для кращого розуміння контексту проведеного дослідження та аналізу. У вітчизняному науково-правовому просторі існує декілька поглядів стосовно визначення міжнародної кримінальної юстиції. Так, наприклад, В. Попко визначає міжнародну кримінальну юстицію як «міжнародний судовий механізм і процедуру, що створені світовою спільнотою держав для розгляду кримінальних справ осіб, які вчинили міжнародні злочини» [1, с. 309]. Хоча це визначення є досить коректним, воно не передає одну з основних характеристик міжнародної кримінальної юстиції, а саме – притаманну їй системність. В цьому контексті, на нашу думку, більш коректним є тлумачення поняття міжнародної кримінальної юстиції надане О. М. Солоненко. Солоненко вказує, що міжнародна кримінальна юстиція «це особлива система органів міжнародного характеру створюваних за відповідною міжнародною процедурою, які покликані здійснювати міжнародне кримінальне правосуддя» [2, с. 345]. Саме таке тлумачення поняття міжнародної кримінальної юстиції було застосовано в межах проведення даного дослідження.

Повертаючись до теми становлення системи міжнародної кримінальної юстиції, варто зауважити, що концепція створення тимчасових органів міжнародної кримінальної юстиції для розгляду конкретних ситуацій, що сталися в межах конкретних територій (тобто, міжнародних трибуналів ad hoc), завдячує своєму виникненню та розвитку подіям, що сталися, відповідно,

у першій половині, та наприкінці ХХ століття [3, с. 13]. Хоча сам термін «міжнародний трибунал ad hoc» пов'язують переважно з діяльністю Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії та Міжнародного трибуналу щодо Руанди, що були засновані у 90-их роках ХХ століття, своїм корінням він сягає закінчення Другої світової війни, та створення і функціонування Міжнародного воєнного трибуналу в період з 20 листопада 1945 року по 1 жовтня 1946 року, та Міжнародного воєнного трибуналу для Далекého Сходу в період з 3 травня 1946 року по 12 листопада 1948 року, оскільки ці два трибунали фактично були засновані та виконували свої функції відповідно до принципу ad hoc [4].

Міжнародний воєнний трибунал для суду та покарання головних воєнних злочинців країн європейської осі (також відомий під назвою Нюрнберзький трибунал) був створений на основі угоди між урядами Сполучених Штатів Америки (далі – США), Франції, Сполученого Королівства та Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР), що була підписана у м. Лондоні 8 серпня 1945 року. Ця угода мала на меті практично реалізувати положення Московської декларації, виданої 1 листопада 1943 року, що заявляла про наміри Об'єднаних націй (також відомих як Антигітлерівська коаліція), відносно німецьких офіцерів та солдатів, а також членів нацистської партії, які були відповідальні за звірства, масові вбивства або брали в них добровільну участь, «переслідувати їх аж до краю землі, та видати їх обвинувачам, для того, щоб здійснити правосуддя» [5]. Відповідно до Лондонської угоди, організація, юрисдикція та функції майбутнього трибуналу були викладені в Статуті Міжнародного воєнного трибуналу (що також відомий під назвою Нюрнберзький статут), що є невід'ємною частиною угоди [6].

Згідно зі статтею 2 Статуту, трибунал складався з чотирьох членів (по одному члену від кожної країни Коаліції), кожен з яких мав одного заступника. Рішення приймалися більшістю голосів, а у випадку рівномірного їх розподілу, вирішальне значення мав голос Президента трибуналу, який обирався з членів

трибуналу (стаття 4 Статуту). В свою чергу, стаття 6 Статуту містила в собі перелік злочинів, над якими трибунал мав юрисдикцію, а також вказівку на те, що, за кожен з цих злочинів, передбачена індивідуальна відповідальність. Такими злочинами були: злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності. Також, в рамках положень цієї статті, кожному з вищеназваних злочинів давалася правова кваліфікація, з визначенням та прикладами дій, що підпадають під кожен з них. Особливої уваги вартують стаття 7 Статуту, що встановлює норму про те, що службове становище звинувачених не є підставою для звільнення їх від відповідальності, або пом'якшення покарання, та стаття 8 Статуту, в якій зазначено, що факт вчинення підсудним дій, згідно з вказівкою уряду або вищого за посадою, не звільняє його від відповідальності, однак може бути врахований у призначенні покарання за розсудом трибуналу.

Як зазначає В.М. Іванов, Нюрнберзький трибунал, та його Статут, мали безпрецедентне значення для розвитку міжнародної кримінальної юстиції та міжнародного кримінального права як галузі в цілому [7, с. 26-27]. Введені в тексті його Статуту, а також безпосередньо у рішенні трибуналу, принципи індивідуальної відповідальності за міжнародні злочини та неможливості захистити свої дії «під парасолькою» посадового імунітету, а також тлумачення найбільш тяжких міжнародних злочинів, знайшли відображення в Статуті Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), безлічі міжнародних конвенцій та угод, а надалі – в статутах багатьох інших органів кримінальної юстиції: як тимчасових, так і постійних [8, с. 830-831]. В рішенні трибуналу вперше було виокремлено злочин агресії як «найтяжчий міжнародний злочин», оскільки «він містить у собі накопичене зло усіх інших». Однак трибунал не обійшовся і без критики у свою сторону. Його звинувачували у «правосудді переможця», впровадженні юридичних норм *ex post facto*, відсутності авторитетної юридичної основи в його функціонуванні, нелегітимності та ін [10, с. 99-100]. Однак, попри досить виправдану, в певних аспектах, критику трибуналу, його значущість та вплив на утворення нової системи міжнародного права в цілому,

основоположних принципів міжнародного кримінального права та роль, яку він відіграв у розвитку майбутніх органів міжнародної кримінальної юстиції, не може бути проігнорована [7, с. 27].

Хоча Міжнародний воєнний трибунал для Далекого Сходу (також відомий як Токійський трибунал) не ніс в собі такої юридичної новизни як Нюрнберзький трибунал, він, проте, також займає важливе місце в історії розвитку міжнародної кримінальної юстиції, та мав свої певні особливості, що вартують окремої уваги. Токійський трибунал, в схожій на процес заснування Нюрнберзького трибуналу манері, був практичною імплементацією положень, викладених у низці міжнародних декларацій, головною з яких варто вважати Потсдамську декларацію, видану 26 липня 1945 року президентом США Гаррі Труменом, прем'єр-міністром Сполученого Королівства Вінстоном Черчиллем та президентом Республіки Китай Чан Кайші, в якій був викладений ультиматум стосовно умов для капітуляції Японії [11]. Однак, на відміну від Нюрнберзького трибуналу, Токійський трибунал був створений не на основі міжнародної угоди, а на основі одноосібної прокламації генерала США Дугласа Макартура, якому, в рамках його позиції як Головнокомандувача союзними окупаційними військами, були надані повноваження «видавати всі накази щодо виконання умов капітуляції, окупації та контролю над Японією, а також всі директиви, що доповнюють їх» [12]. Прокламація була видана 19 січня 1946 року. У той самий день генерал Макартур затвердив Статут Міжнародного воєнного трибуналу для Далекого Сходу.

Структура трибуналу була подібна до Нюрнберзького. Відповідно до статті 2 Статуту трибунал складався з не менше шести та не більше одинадцяти членів, яких призначав Головнокомандувач союзними окупаційними військами за поданням країн, які підписали акт про капітуляцію Японії: Австралії, Канади, Китаю, Франції, Індії, Нідерландів, Філіппін, СРСР, Сполученого Королівства, США та Франції. Сам Статут Токійського трибуналу мало в чому відрізнявся від Статуту Нюрнберзького трибуналу. Його положення місцями були тотожними положенням, викладеним в Статуті

Міжнародного воєнного трибуналу [13]. Наприклад, визначення злочинів проти миру, воєнних злочинів та злочинів проти людяності майже дослівно повторюють визначення, що були надані в тексті Статуту Нюрнберзького трибуналу [12]. Однією з причин подібності Токійського трибуналу до його попередника вважають бажання адміністрації Трумена зміцнити правову спадщину Нюрнберзького трибуналу та його легітимність шляхом закріплення принципів та норм, затверджених в Нюрнберзькому статуті, у рамках ще одного міжнародного трибуналу [10, с. 99].

Однак, разом з позитивними наслідками схожості Токійського трибуналу до Нюрнберзького, його спіткали ті самі категорії критики, що й попередника, а також, на додаток, звинувачення у лицемірстві стосовно відсутності у суду юрисдикції стосовно факту застосування атомних бомб, та відмови США переслідувати імператора та іншу японську еліту через страх народних заворушень [10, с. 100]. На противагу, варто зазначити, що, як пише Т. Юма, в рамках Токійського трибуналу вперше було порушене питання криміналізації бездіяльності посадових осіб відносно неприйняття заходів для запобігання виникненню або продовженню воєнних злочинів, про вчинення яких їм було відомо [14, с. 159]. Ці обвинувачення в бездіяльності відіграли ключову роль в у засудженні та подальшій страті двох обвинувачених: генерала Іване Мацуї, який керував кампанією із захоплення Нанкіна, та Кокі Хіроta, який був міністром закордонних справ Японії під час нанкінських звірств [15].

Нюрнберзький та Токійський трибунали стали фундаментом для майбутнього міжнародної кримінальної юстиції, та започаткували принципи, які утворили основу концепції міжнародної відповідальності, і були використані для побудови сучасної системи міжнародного кримінального права, а також знайшли своє закріплення та підтвердження своєї легітимності в рамках міжнародних актів, першим з яких була Резолюція ООН 95 (I) про «підтвердження принципів міжнародного права, визнаних Статутом Нюрнберзького трибуналу» [16]. Саме в рамках діяльності ООН відбувалася подальша еволюція та розвиток ідей, започаткованих в першій половині ХХ

століття. Варто зазначити, на жаль, що, фактично, розвиток міжнародного кримінального права та механізмів міжнародної кримінальної юстиції був призупинений аж до 90-х років ХХ століття. Головною причиною виникнення таких обставин можна вважати напружене геополітичне становище світу, що було викликане Холодною війною [17]. Як зазначає І. Шимонович, лише після припинення конфронтації між США та СРСР, серед членів Ради Безпеки ООН (далі – РБ ООН) утворився політичний клімат, що був сприятливим для відновлення процесів розвитку міжнародного кримінального права та міжнародної кримінальної юстиції [18, с. 458]. Рушійною силою цих процесів, на даний період часу, стала необхідність відновити справедливість та покарати відповідальних за міжнародні злочини, що були скоєні у рамках Югославських війн кінця ХХ століття. Результатом дій та кроків, що були здійснені для досягнення цієї мети, стало створення Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії.

Міжнародний трибунал для колишньої Югославії (далі – МТКЮ, повна назва – Міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії з 1991 року) був створений 25 травня 1993 року. Причинами заснування МТКЮ стали масштаби звірств та спричинених ними людських страждань, що були скоєні в часовий проміжок від початку 90-х років ХХ століття по 1992-1993 роки в збройних конфліктах, що відбувалися по всій території колишньої Югославії. Першим кроком до заснування МТКЮ стало призначення Спеціального доповідача ООН з питань ситуації щодо прав людини в колишній Югославії резолюцією 1992/S-1/1 Комісією ООН з прав людини [19]. Доповіді Спеціального доповідача підтвердили те, про що багато хто підозрював – жахливі воєнні злочини вчинялися систематично, та усіма сторонами конфліктів. Наступним кроком РБ ООН створила Комісію експертів для розслідування ймовірних порушень гуманітарного права Резолюцією 780 прийнятою 6 жовтня 1992 року [20]. Сам МТКЮ було засновано прийняттям резолюції РБ ООН 827, що містила в собі

Статут МТКЮ. Правовою основою для його створення стали положення Глави VII Статуту ООН щодо повноважень ООН [21].

Статут МТКЮ складався лише з тридцяти чотирьох статей, залишаючи за колегією суддів право розробляти правила процедури та доказування. Структура МТКЮ містила: палати, що складалися з трьох судових палат та Апеляційної палати; Прокурора; та Секретаріату, який обслуговував як палати, так і Прокурора. Судді обиралися Генеральною Асамблеєю в індивідуальному порядку. Загальна кількість постійних суддів складала 16, де жодні два судді не могли бути громадянами однієї й тієї ж держави [22]. Статут уповноважував МТКЮ розглядати справи осіб, відповідальних за чотири різні категорії злочинів: серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 року, порушення законів і звичаїв війни, геноцид та злочини проти людяності (статті 2, 3, 4 та 5 Статуту). Відповідно до закріплених принципів Нюрнберзького трибуналу, Статут МТКЮ містив в собі положення про принцип індивідуальної кримінальної відповідальності, неможливості посилення на службове становище, або на факт вчинення дій за наказом, як аргумент для захисту, а також положення про відповідальність службових осіб за порушення, які були вчинені їх підлеглими, або за неприйняття заходів для запобігання цих порушень (стаття 7 Статуту). Важливою ознакою МТКЮ було те, що він мав суміжну юрисдикцію з національними судами держав колишньої Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії, однак в той же час мав примат над ними (стаття 9 Статуту).

Діяльність МТКЮ мала значний вплив на розвиток міжнародної кримінальної юстиції. Досягнення МТКЮ були значущими як для затвердження вже сформованих норм міжнародного кримінального права, так і для їх розвитку та розширення їх розуміння. Так, принцип індивідуальної відповідальності був одним з основних у функціонуванні МТКЮ, завдяки чому йому вдалося винести вирок 93 особам, винним у скоєнні злочинів, що підпадали під його юрисдикцію [23]. Одним вагомим досягнень МТКЮ став той факт, що, на відміну від своїх попередників, МТКЮ був незалежним

трибуналом, створеним і запровадженим резолюцією РБ ООН, який має юрисдикцію над усіма особами, що скоїли злочини під час конфлікту. У цьому відношенні, на думку І. Шимоновича, МТКЮ, безсумнівно, є проривом, оскільки ставив усі сторони, що брали участь у конфліктах, в однакове становище щодо переслідування скоєних воєнних злочинів, а отже не може бути підданий критиці відносно «правосуддя переможця» [18, с. 444]. Також варто згадати те, що МТКЮ, фактично, вивів класичне на сьогодні визначення збройного конфлікту, та затвердив ознаки міжнародного та неміжнародного збройного конфлікту у п. 70 Рішення Апеляційної палати МКТЮ у справі Душко Тадіча від 2 жовтня 1995 року [24].

Серед інших вагомих досягнень МТКЮ можна назвати такі: трибунал визначив загальну заборону катувань у міжнародному праві, від якої не можна відступати ні договором, ні внутрішнім правом, ні будь-яким іншим чином; трибунал зробив значний внесок у міжнародне гуманітарне право, що стосується правового ставлення до сексуального насильства у воєнний час та покарання за нього; трибунал визначив найважливіші елементи злочину геноциду, зокрема, визначення об'єкта цього злочину; трибунал визначив, що поневолення і переслідування є злочинами проти людяності; трибунал застосував сучасну доктрину кримінальної відповідальності керівних осіб, так звану командну відповідальність; він роз'яснив, що для настання кримінальної відповідальності не обов'язкова наявність формальних відносин «начальник-підлеглий»; у цьому ж ключі МТКЮ усунув невизначеність щодо рівня обізнаності, який слід очікувати від начальника, чиї підлеглі збиралися вчинити злочини або фактично вчинили їх; трибунал зробив численні внески в питання процесуального права, деякі з яких стосуються заходів захисту свідків, конфіденційності та розкриття інформації, що має відношення до національної безпеки держав, визнання обвинуваченими своєї вини, примусу як засобу захисту тощо [25].

Однак, діяльність МТКЮ мала й свої проблеми. По перше, його успіх великим чином залежав від кооперації держав, над якими він мав

територіальну юрисдикцію. МТКЮ вдалося досягти того, що він зробив, завдяки співпраці хорватів і мусульман Боснії і Герцеговини та уряду Хорватії. Якби вони вирішили відмовитися від співпраці, враховуючи позицію боснійських сербів і СФРЮ, то «трибунал був би мертвонародженим» [18, с. 458]. По друге, трибунал не зміг досягти однієї з цілей, що були поставлені в рамках Резолюції 827, а саме – зупинити наявні та запобігти скоєнню нових воєнних злочинів [18, с. 456]. На жаль, це твердження стосується не лише подальших конфліктів на території колишньої Югославії, оскільки, всього лише через рік після створення МТКЮ, РБ ООН була вимушена знову вдатися до рішучих дій для відновлення міжнародного правопорядку та справедливості. Викликом, що породив таку необхідність, стали події у Руанді, що мали місце в період з 7 квітня по 19 липня 1994, відомі як геноцид у Руанді. Результатом рішень РБ ООН стало заснування нового міжнародного кримінального трибуналу у 1994 році.

Міжнародний трибунал щодо Руанди (далі – МТР) був створений 8 листопада 1994 року на основі Резолюції РБ ООН 955, що містила в собі Статут МТР. Метою створення трибуналу було судове переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного права, вчинені на території Руанди, та громадян Руанди, відповідальних за геноцид та інші подібні порушення, вчинені в сусідніх державах, у період з 1 січня 1994 року по 31 грудня 1994 року [26]. Так само, як і в процесі створення МТКЮ, правовою основою для заснування МТР стали положення Глави VII Статуту ООН. Статут трибуналу складався з 32 статей, і багато в чому повторював положення Статуту МТКЮ. Структура трибуналу була ідентичною до структури МТКЮ і містила в собі три судові палати, Апеляційну палату, Прокурора та Секретаріат [27]. Кількість постійних суддів, принципи та механізм їх вибору, викладені в положеннях Статуту МТР, також були ідентичними до положень Статуту МТКЮ.

МТР запозичив багато процесуальних та статутних положень у МТКЮ, однак не можна стверджувати, що він не мав свого власного, унікального

впливу на розвиток міжнародного кримінального права та міжнародної кримінальної юстиції. МТР є першим в історії міжнародним трибуналом, який виніс вирок у справі геноциду, і першим, який інтерпретував визначення геноциду, викладене в Женевській конвенції 1948 року. Це також перший міжнародний трибунал, який дав визначення зґвалтування в міжнародному кримінальному праві та визнав зґвалтування засобом вчинення геноциду. Ще одна віха була досягнута у «Справі ЗМІ», де МТР став першим міжнародним трибуналом, який притягнув представників засобів масової інформації до відповідальності за трансляцію матеріалів, спрямованих на підбурювання громадськості до вчинення актів геноциду [28].

Водночас, трибунал мав низку проблем, що є важливими для зауваження. По перше, трибунал зазнав критики через значну, або, часом, взагалі повну відсутність кооперації зі сторони Руандійського патріотичного фронту (РПФ) (партії, що прийшла до влади у Руанді, після повалення попереднього режиму у 1994 році), що негативно вплинула на ефективність трибуналу. На думку Л. Хаскелл та Л. Волдорфа, основною причиною відсутності кооперації від нового уряду Руанди були намагання уникнути відповідальності за злочини, що були скоєні зі сторони РПФ, та притягнення посадових осіб РПФ до відповідальності [29, с. 53-54]. Також, з недоліків трибуналу, варто зазначити значну тривалість розгляду справ (що також була властива і МТКЮ), яка мала негативний ефект на публічне сприйняття трибуналу як засобу відновлення справедливості [30, с. 14-15].

МТКЮ та МТР виникли в контексті політичної кризи в національних державах, де політичне насильство набуло форми масових звірств. Вони були частиною стратегій міжнародного втручання, покликаних зупинити насильство і допомогти відновити мир та досягти національного примирення через правосуддя. Однак, як зазначає М. Хамфрі, бачення правосуддя, яке вони поставили перед собою, реалізовується в умовах, коли держави зазнали краху, а суспільства розділилися [31, с. 503-504]. Наступним логічним кроком в розвитку міжнародної кримінальної юстиції, який міжнародній спільноті

потрібно було зробити, було створення постійного суду для переслідування та покарання міжнародних злочинців, як превентивної міри, якої не змогли досягти трибунали минулого. В цьому аспекті, наявність політичної єдності, яка дозволила трибуналам *ad hoc* другої половини ХХ століття бути створеними взагалі, сигналізувала про те, що світ готовий до того, щоб зробити цей важливий крок.

1.2. Міжнародний кримінальний суд як постійно діючий орган міжнародної кримінальної юстиції

Процес створення постійного міжнародного кримінального суду розпочався наприкінці Другої світової війни, але, як вже зазначалося раніше, був фактично призупинений у 1950-х роках через складні міжнародно-політичні обставини часів Холодної війни [17]. Створення в 1993 і 1994 роках трибуналів *ad hoc* для колишньої Югославії і Руанди стало сигналом важливих зрушень на найвищому політичному рівні. У певному сенсі держави наздогнали громадянське суспільство та правозахисні організації в усьому світі у визнанні того, що безкарність за тяжкі злочини є неприйнятною і становить загрозу для миру та демократії в цілому. На думку П. Селіса, саме в цьому контексті в середині 1990-х років розпочалися переговори про створення постійно діючого міжнародного кримінального суду [32 с. 2]. Результатом цих переговорів стало підписання 17 липня 1998 року Римського статуту – правової основи для створення постійно діючого Міжнародного кримінального суду (далі – МКС). Прийняття Статуту підтримали 120 держав. Безпосередньо чинності він набув 1 липня 2002 року, після його ратифікації 60 державами-підписантами. Станом на 1 січня 2025 року МКС налічує 125 держав-учасниць.

МКС є першим постійним автономним судом, який був створений для розслідування, кримінального переслідування та судового розгляду справ осіб, обвинувачених у скоєнні найтяжчих злочинів, що викликають занепокоєння всієї міжнародної спільноти, а саме злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів та злочину агресії [33, с. 9]. Ключовою

особливістю суду є принцип комплементарності – Суд покликаний доповнювати, а не замінювати національні системи кримінального правосуддя [34]. Він може розглядати справи лише тоді, коли національні системи правосуддя не здійснюють провадження, або коли вони заявляють, що здійснюють його, але насправді не бажають або не можуть здійснювати таке судочинство належним чином. Структура суду визначається положеннями Римського статуту, та містить в собі: Асамблею держав-учасниць; Президію; три відділи Суду: Відділ досудового провадження, Судовий та Апеляційний; Офіс Прокурора; та Секретаріат.

Асамблея держав-учасниць є керівним наглядовим і законодавчим органом Суду і складається з представників держав, які ратифікували Римський статут або приєдналися до нього. Відповідно до статті 112 Римського статуту, Асамблея держав-учасниць збирається за місцем знаходження Суду в Гаазі або в Центральних установах Організації Об'єднаних Націй у Нью-Йорку один раз на рік і, якщо того вимагають обставини, може проводити спеціальні сесії. Кожна держава-учасниця має одного представника в Асамблеї, якого можуть супроводжувати заступники та радники. Римський статут також передбачає, що кожна держава-учасниця має один голос, хоча докладаються всі зусилля для прийняття рішень консенсусом [35]. Держави, які не є учасниками Римського статуту, можуть брати участь у роботі Асамблеї як спостерігачі без права голосу. Голова Президії, Прокурор і Секретар або їхні представники можуть також, за необхідності, брати участь в засіданнях Асамблеї. Асамблея покликана здійснювати управлінський нагляд за Президією, Прокурором і Секретарем щодо адміністрування Суду. Крім того, Асамблея ухвалює Правила процедури і доказування та Елементи злочину. На своїх щорічних сесіях Асамблея розглядає низку питань, включаючи бюджет Суду, стан сплати внесків та аудиторські звіти. Асамблея також має завдання обирати, серед іншого, суддів, Прокурора та заступників Прокурора. Асамблея також може шляхом таємного голосування прийняти рішення про відсторонення від посади судді, Прокурора або заступників Прокурора.

Президія є одним з чотирьох органів Суду. Вона складається з Голови, Першого та Другого віце-президентів, які обираються абсолютною більшістю суддів Суду строком на три роки з правом переобрання на наступний термін. Президія має три основні сфери відповідальності: судові (правові) функції, адміністрування та зовнішні зв'язки. Здійснюючи свої судові/правові функції, Президія формує палати та розподіляє справи між ними, здійснює судовий нагляд за певними рішеннями Секретаря та укладає з державами угоди про співробітництво в рамках всього Суду. За винятком Офісу Прокурора, Президія відповідає за належне адміністрування Суду та здійснює нагляд за роботою Секретаріату. Президія координує та узгоджує з Прокурором усі питання, що становлять взаємний інтерес [36]. Серед обов'язків Президії у сфері зовнішніх зносин - підтримувати відносини з державами та іншими суб'єктами, а також сприяти підвищенню обізнаності громадськості про діяльність Суду та її розумінню.

Судді МКС, як вже зазначалося, обираються Асамблеєю держав-учасниць за їхньою кваліфікацією, неупередженістю та доброчесністю і призначаються на 9-річний термін без права поновлення. Вони забезпечують справедливий судовий розгляд і виносять рішення, а також видають ордери на арешт або повістки про явку до суду, дозволяють потерпілим брати участь у судовому процесі, призначають заходи захисту свідків тощо [37]. Загальна кількість суддів становить вісімнадцять осіб, які виконують свої функції в трьох відділах Суду. Судді розподіляються між відділами відносно рівномірно: не менше шести суддів у Відділі досудового провадження та Судовому відділі, та п'ять суддів в Апеляційному відділі. Вони призначаються до наступних палат: Палати досудового провадження, Судові палати та Апеляційна палата.

Палати досудового провадження, кожна з яких складається з одного або трьох суддів, вирішують усі питання, що виникають до початку судового розгляду. Їхня роль полягає в нагляді за тим, як Офіс Прокурора здійснює свою слідчу і прокурорську діяльність, гарантуванні прав підозрюваних, потерпілих і свідків на стадії слідства, а також у забезпеченні цілісності судового розгляду.

Палати досудового провадження вирішують, чи достатньо доказів для розгляду справи, і якщо так, затверджують обвинувачення та передають справу до судового розгляду. Вони також мають повноваження: видавати ордери на арешт або повістки про виклик до Суду за запитом Офісу Прокурора; уповноважувати Прокурора розпочинати розслідування *proprio motu* (за власною ініціативою) або продовжувати розслідування, коли держава просить Суд передати справу на національне розслідування, або вживати заходів у розслідуванні без співпраці з державою; переглядати рішення Прокурора про відмову від розслідування у разі передачі справи; приймати рішення щодо оскарження юрисдикції або прийнятності справи [37]. Палати досудового провадження також зобов'язані забезпечувати збереження доказів, захист підозрюваних та захист інформації, що впливає на національну безпеку, гарантування прав усіх осіб на етапі розслідування (включаючи підозрюваних, потерпілих та свідків), надання заходів захисту потерпілим та свідкам, та призначення адвоката або іншої підтримки для сторони захисту.

Судові палати формуються Президією для розгляду справ по суті. Кожна Судова палата складається з трьох суддів. Судові палати зобов'язані забезпечувати справедливий та швидкий судовий розгляд, який проводиться з повною повагою до прав обвинувачених і належною увагою до захисту потерпілих і свідків. Вони також мають повноваження приймати рішення щодо участі потерпілих на стадії судового розгляду. Саме Судова палата визначає, чи є обвинувачений невинним або винним у пред'явлених йому звинуваченнях, і, якщо його визнають винним, може призначити покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк (що не може перевищувати тридцяти років), або довічного ув'язнення. Судова палата також може призначати фінансові покарання, як засіб зобов'язання засудженої особи відшкодувати шкоду, завдану потерпілим. До таких покарань належать: компенсація, реституція та реабілітація [37].

Апеляційна палата складається з Голови Президії Суду та чотирьох інших суддів. Усі сторони судового процесу можуть оскаржити або клопотати

про дозвіл на оскарження рішень Палати попереднього провадження та Судової палати. Апеляційна палата може залишити в силі, скасувати або змінити оскаржуване рішення, в тому числі вердикти і вироки, і навіть призначити новий розгляд справи в іншій Судовій палаті. Вона також може переглянути остаточний обвинувальний вирок або рішення про призначення покарання, у випадку, якщо, наприклад, були знайдені нові докази у справі. Апеляційна палата також зобов'язана забезпечувати пропорційність покарання злочинам, а також, щоб на вирок суттєво не вплинули помилки або несправедливість судового розгляду [37].

Офіс Прокурора є незалежним органом Суду. Його мандат полягає в отриманні та аналізі інформації про ситуації або ймовірні злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС, аналізі переданих йому ситуацій з метою визначення того, чи є достатні підстави для початку розслідування злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів або злочину агресії, а також для притягнення до відповідальності осіб, які вчинили ці злочини, і передачі їх до суду [38]. Як і судді Суду, Прокурор та його заступники обираються Асамблеєю держав-учасниць на дев'ять років без права поновлення. Відповідно до делегованих Прокурором повноважень, два заступники Прокурора керують двома підрозділами обвинувачення, які мають відання над рівними частками ситуацій і справ на основі єдиної командної концепції. Заступники Прокурора здійснюють нагляд за попередніми експертизами, розслідуваннями, судовим переслідуванням і, за необхідності, апеляційним провадженням, а також надають стратегічні поради та рекомендації Прокурору щодо кожної ситуації та справи, які перебувають у їхньому віданні. Відділ інтегрованих послуг централізує допоміжні функції, які забезпечують міжгалузеву підтримку Офісу.

Секретаріат допомагає Суду проводити судові процеси. Основною функцією Секретаріату є надання адміністративної та операційної підтримки Палатам та Офісу Прокурора. Він також підтримує діяльність Секретаря з питань захисту, потерпілих, комунікації та безпеки. Секретаріат забезпечує

належне обслуговування Суду та розробляє механізми надання допомоги потерпілим, свідкам та захисту з метою захисту їхніх прав, передбачених Римським статутом та Правилами процедури і доказування [33, с. 21]. Як офіційний канал зв'язку Суду, Секретаріат також несе основну відповідальність за діяльність МКС у сфері інформування громадськості та просвітницької роботи.

Відповідно до Римського статуту, Суд може здійснювати юрисдикцію в ситуації, коли геноцид, злочини проти людяності або воєнні злочини були скоєні 1 липня 2002 року або після цієї дати і: злочини були скоєні громадянином держави-учасниці, або на території держави-учасниці, або в державі, яка визнала юрисдикцію Суду; або злочини були передані Прокурору МКС РБ ООН відповідно до резолюції, прийнятої відповідно до глави VII Статуту ООН. Станом на 17 липня 2018 року ситуація, в якій, як видається, мав місце акт агресії, може бути передана до Суду РБ ООН, яка діє відповідно до глави VII Статуту ООН, незалежно від того, чи йдеться про держави-учасниці, чи про держави, які не є учасницями МКС, відповідно до Резолюції Асамблеї держав-учасниць RC/Res.6 [39]. За відсутності передачі акту агресії РБ ООН Прокурор може розпочати розслідування за власною ініціативою або на прохання держави-учасниці. Прокурор спочатку з'ясовує, чи визначила РБ ООН акт агресії, вчинений відповідною державою. Якщо протягом шести місяців з дати повідомлення Прокурором РБ ООН про ситуацію, Прокурор може, тим не менш, розпочати розслідування за умови, що Відділ досудового розслідування надав дозвіл на початок розслідування. Крім того, за цих обставин Суд не здійснює свою юрисдикцію щодо злочину агресії, вчиненого громадянином або на території держави-учасниці, яка не ратифікувала або не прийняла ці поправки.

Загальна процедура розгляду справ у МКС має наступний вигляд:

1. Офіс Прокурора повинен визначити, чи існують достатні докази злочинів суттєвої тяжкості, що підпадають під юрисдикцію МКС, чи здійснюється належне національне провадження, і чи слугуватиме відкриття

розслідування інтересам правосуддя та потерпілих. Якщо вимоги для початку розслідування не виконані, або якщо ситуація чи злочини не підпадають під юрисдикцію МКС, Офіс Прокурора МКС не може проводити розслідування;

2. Після збору доказів і встановлення особи підозрюваного Офіс Прокурора звертається до суддів МКС з проханням видати ордер на арешт або повістку про виклик до суду, коли підозрювані з'являються добровільно (якщо цього не відбувається, як наслідок, може бути виданий ордер на арешт);

3. При первинній появі підозрюваного до Суду, троє суддів Відділу досудового провадження підтверджують особу підозрюваного і переконуються, що він розуміє звинувачення. Згодом відбуваються слухання щодо підтвердження обвинувачень, де після заслуховування сторони Обвинувачення, Захисту та Законних представників потерпілих, судді вирішують (зазвичай протягом 60 днів), чи достатньо доказів для передачі справи до розгляду по суті. Якщо підозрюваного не заарештовано або він не з'являється, в рамках провадження можуть подаватися клопотання, але слухання розпочатися не можуть;

4. У випадку передачі справи на судовий розгляд, Обвинувачення має довести перед трьома суддями Судової палати вину обвинуваченого поза розумним сумнівом. Судді розглядають усі докази, потім виносять рішення і, якщо вони визнають обвинуваченого винним, виносять вирок. Вироки можуть бути оскаржені стороною Захисту і Прокурором. Якщо доказів недостатньо, справу закривають, а обвинуваченого звільняють. Виправдувальні вердикти також можуть бути оскаржені стороною Захисту та Прокурором;

5. У випадку оскарження рішень, апеляція розглядається п'ятьма суддями Апеляційної палати, які ніколи не є тими самими суддями, що виносили первинний вирок. Апеляційна палата вирішує, чи залишити оскаржуване рішення в силі, змінити його або скасувати. Таким чином, це рішення є остаточним, якщо тільки Апеляційна палата не призначить повторний розгляд справи в Судовій палаті;

6. Покарання відбуваються в державах, які погодилися виконувати вирокі МКС [40].

Станом на 1 лютого 2025 року загальна кількість справ що знаходяться у віданні Суду становить 32. Судді МКС видали 60 ордерів на арешт. Завдяки співпраці з державами 21 особа була затримана в Слідчому ізоляторі МКС і постала перед Судом, однак 31 особа все ще залишається на волі. З 7 осіб були зняті звинувачення у зв'язку з їхньою смертю. Судді МКС також видали 9 повісток про виклик до суду. Загалом Судом винесено 11 обвинувальних і 4 виправдувальних рішення [41]. Діяльність МКС безсумнівно має вплив на інститут міжнародної кримінальної юстиції та на бачення сучасної моделі міжнародного кримінального права, однак не завжди цей вплив є однозначним та позитивним. Необхідно розглянути різні оцінки Суду для створення неупередженої картини його ефективності та ролі в системі міжнародного права.

Варто почати з позитивних рис діяльності МКС. Певно, найбільш важливою з таких рис можна вважати стримувальний та попереджувальний ефект МКС. Проблема оцінки стримувального ефекту МКС полягає у неможливості кількісного підрахунку ситуацій, в яких сам факт існування МКС, з його перманентною природою та наднаціональною юрисдикцією, зміг попередити та/чи зупинити вчинення дій, що підпадають під його юрисдикцію як злочини. В тому числі, за своєю сутністю, успішний попереджувальний ефект має наслідком відсутність будь-яких подій, які можна було б кваліфікувати як порушення (у випадку, якщо б вони сталися), що ще більш ускладнює оцінку стримувального ефекту. Однак, на думку Н. Гроно та А. де Курсі Вілер, певна кількість ситуацій в країнах, відносно громадян яких МКС видавав ордери на арешт (Республіка Уганда, Демократична Республіка Конго, Республіка Кенія), а також в країнах, де існували побоювання серед керівників і колишніх посадовців стосовно ризику потрапити на лаву обвинувачених МКС (наприклад, Республіка Колумбія), де посадові особи та військове командування йшли на кроки кооперації та примирення, як прямий чи

непрямий наслідок дій МКС, дає змогу певним чином підтвердити тезу про попереджувальний ефект діяльності МКС [42].

Серед іншого, МКС надає великий внесок в розвиток міжнародного кримінального права в цілому, діючи як механізм забезпечення принципів міжнародної кримінальної юстиції, а також створюючи прецеденти в рамках своєї діяльності, які можна застосовувати як практику для імплементації як на міжнародному, так і національних рівнях. Позитивною рисою Суду можна також вважати його комплементарність. МКС позиціонує себе як «суд крайньої необхідності», який має право здійснювати свою діяльність лише у випадках безпосереднього звернення, або ж у надзвичайно виняткових випадках з власної ініціативи, тим самим покладаючи основну відповідальність відносно кримінального переслідування міжнародних злочинців на національні системи правосуддя [41]. Це створює сприятливі умови для розвитку національних систем права, особливо в розділах кримінального права, що регулюють покарання за міжнародні злочини, де МКС виступає гарантом забезпечення правосуддя та прецедентною базою, досвід якої держави можуть застосовувати в рамках національного судочинства. Однак все вищезазначене можливе лише в умовах свідомої кооперації держав-учасниць МКС.

Власне, опис проблем та критики, з якими МКС зіштовхується в рамках своєї безпосередньої діяльності, варто почати з проблеми кооперації, оскільки вона є найбільш критичною з-поміж інших. МКС, в силу своєї комплементарності, покладається на реальну співпрацю зі своїми державами-членами для виконання своєї основної мети – притягнення осіб, обвинувачених у найтяжчих злочинах, що викликають занепокоєння міжнародної спільноти, до відповідальності [33, с. 10]. Оскільки Суд не має еквіваленту виконавчого органу системи правосуддя, обов'язок арешту та передачі підозрюваних покладається цілком та повністю на держави-учасниці МКС, що закріплено в статті 86 Римського статуту. Однак, хоча положення про співпрацю з МКС є юридично закріпленим в Статуті, на практиці його дієвість можна піддати серйозним сумнівам. Одним з найбільш кричущих прикладів

відсутності кооперації є Справа аль-Башира, колишнього Президента Республіки Судан. МКС видав два ордери на арешт Омара аль-Башира: перший 4 березня 2009 року, другий - 12 липня 2010 року. Його звинувачують за п'ятьма пунктами злочинів проти людяності, двома пунктами воєнних злочинів і трьома пунктами геноциду. Однак, попри серйозність цих звинувачень, з моменту видачі першого ордеру на арешт, Омар аль-Башир відвідав як мінімум 33 країни, деякі з яких є державами-членами МКС (наприклад, Південно-Африканська Республіка, Республіка Уганда, Йорданія) [43]. Станом на 3 лютого 2025 року, Омар аль-Башир так і не постав перед МКС. Іншим, більш значущим для України, прикладом стала відсутність кооперації Монголії, що є повноцінним членом МКС, відносно арешту Володимира Путіна, під час його візиту у 2024 році. Відносно цієї ситуації, II Палата досудового провадження МКС видала 24 жовтня 2024 року висновок, в якому зазначає, що «не заарештувавши Путіна, коли він перебував на її території, і не передавши його Суду, Монголія не виконала прохання Суду про співпрацю всупереч положенням Римського статуту, тим самим перешкоджаючи Суду здійснювати свої функції і повноваження в розумінні статті 87(7) Статуту» [44].

Відносно причин того, що держави-учасниці МКС відмовляються виконувати свої зобов'язання, стосовно кооперації в арешті та передачі підозрюваних до Суду, існує декілька поглядів. Першою критикою, якій піддають МКС в рамках цього питання, є те, що Римський статут не закріплює в своїх положеннях жодних механізмів репресалій стосовно держав, що не виконують свої статутні обов'язки. Це створює ситуацію, коли держава-учасниця може, для власної зручності, відмовитися від надання допомоги у справі без жодних наслідків. Це, по суті, підриває саму мету інституту досягнення миру і забезпечення справедливості для жертв [45]. Що ж стосується неюридичних причин цього явища, то виділяють декілька обставин, що можуть вплинути на бажання держави проводити кооперацію: міжнародна та регіональна політика, дипломатичні відносини та спроможності держави [45]. Важливо розуміти, що хоча МКС був заснований, та функціонує на основі

ідеалістичних переконань та принципів, далеко не всі високопосадовці держав світу поділяють такі погляди, навіть серед держав-учасниць МКС. Побоювання наслідків (що можуть бути як внутрішньополітичними, так і зовнішньополітичними) арешту та передачі підозрюваних зупиняють посадовців від виконання своїх обов'язків перед Судом, у ситуації, де політичний реалізм втілюється у реальність діями цих самих посадовців.

Серед іншої критики діяльності МКС можна виділити низькі цифри реально засуджених осіб, відносно загальної кількості справ та часу існування суду. Хоча ця проблема є передбачуваною, оскільки провадження в МКС займають тривалу кількість часу (що також іноді виділяють як недолік Суду), фінансових та людських ресурсів, на додачу до труднощів кооперації з державами, як зазначає Ф. Вонг, не можна ігнорувати ефект, який це має на публічне сприйняття Суду [46]. Також серед критики МКС можна виділити наступні твердження: надмірний фокус Суду на Африканському регіоні; неефективність Суду порівняно з трибуналами *ad hoc*; опозиція до Суду такими країнами як США та Росія; тощо.

Однією з особливостей МКС, яка вже була зазначена, є його темпоральна юрисдикція, що не охоплює період до вступу Римського статуту в силу (до 1 липня 2002 року). Це, разом із вищезазначеними проблемами та критикою відносно діяльності Суду, породжує ситуацію, де МКС не спроможний бути універсальною відповіддю на питання притягнення міжнародних злочинців до відповідальності. В силу таких обставин, державам доводиться звертатися до досвіду минулого, та шукати рішення в форматах трибуналів *ad hoc*, але у видозміненому вигляді, обумовленому розвитком міжнародного кримінального права, та міжнародної кримінальної юстиції. Однак, недоліки МКС не є єдиною причиною того, що держави продовжують створювати спеціальні тимчасові трибунали для покарання міжнародних злочинців. Ці причини та обставини варто розглянути більш широко, для розуміння того, як міжнародна спільнота прийшла до створення формату інтернаціоналізованих (гібридних) трибуналів.

1.3. Причини та передумови виникнення інтернаціоналізованих (гібридних) трибуналів

Для розуміння першопричин виникнення інтернаціоналізованих (гібридних) трибуналів варто, для початку, надати визначення та загальну характеристику цьому явищу. Хоча не існує якоїсь чіткої дефініції та переліку ознак інтернаціоналізованих (гібридних) трибуналів, як і одностайної тези про те, чи є назви «інтернаціоналізований» та «гібридний» синонімами в даному контексті, чи описують різні категорії одного роду трибуналів, роблячи певні узагальнення можна виокремити загальне поняття «інтернаціоналізованих (гібридних) трибуналів», що охоплює спільні характеристики притаманні всім існуючим прикладам таких трибуналів. Гібридні трибунали визначають саме за такою назвою, як пише Л.А. Дікінсон, оскільки в таких трибуналах «як інституційний механізм, так і застосовне законодавство складаються з поєднання рис міжнародного та національного права» [48, с. 295]. Як правило, такі трибунали складаються з міжнародного та місцевого персоналу (суддів, прокурорів та інших працівників) і застосовують комплекс міжнародного та національного матеріального і процесуального права [49]. Конкретні приклади подібних трибуналів будуть розглянуті в наступних розділах, однак з попереднього огляду цих інституцій можна виділити декілька спільних ознак, що їх характеризують, а саме: трибунали повинні здійснювати саме кримінальну судову функцію; в них має бути поєднання міжнародних і національних елементів, що діють на багатьох рівнях; трибунали повинні бути створені як спеціальна і тимчасова (тобто, керуючись принципом *ad hoc*) реакція на конкретну ситуацію [50, с. 33].

Перші з гібридних трибуналів виникли на межі XX та XXI століття. Це був проміжний період, коли діяльність *ad hoc* трибуналів, таких як МТКЮ та МТР, вже встигла бути піддана аналізу та критиці, а МКС, як постійний орган міжнародної кримінальної юстиції, ще був лише на шляху до свого заснування. Власне, як зауважують у своїх працях Г. Гоббс та С. Вільямс, ці обставини і

стали першопричинами виникнення ранніх гібридних трибуналів: модель *ad hoc*, представлена МТКЮ та МТР, часто характеризувалася як «розтягнута, дорога і тривала», та викликала сумніви щодо своєї ефективності відносно переслідування міжнародних злочинців, а відсутність постійного міжнародного кримінального суду залишала як альтернативу лише сподівання на спроможність національних системи правосуддя виконувати ці функції локально, що в свою чергу породжує проблеми, у випадках, коли ці національні системи, через ті чи інші обставини, не мають достатньої можливості виконувати ці функції [51, с. 489; 50, с. 37]. Модель гібридних трибуналів, створених в цей період у таких державах як Східний Тимор, Камбоджа та Боснія, показала себе достатньо привабливою, оскільки «ці трибунали з урізаним бюджетом, чітко сфокусованим мандатом та обмеженим періодом функціонування були задумані як ефективні, швидкі та спеціально пристосовані до унікальних особливостей злочинів, які вони покликані розглядати» [51, с. 489].

Однак, в той же час, ця нова форма трибуналів розглядалася не тільки як новий виток у розвитку міжнародної кримінальної юстиції, але й як лише тимчасове рішення, що стане зайвим у світі, де існує постійно діючий міжнародний кримінальний суд [52]. У перші дні після заснування МКС часто можна було почути, що гібридні трибунали більше не знадобляться, оскільки переслідування за міжнародні злочини буде здійснюватися або в рамках діяльності МКС або на національному рівні [53, с. iv]. Однак, такі тези виявилися хибними. Як зазначалося вище, МКС в своїй діяльності зіштовхнувся з багатьма юридичними та політичними труднощами. Ці обставини, в яких МКС знаходиться і по сей день, в сукупності зі скептицизмом та складнощами, які тягне за собою створення трибуналу *ad hoc* формату МТКЮ або МТР, а також труднощами в національних системах правосуддя, змусило деякі держави знову повернути свій погляд на механізми гібридних трибуналів, для притягнення індивідів до відповідальності за найтяжчі злочини.

В цьому контексті важливо також розглянути які саме проблеми національних систем правосуддя змушують держави шукати рішення в гібридному форматі трибуналів для покарання міжнародних злочинців. До основних національних недоліків, які зумовлюють необхідність створення гібридних судів, належать: недосконалість правових інструментів, доступних на національному рівні, недостатній потенціал національної судової системи та відсутність політичної волі для здійснення незалежного правосуддя щодо основних міжнародних злочинів [53, с. v].

На національному рівні часто бракує необхідних правових інструментів для притягнення високопосадовців до відповідальності, оскільки вищі керівники можуть користуватися традиційними імунітетами, а національне законодавство може не визнавати командну відповідальність або способи відповідальності, які відображають способи, у які зазвичай вчиняються масові злочини. У багатьох країнах національні закони не забороняють і не визначають геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини, особливо ті, що вчиняються під час громадянських конфліктів [53, с. v].

Іншим поширеним недоліком на національному рівні, особливо після руйнівних внутрішніх конфліктів, є відсутність національної спроможності розслідувати, переслідувати і розглядати в національних судах злочини, пов'язані зі звірствами. Якби це був єдиний дефіцит, його можна було б усунути шляхом підготовки національного персоналу та надання ресурсів для відновлення і оснащення національної системи. Однак міжнародна допомога може бути нестабільною, залежно від пріоритетів донорів, і може не призвести до забезпечення утворення функціональної судової системи. Особливо складно розбудувати спроможність судів розглядати справи про міжнародні злочини, зважаючи на складність таких процесів і загрози безпеці свідків і працівників суду, які можуть становити впливові злочинці [53, с. v].

У багатьох інших ситуаціях саме відсутність політичної волі є найбільшою перешкодою для притягнення осіб до відповідальності. Особливо під час, та, одразу після скоєння масових звірств державні органи навряд чи

матимуть змогу та бажання переслідувати обвинувачених, які мають контроль над державними установами, або переслідувати лідерів протиборчих збройних угруповань, які приєдналися до домовленостей про розподіл влади. На сьогоднішній день всі гібридні трибунали були створені за згодою урядів держав [53, с. vi]. Хоча існують креативні пропозиції щодо об'єднання захисної та універсальної юрисдикції третіх держав для притягнення до відповідальності за злочини, скоєні в державах, які цього не бажають, гібридний підхід не був реалістичним варіантом у ситуаціях, коли держава відверто вороже ставиться до притягнення винних посадовців до відповідальності. Однак після того, як винуватці звірств зазнали поразки в конфлікті або були усунуті від політичної влади, нова національна влада може мати достатньо бажання переслідувати цих колишніх ворогів, а також колишніх союзників, які можуть стати політичними конкурентами. Виключно національні судові процеси, що проводяться переможцями у внутрішньому конфлікті, можуть бути сприйняті міжнародною спільнотою, як і частиною населення, як несправедливі, і, навіть, можуть посіяти насіння майбутнього конфлікту. Сценарій, де групи громадянського суспільства та міжнародні партнери заохочують нових лідерів, можливо, як умову визнання та допомоги, до переговорів про створення гібридних судів, які будуть сприйматися як такі, що здійснюють незалежне правосуддя видається ефективною альтернативою [53, с. vi].

Така сукупність політичних та юридичних проблем, що мали та мають прояв, як на національних, так і на міжнародному рівні, стали каталізатором для своєрідного «відродження» для формули гібридних трибуналів. Як наслідок, нові гібридні трибунали були створені в таких державах як Центральноафриканська Республіка, Республіка Південний Судан, Республіка Сенегал та Республіка Косово [52]. В силу цього, можна зробити висновок, що формат гібридних трибуналів, в осяжному майбутньому, залишиться релевантним підходом для притягнення осіб до індивідуальної

відповідальності в рамках міжнародної кримінальної юстиції, а тому вартує більш детального розгляду.

Висновки до розділу 1

XX століття було періодом сповненим великих потрясінь для усього світу. Дві світові війни, які відбулися з різницею всього лише у 20 років між закінченням Першої, та початком Другої, принесли з собою величезну кількість болю, страждань та жахів, тяжкість яких була до цього небаченою в жодному конфлікті. Ці події стали поштовхом для міжнародної спільноти до змін у баченні світового порядку та справедливості. Безкарності державних лідерів, які були фактично відповідальні за те, що всі скоєні звірства взагалі мали можливість бути втіленими у реальність, мав бути покладений край. Першими кроками до цього стали заснування Міжнародного воєнного трибуналу та Міжнародного воєнного трибуналу для Далекого Сходу, що були створені для притягнення до відповідальності вищого політичного та військового керівництва Німеччини та Японії по завершенню Другої світової війни. Хоча ці трибунали зіштовхнулися з різноманітною критикою, як і безпосередньо під час свого існування, так і ретроспективно, їх внесок в створення сучасної системи міжнародного кримінального права та міжнародної кримінальної юстиції не можна переоцінити, оскільки саме практика цих трибуналів заклала основи, на яких відбувався подальший розвиток вказаних систем, як і міжнародного права в цілому.

Провідним гаслом, яким керувалася міжнародна спільнота, об'єднана під егідою ООН, у повоєнні роки, було «Ніколи знову», що звучало відносно жахливих масштабів руйнації, жертв серед цивільного населення та звірств, які відбувалися у воєнний час. Однак, на жаль, це гасло не змогло себе виправдати навіть в рамках того самого століття, коли воно з'явилося, адже у 90-х роках XX століття світ знову зіштовхнувся з тими самими звірствами, з якими намагалися покінчити назавжди. Збройні конфлікти на території колишньої Югославії та у Руанді викликали серйозну стурбованість серед членів ООН, які вже не могли просто закрити очі на ті звірства, що відбувалися

в цих конфліктах. Як наслідок, були створені два ad hoc трибунали: МТКЮ та МТР, метою яких було відновлення миру та встановлення справедливості заради усіх жертв цих конфліктів. І хоча ці трибунали також спіткали труднощі та критика, вони були вагомим витком у розвитку інституцій міжнародної кримінальної юстиції, та відіграли свою роль в подальшому удосконаленні механізмів притягнення індивідів до відповідальності за міжнародні злочини.

В свою чергу, геополітичне «потепління» що було викликане закінченням Холодної війни, та консолідація міжнародного співтовариства створили необхідні умови для відновлення діалогу про створення постійної міжнародної кримінальної судової установи, яка б могла здійснювати превентивну функцію, на відміну від попередніх трибуналів, кожен з яких був створений постфактум. Результатом цих обговорень стало заснування МКС – першого постійно діючого органу міжнародної кримінальної юстиції. В роки що передували появі МКС можна було прослідкувати певне зрушення в науковій думці міжнародного кримінального права. Це були зрушення до сприйняття міжнародного правопорядку в сценарії, де основна роль в притягненні міжнародних злочинців до відповідальності покладалася на національні суди, а МКС виступав би «судом крайньої необхідності», у випадках, коли національні системи не є спроможними досягти справедливості. Однак, попри те, що МКС став новою віхою в розвитку міжнародної кримінальної юстиції, та, беззаперечно відіграє важливу роль в системі міжнародного правопорядку, він теж зіштовхнувся з проблемами юридичного та політичного характеру (як і його ad hoc попередники), що завдають шкоди його ефективності, та змушують держави вдаватися до альтернатив, у випадках, коли ні МКС, ні національні системи правопорядку не мають змоги відновити справедливість там, де вона була порушена.

Власне, однією з таких альтернатив і є формат інтернаціоналізованого (або ж, гібридного) трибуналу. Вперше створені в проміжку між заснуванням МКС та поступовим похитуванням віри в ефективність ad hoc трибуналів, як і в саму можливість створення нових трибуналів такої форми, гібридні

трибунали слугували способом заповнити вакуум, що утворився в системі міжнародної кримінальної юстиції, заради забезпечення належного правосуддя. За інших обставин, формат гібридних трибуналів міг би залишитися лише тимчасовою проміжною ланкою в цій системі. Однак, недоліки діяльності МКС, в сукупності з різними категоріями національних та міжнародних складнощів, знову створили умови для того, щоб деякі країни повернулися до цього формату, задля забезпечення міжнародного правосуддя. Враховуючи те, що зазначені недоліки МКС навряд чи будуть вирішені в осяжному майбутньому, а геополітичний клімат міжнародної спільноти не сприяє універсальній консолідації, існує певний рівень впевненості в тому, що гібридні трибунали, як явище, не зникнуть, і, цілком можливо, нас чекає поява нових таких трибуналів, як наслідок певних конфліктів у світі. Тому, варто більш детально розглянути правову природу цих трибуналів, для кращого розуміння того, як вони утворюються, та в чому особливості їх функціонування, порівняно з іншими інституціями системи міжнародної кримінальної юстиції.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ГІБРИДНИХ ТРИБУНАЛІВ ПІД ЧАС ПРИТЯГНЕННЯ ДО ІНДИВІДУАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ, ВИННИХ У СКОЄННІ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ

2.1. Правова основа створення та діяльності гібридних трибуналів

Оскільки, за своєю правовою природою, гібридні трибунали є ситуативними органами міжнародної кримінальної юстиції, які створюються в контексті, часом, абсолютно несхожих одна на одну подій та ситуацій, стверджувати про існування певної чіткої «формули», яку можна простежити в механізмах їх заснування видається важкою задачею. Однак, у своїй діяльності, починаючи від процесів безпосереднього утворення, гібридні трибунали мають певні риси та ознаки, які все ж є подібними, а, часом, ідентичними між різними трибуналами, що, в теорії, відкриває можливість виокремлення цих спільних рис для створення загальної характеристики гібридних трибуналів як органів міжнародної кримінальної юстиції. Для такого узагальнення необхідним є розгляд наявних прикладів таких трибуналів в цілому, виділення їх особливостей та характерних ознак. Почати подібний розгляд варто з самої правової основи функціонування гібридних трибуналів (тобто, їх установчих документів), оскільки «найбільш релевантним критерієм, на якому базується будь-яка класифікація таких трибуналів, є правова основа для створення та функціонування трибуналу» [50, с. 89].

Першим з трибуналів, які потрібно розглянути в цьому контексті, є Спеціальні колегії з тяжких злочинів Округного суду Ділі, в Східному Тиморі. Ці колегії були створені відповідно до Постанови № 2000/15, що була видана Перехідною адміністрацією Організації Об'єднаних Націй у Східному Тиморі (далі – UNTAET) 16 червня 2000 року [54]. В період з 25 жовтня 1999 року по 20 травня 2002 року UNTAET виконувала адміністративні та миротворчі

функції в Східному Тиморі, який було звільнено від індонезійської окупації, фактично виконуючи роль чинного уряду [55, с. 7]. Перехідна адміністрація зіштовхнулася з жахливою ситуацією стосовно стану національної системи правосуддя – Східний Тимор фактично не мав функціональних судів та правоохоронних органів, як і адекватну кількість спеціалістів з права, що було наслідком систематичної політики Індонезії щодо населення Східного Тимору [55, с. 11].

Задачею UNTAET стала побудова функціональної системи правосуддя, по суті, з нуля. В рамках виконання цієї задачі Перехідною адміністрацією була видана Постанова № 2000/11 з метою врегулювання питань функціонування та організації судів в цей період [56]. Положення розділу 10 цієї постанови власне заклали фундамент для створення Спеціальних колегій, оскільки в них було визначено стосовно яких саме злочинів Окружний суд Ділі буде мати юрисдикцію, а також те, що до складу суду будуть входити як національні судді Східного Тимору, так і міжнародні. Оскільки Постанови № 2000/15 та № 2000/11 були видані інституцією, яка фактично виконувала роль тимчасового уряду, можна зробити висновок, що Спеціальні колегії з тяжких злочинів Окружного суду Ділі були створені як орган національної судової системи, правовою основою якого стали *de facto* «національні законодавчі акти», із залученням міжнародного персоналу до свого складу, обставина, яка була викликана відсутністю достатньої кількості кваліфікованих суддів, для розгляду злочинів, над якими Спеціальні колегії мали юрисдикцію [50, с. 99].

В подібному правовому становищі, майже одночасно із ситуацією в Східному Тиморі, знаходилося Косово. Після припинення збройного конфлікту між Союзною Республікою Югославією (далі – СРЮ) та Косово, що стало наслідком дипломатичних зусиль та військового тиску сил Організації Північноатлантичного договору (НАТО) на СРЮ, до Косова було відряджено Місію ООН у справах тимчасової адміністрації в Косово (далі – UNMIK) [50, с. 49]. За схожим характером до UNTAET, UNMIK мала широкий спектр повноважень в рамках своєї ролі, виконуючи функції чинного уряду для

автономного Косова на певний період часу. І, так само, як і UNTAET у Східному Тиморі, UNMIK зіштовхнулася з кризовою ситуацією в системі правосуддя Косово, де з відступом військових та правоохоронних сил СРЮ, та представників судової системи, утворився вакуум там, де мав бути закон і порядок [50, с. 50].

Тимчасова адміністрація першим чином почала діяти саме в напрямку відновлення системи правосуддя на території Косово. Одним з гострих питань, яке одразу ж постало на порядок денний в цьому контексті, було питання про забезпечення механізмів притягнення до відповідальності порушників міжнародного гуманітарного права та прав людини. Хоча збройний конфлікт між СРЮ та Косово підпадав під юрисдикцію МТКЮ, який на цей момент часу функціонував вже 6 років, Офіс Прокурора МТКЮ у своїй заяві від 29 вересня 1999 року чітко дав зрозуміти, що, хоч МТКЮ і буде розслідувати певну кількість справ в рамках цього конкретного конфлікту, основна відповідальність за ці процеси має лягти на UNMIK та національні судові інституції Косово [57]. В цьому аспекті Тимчасова адміністрація стикнулася з досить проблемною ситуацією відносно національних суддів в Косово. І хоча ця ситуація є досить схожою на аналогічну, з якою стикнулася UNTAET у Східному Тиморі (недостатня кількість та рівень кваліфікації суддів), в Косово вона була ускладнена ще й проблемами етнічного характеру, такими як відсутність в системі представників сербського етносу, а також упередженість національних суддів: як негативна відносно сербських підозрюваних, так і позитивна відносно албанських [50, с. 52].

Ці обставини змусили UNMIK шукати шляхи розв'язання цих проблем, в межах національних правових механізмів Косово. Відповіддю на ці питання стали три постанови: Постанова 2000/6, яка дозволила залучати одного міжнародного суддю до складу Окружного суду у Митровиці [58]; Постанова 2000/34, яка розширила дію попередньої постанови на всі округи Косово [59]; та Постанова 2000/64, яка дозволила передавати справу міжнародному прокурору, міжнародному слідчому судді та/або колегії, що складається з

більшості міжнародних суддів, якщо цього вимагають інтереси правосуддя [60]. Таким чином, можна стверджувати, що, незважаючи на підконтрольність території Косово міжнародній адміністрації, правовою основою функціонування цих інтернаціоналізованих судових колегій (відомих як Regulation 64 Panels), так само як і у випадку зі Східним Тимором, були акти національного законодавства, які регламентували діяльність саме національних судових інституцій, до виконання функцій яких було залучено міжнародний персонал.

Наступним трибуналом, якому варто приділити увагу, є Спеціальний суд щодо Сьєрра-Леоне (далі – SCSL). Сьєрра-Леоне пройшла через період значних національних труднощів, починаючи від 1967 року і закінчуючи 2002 роком. Країна була охоплена жорстокими та кровопролитними громадянськими війнами, що стали наслідком безупинної боротьби за владу між ключовими політичними гравцями в Сьєрра-Леоне. У 1999 році між урядом Сьєрра-Леоне та силами повстанців було підписано мирну угоду у м. Ломе, Того, однак збройні сутички продовжувалися ще 3 роки, до капітуляції більшості сил повстанців [50, с. 44-45]. Цей збройний конфлікт супроводжувався великою кількістю порушень гуманітарного права, причому існували вагомі підстави вважати, що обидві сторони конфлікту були причетні до скоєння злочинів. У червні 2000 року Президент Сьєрра-Леоне Ахмад Кабба звернувся до РБ ООН з проханням про допомогу у створенні «сильного та авторитетного суду, який відповідатиме цілям здійснення правосуддя та забезпечення тривалого миру», а також, «який відповідатиме міжнародним стандартам судового розгляду кримінальних справ і водночас матиме мандат на застосування на території Сьєрра-Леоне поєднання міжнародного та внутрішнього сьєрра-леонського права [61]. У листі Президента Кабби було зазначено, що Сьєрра-Леоне, в наявному стані, не має ані ресурсів, ані досвіду для створення трибуналів відносно злочинів подібного характеру та масштабів [61].

Це звернення стало поштовхом для ООН розпочати переговори з урядом Сьєрра-Леоне відносно ключових аспектів інституційного механізму цього суду, в рамках яких РБ ООН та Генеральний Секретар ООН надавали рекомендації стосовно формату суду, та вигляду угоди, якою цей суд мало б бути засновано. Кульмінацією цих процесів стало підписання Угоди про SCSL між урядом Сьєрра-Леоне та ООН, яка набрала чинності після її ратифікації Парламентом Сьєрра-Леоне 29 березня 2002 року [62]. Ключовою частиною Угоди був Статут SCSL, який включено як додаток до Угоди про SCSL та який є його невід'ємною частиною. Вказівки на те, що SCSL був створений саме на основі міжнародної угоди містяться як в самій Угоді [63], так і, безпосередньо, в Статуті Суду [64]. Це надає достатні підстави стверджувати, що SCSL є за своєю природою міжнародним трибуналом особливого роду, правовою основою функціонування якого є міжнародний договір, і в якому поєднані ознаки міжнародних судів, та національних судів Сьєрра-Леоне, однак, на відміну від двох попередньо розглянутих трибуналів, SCSL не входить до системи національних судів, і є незалежною міжнародною інституцією.

Відносно вищезазначених трибуналів, Надзвичайні палати в судах Камбоджі (далі – ЕССС) займають досить особливе місце в системі гібридних інституцій міжнародної кримінальної юстиції. Ці Палати були створені з метою притягнути до відповідальності лідерів Червоних кхмерів – комуністичної партії, яка керувала Камбоджею в період з 1975 року по 1979 рік. Період правління Червоних кхмерів супроводжувався величезною кількістю звірств значних масштабів, що вчинялися в рамках систематичної політики реорганізації суспільства, і включали: примусову евакуацію міст і селищ; примусову працю та нелюдські умови життя; переслідування та знищення ворогів; чистки членів партії тощо [50, с. 62]. Процес створення ЕССС розпочався у 1997 році після звернення уряду Камбоджі до ООН з проханням про допомогу у створенні трибуналу для переслідування вищого керівництва Червоних кхмерів за злочини, скоєні в період з 1975 по 1979 роки [65]. Переговори між урядом Камбоджі та ООН були довготривалими та дещо

складними, оскільки ООН рекомендувала створити незалежний міжнародний ad hoc трибунал за межами Камбоджі (але в територіальних межах Азійсько-тихоокеанського регіону), а уряд Камбоджі, зі свого боку, наполягав на створенні спеціалізованої національної судової установи з міжнародними елементами [50, с. 63]. Після переговорів стосовно запропонованої структури та функцій трибуналу, уряд Камбоджі у грудні 2000 року вніс на розгляд Закон про створення надзвичайних палат у судах Камбоджі для переслідування злочинів, скоєних у період Демократичної Кампучії (далі – Спеціальний закон), який було остаточно прийнято 10 серпня 2001 року [66]. Наступним кроком до заснування трибуналу стало підписання 6 червня 2003 року угоди між урядом Камбоджі та ООН щодо Надзвичайних палат в судах Камбоджі (далі – Угода про ЕССС), яка регулювала природу кооперації між Камбоджею та ООН в цьому питанні. Угода вступила в силу 29 квітня 2005 року, а свою діяльність Палати почали у 2007 році.

На перший погляд можна зробити висновок, що ЕССС були засновані у схожій манері до SCSL, тобто на основі міжнародної угоди між суверенною державою та ООН. Однак таке твердження було б хибним. Правовою основою функціонування ЕССС виступає саме Спеціальний закон, стаття 2 якого містить положення про його заснування цим законом. До того ж, стаття 12 цього ж Закону містить положення про те, що за виключенням обмеженої кількості випадків, ЕССС буде застосовувати національні процесуальні норми Камбоджі, аніж міжнародні. Зі свого боку, Угода про ЕССС між урядом Камбоджі та ООН є правовою базою для кооперації між ЕССС та ООН, та визначає принципи та форми цієї кооперації, відповідно до статті 1 Угоди. Отже, це дає можливість визначити, що ЕССС є спеціальним національним судовим органом, що функціонує на основі національного законодавства, та містить в собі міжнародні елементи, об'єм та характер яких регулюється як національним законом, так і угодою між державою та міжнародною організацією, яка надає допомогу суду у його функціонуванні.

Палата з воєнних злочинів у Суді Боснії і Герцеговини також є важливим прикладом гібридної інституції міжнародної кримінальної юстиції для аналізу. Збройний конфлікт у Боснії і Герцеговині був одним з конфліктів що трапилися як наслідок розпаду Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії, та утворення нових незалежних держав на її колишній території, що відбувався в період з 1992 року по 1995 рік. Так само, як і в попередньо вказаних конфліктах, що теж відбувалися на території колишньої Югославії, збройний конфлікт у Боснії і Герцеговині супроводжувався великою кількістю порушень міжнародного гуманітарного права, переважно на основі етнічної ворожнечі [50, с. 64-65]. Питання про притягнення винних у скоєнні цих злочинів входило до компетенції МТКЮ, однак, як і у вищевказаних випадках, було цілком зрозуміло, що МТКЮ буде здатний розглянути лише обмежену кількість справ, а решта – ляже на плечі національних судових систем. У випадку Боснії і Герцеговини цей обов'язок було покладено на Палату з воєнних злочинів.

Палату було засновано в межах Суду Боснії і Герцеговини, федерального суду, який мав універсальну юрисдикцію над усією територією Боснії і Герцеговини, що стало нововведенням в судовій системі Боснії і Герцеговини [50, с. 102]. Цей Суд було засновано рішенням Верховного представника щодо Боснії і Герцеговини, який виконував координаційні функції імплементації положень Дейтонських мирних угод 1995 року, які, власне, поклали край конфлікту [67]. Зі свого боку, Палату з воєнних злочинів було створено дещо іншим чином. Хоча сам правовий базис для заснування Палати був розроблений Апаратом Верховного представника, безпосередньо Верховний представник не вдавався до застосування наданих йому повноважень для заснування Палати. Натомість, цей базис було передано державним законотворцям Боснії і Герцеговини на опрацювання, і було імplementовано у низці законодавчих актів у жовтні 2004 року [50, с. 67]. Безпосередньо виконувати свої функції Палата з воєнних злочинів у Суді Боснії і Герцеговини почали у січні 2005 року. Виходячи з вищевказаного, можна зробити твердження, про те, що Палата з воєнних злочинів у Суді Боснії і Герцеговини

є ще одним прикладом гібридної інституції, де правовою основою її функціонування виступає національне законодавство, та яка функціонує в межах національної судової системи, з включенням міжнародного персоналу до свого складу.

Верховний іракський трибунал (далі – ІНТ) був створений для розгляду справ громадян Іраку або резидентів Іраку, звинувачуваних у геноциді, злочинах проти людяності, воєнних злочинах або інших тяжких злочинах, скоєних у період з 17 липня 1968 року по 1 травня 2003 року. Однак, в першу чергу, він був призначений для переслідування Саддама Хусейна і членів партії Баас. Цей трибунал було створено в умовах фактичної військової окупації Іраку силами військової коаліції на чолі зі США [68, с. 46]. В межах своєї окупаційної діяльності, враховуючи відсутність будь-якого наступника уряду Хусейна, коаліційні сили заснували Коаліційну тимчасову адміністрацію (СРА), яка виконувала функції уряду в проміжний період, та мала широкі законодавчі, виконавчі та судові повноваження [69]. Власне, одним із завдань, що стояли перед Тимчасовою адміністрацією, було розслідувати порушення іракським режимом міжнародного гуманітарного права та прав людини, та притягнути винних у їх скоєнні осіб до відповідальності. Враховуючи такі фактори як: сприйняття вторгнення до Іраку та військової окупації як незаконне трьома членами РБ ООН; позиція США відносно створення саме міжнародного трибуналу; та бажання іракських представників влади зберегти смертну кару як застосовний вид покарання, найбільш оптимальною формою трибуналу, для Тимчасової адміністрації вбачався національний трибунал з залученням міжнародної допомоги [50, с. 70-71].

Статут трибуналу розроблявся в період з вересня по грудень 2003 року. По завершенню його розробки, Коаліційна тимчасова адміністрація прийняла наказ делегувати певні повноваження на іракський уряд, надаючи їм можливість заснувати трибунал, шляхом оприлюднення статуту трибуналу, який було прикріплено до наказу [70]. Іракська Урядова Рада заснувала ІНТ постановою від 9 грудня 2003 року, а Адміністратор СРА надав їй чинності

наказом від 12 грудня 2003 року. Хоча законність дій Коаліційної тимчасової адміністрації в межах заснування ІНТ піддається критиці, якщо припустити, що ІНТ був законно створений окупаційною владою, це означає, що його правова основа ґрунтується на внутрішньому праві, оскільки окупаційна влада діяла замість суверенної влади на окупованій території протягом періоду окупації, і, відповідно, ІНТ є внутрішньою інституцією, повноваження якої ґрунтуються на національному, а не міжнародному праві, а отже він має статус національного трибуналу, до забезпечення функціонування якого було залучено міжнародну допомогу [50, 106-107].

Спеціальний трибунал по Лівану (далі – STL) це міжнародний кримінальний трибунал, уповноважений переслідувати осіб, відповідальних за вбивство колишнього прем'єр-міністра Лівану Рафіка Харірі 14 лютого 2005 року, а також інші терористичні акти, що були скоєні в період з 2004 по 2005 рік на території Лівану. Заснуванню Трибуналу передували етапи незалежних розслідувань подій зі сторони ООН та перемовини між урядом Лівану та ООН про створення міжнародного трибуналу для переслідування осіб відповідальних за вбивство Харірі [50, с. 76-77]. Чорновий варіант угоди між ООН та Ліванською Республікою, а також статуту майбутнього трибуналу, були прикріплені до попередньої доповіді Генерального секретаря ООН про характер та обсяг необхідної міжнародної допомоги від 21 березня 2006 року [71]. Безпосередньо Угода про створення STL була підписана урядом Лівану та ООН 23 січня 2007 року, та була передана до ліванського парламенту для ратифікації, після якої Угода б набрала чинності, відповідно до статті 19 Угоди [72]. Однак, просирійський спікер парламенту Лівану відмовився скликати парламент для ратифікації, що фактично унеможливило набуття Угодою чинності [50, с. 78].

У зв'язку з тим, що в рамках дипломатичних зусиль не було знайдено виходу з цього глухого кута, однак безкарність відповідальних за скоєння вбивства Рафіка Харірі все ще створювала загрозу міжнародному миру та безпеці, за проханням прем'єр-міністра Лівану РБ ООН видала Резолюцію

1757. Діючи відповідно до Розділу VII Статуту ООН, Рада Безпеки постановила, що Угода про створення STL набуде чинності 10 червня 2007 року, якщо уряд Лівану не підтвердить, що він ратифікував угоду до цієї дати [73]. До тексту Резолюції також було прикріплено текст Угоди та Статут Трибуналу. Власне, до зазначеного у Резолюції терміну ратифікації Угоди Парламентом Лівії не трапилось, і 11 червня 2007 року Генеральний секретар оголосив, що ООН почала вживати заходів для офіційного заснування Трибуналу [74]. Ця обставина породжує спірне питання про те, що саме є правовою основою функціонування трибуналу: Угода про створення STL, що включає його Статут, чи Резолюція РБ ООН 1757 включно з текстом Угоди та Статутом Трибуналу?

Хоча існує декілька поглядів на правову природу та співвідношення Угоди та Резолюції, об'єктивно очевидним фактом є те, що без Резолюції 1757 STL, скоріш за все, не був би утворений, а отже, його правовою основою все ж є саме Резолюція РБ ООН, в якій було застосовано положення Розділу VII Статуту ООН [50, с. 114]. Це, на перший погляд, наближує STL за своєю правовою природою до таких трибуналів як МТКЮ та МТР, однак, їх єдиною спільною рисою є лише правова основа функціонування у вигляді Резолюції РБ ООН. STL має низку відмінностей, які будуть розглянуті в наступних підрозділах, що відрізняють його не тільки від двох зазначених трибуналів *ad hoc*, а й з-поміж інших гібридних трибуналів.

Надзвичайні африканські палати в судах Сенегалу (далі – ЕАС) були створені з метою переслідування міжнародних злочинів, скоєних у Чаді від 7 червня 1982 року по 1 грудня 1990 року, в період правління режиму Гіссена Габре. Створенню Палат передував тривалий процес збирання доказів для обвинувачення Гіссена Габре активістами та жертвами режиму, а також маса закликів та звернень до міжнародних, регіональних і національних організацій та форумів про необхідність притягнути колишнього лідера Чаду до відповідальності, та відновити справедливість [75, с. 149]. Результатом цих зусиль, а також тривалого міжнародного діалогу, стало створення ЕАС угодою

між урядом Сенегалу та Африканським Союзом від 22 серпня 2012 року, до якої також було прикріплено Статут Палат [76]. Угода набрала чинності 19 грудня 2012 року після її ратифікації парламентом Сенегалу, що надало можливість уряду Сенегалу перейти до безпосереднього формування Палат [77]. Таким чином, правовою основою функціонування ЕАС є міжнародний договір, що ставить цей трибунал в один ряд зі SCSL.

Спеціальний кримінальний суд у Центральноафриканській Республіці (далі – SCC) був створений в рамках зусиль, спрямованих на розслідування звірств, скоєних під час збройних конфліктів у країні з 2003 року. Суд був створений для притягнення осіб до відповідальності за воєнні злочини, злочини проти людяності та інші тяжкі злочини, що відбувалися у Центральноафриканській Республіці. Перші кроки до створення SCC тісно пов'язані з діяльністю Багатопрофільної комплексної місії ООН зі стабілізації в Центральноафриканській Республіці (MINUSCA). В рамках своєї діяльності, MINUSCA підписала меморандум з тимчасовим урядом ЦАР про необхідність створення «спеціального кримінального суду» 7 серпня 2014 року, а також надала звіт з рекомендаціями від 22 грудня 2014 року стосовно створення спеціального суду в межах національної системи судочинства ЦАР, в якому також було звернено увагу на позитивні риси гібридного формату правосуддя [78]. 22 квітня 2015 року Національна перехідна рада (тимчасовий парламент) прийняла Органічний закон № 15-003 про створення, організацію та функціонування SCC (далі – Органічний закон), який набув чинності 3 червня 2015 року після його промуніципації тимчасовим президентом ЦАР [79]. Відповідно до цього закону, SCC є частиною національної системи судочинства ЦАР, однак має змішаний склад персоналу, що складається з національних та міжнародних представників. Тобто, SCC є прикладом гібридного трибуналу, правовою основою функціонування якого є національне законодавство.

Підводячи підсумки вищесказаного, та спираючись на роботи С. Вільямс, з урахуванням правової природи базису кожного з виділених

трибуналів можна ідентифікувати три способи (або ж три види правових основ) за якими створюються та функціонують гібридні трибунали. Першим способом є створення гібридного трибуналу на основі національного законодавства. Трибунали створені в такий спосіб є частиною національної системи судочинства тієї країни, в якій вони були засновані. Залучення міжнародних елементів до функціонування таких трибуналів може приймати різноманітні форми та мати різний об'єм, що в свою чергу може регламентуватися як установчими документами трибуналу, так і окремими угодами між державою та стороною, що забезпечує залучення міжнародного персоналу. Прикладами таких трибуналів є: Спеціальні колегії з тяжких злочинів Окружного суду Ділі, Інтернаціоналізовані колегії в судах Косово (Regulation 64 Panels), ЕССС, Палата з воєнних злочинів у Суді Боснії і Герцеговини, ІНТ та SCC.

Другим способом є створення гібридного трибуналу на основі міжнародної угоди, зазвичай між державою та міжнародною організацією. Такі трибунали мають тенденцію знаходитися поза межами національних судових систем, та інституційних систем міжнародних організацій, і функціонують незалежно та окремо від них. Характер міжнародного залучення в таких трибуналах визначається зазвичай в межах укладеної угоди (як правило, в тексті статуту трибуналу, що прикріплюється до угоди), однак наявність національних представників від держави в персоналі гарантується заради забезпечення репрезентації. Прикладами таких трибуналів є SCSL та ЕАС.

Третім, окремим способом заснування, є створення гібридного трибуналу РБ ООН в межах реалізації повноважень відповідно до Глави VII Статуту ООН. Трибунали створені таким чином за своєю природою знаходяться ближче до двох трибуналів *ad hoc* заснованих подібним чином: МТКЮ та МТР. Відповідно правовою основою таких трибуналів є документи видані РБ ООН в межах своєї компетенції, які регламентують усі ознаки та

особливості функціонування трибуналу. Наразі прикладом подібного гібридного трибуналу є лише STL.

2.2. Особливості формування складу та юрисдикції гібридних трибуналів

Як вже було зазначено вище, характер та об'єм міжнародного залучення персоналу в діяльності гібридних трибуналів може як суттєво відрізнятись, навіть у межах однієї категорії правової основи функціонування, так і мати певні паралелі між різними категоріями цих судових інституцій. Розуміння аспекту формування складу гібридних трибуналів є необхідним, як для відокремленого аналізу таких інституцій, так і для певного узагальнення наявних тенденцій, в тому числі для вироблення застосовної моделі в рамках створення подібних трибуналів. Для того щоб адекватно проаналізувати особливості формування складу гібридних трибуналів варто, знову ж таки, розглянути окремі наявні приклади таких інституцій безпосередньо в зазначеному аспекті їх функціонування. В цілях подальшого аналітичного узагальнення цих інституцій, відносно особливостей формування складу будуть розглянуті ті самі інституції, що були розглянуті в межах аналізу правової основи їх функціонування.

Відповідно до положень Постанови UNTAET № 2000/11, до складу Спеціальних колегій з тяжких злочинів Округного суду Ділі в Східному Тиморі входили два міжнародних судді та один національний суддя. Аналогічний склад мали і Спеціальні апеляційні колегії Округного суду Ділі, однак у випадках справ особливої важливості могла бути створена колегія, що складалася з трьох міжнародних суддів та двох національних [56]. Національні судді призначалися на посаду Перехідною адміністрацією за рекомендацією спеціально створеної комісії – Тимчасової комісії з питань судоустрою та судочинства (Transitional Judicial Services Commission), яка функціонувала на основі Постанови UNTAET № 1999/3 як незалежний орган [80]. Як зазначалося вище, в даний період часу судоустрій у Східному Тиморі знаходився у скрутному становищі. Призначення національних суддів на

посади було проблематичним, в зв'язку з відсутністю достатньої кількості кваліфікованих спеціалістів в галузі міжнародного кримінального права. Це зумовило ситуацію, в якій досить довгий час в межах Округного суду Ділі функціонувала лише одна Колегія [55, с. 14].

Відбір міжнародних суддів для формування Спеціальних колегій відбувався також через діяльність Тимчасової комісії з питань судоустрою та судочинства. Варто зазначити, однак, що стандартний механізм ООН для набору суддів в межах миротворчих місій не передбачав цільового пошуку та заохочення потенційних кандидатів, що в поєднанні з вимогами від уряду Східного-Тимору відносно мовного аспекту, та походження кандидатів з країн романо-германської правової системи, в результаті призвело до відсутності достатньої кількості потенційних суддів, що також ускладнювало подальше формування та забезпечення функціонування Спеціальних колегій та Спеціальних апеляційних колегій [55, с. 14-15].

Хоча, як було визначено, Спеціальні колегії з тяжких злочинів Округного суду Ділі за правовою основою свого функціонування є досить подібними до Інтернаціоналізованих судових колегій в судах Косово, вони мають певні відмінності в аспекті формування свого складу. У випадку з Косово, поруч з національними суддями, міжнародні судді та прокурори мали як постійне місце в судових інституціях Косово, відповідно до положень Постанови UNMIK № 2000/34 [59], так і могли бути призначені в окремих виключних випадках відповідно до положень Постанови UNMIK № 2000/64, якщо того вимагають інтереси правосуддя [60]. Призначення суддів відбувалося за схваленням Спеціального представника Генерального секретаря, який є Головою UNMIK, відповідно до рекомендаціями Департаменту з питань судочинства Місії ООН у справах тимчасової адміністрації в Косово, згідно положень Постанови № 2000/64. Варто відмітити, що в рамках положень Постанови № 2000/64 Департамент з питань судочинства міг створювати колегії з трьох суддів, де два судді обов'язково мали бути міжнародними, тобто, мали складати більшість. Включення цього

положення було обумовлено тим фактом, що зазвичай справи особливої важкості розглядалися колегією з п'яти суддів, в якій міжнародні судді займали меншість, що викликало аргументовані сумніви стосовно неупередженості рішень таких колегій [81, с. 39-40].

У випадку зі SCSL, механізм формування складу цієї гібридної інституції визначається у його Статуті, що, як вже зазначалося, є невід'ємною частиною Угоди про SCSL між урядом Сьєрра-Леоне та ООН. Згідно статті 11 Статуту SCSL, Суд складався з: однієї, або декількох, Судових палат, Апеляційної палати, Прокурора та Секретаріату [64]. Композиція Судових палат складалася з трьох суддів: один суддя призначався урядом Сьєрра-Леоне, два інших – Генеральним Секретарем ООН. Зі свого боку, Апеляційні палати склалися з п'яти суддів, де двоє з них призначалися урядом Сьєрра-Леоне, а три – Генеральним Секретарем ООН. Прокурор та Заступник прокурора до SCSL призначалися, відповідно, Генеральним Секретарем ООН та урядом Сьєрра-Леоне, а Секретар, окрім факту призначення Генеральним Секретарем, мав також обов'язково бути співробітником ООН для займання цієї посади [64]. Враховуючи викладене, можна простежити чітку тенденцію переважання кількісного складу співробітників Суду, призначених Генеральним Секретарем, над співробітниками, які призначалися урядом Сьєрра-Леоне, що є цілком логічним, враховуючи відокремленість SCSL від національної судової системи Сьєрра-Леоне, яка була охарактеризована вище. Варто також зазначити, що в Статуті SCSL не міститься чіткого положення про те, що національні представники від Сьєрра-Леоне мають призначатися урядом Сьєрра-Леоне, а міжнародні представники – Генеральним Секретарем ООН, однак така практика мала місце бути, як загальне правило [82, с. 57].

Механізм формування складу ЕССС має досить значні відмінності відносно вищерозглянутих трибуналів. Як вже зазначалося, ЕССС є особливою, відокремленою, національною судовою інституцією Камбоджі, і, відповідно, аспект формування його складу регулюється законодавчим актом, яким його було засновано – Спеціальним законом від 10 серпня 2001 року.

Призначенню суддів до Палат присвячено Главу IV цього закону. Відповідно до статті 11 Спеціального закону, усі судді призначаються до Палат Вищою радою магістратури – найвищим судовим органом Камбоджі [83]. Відбір кандидатів на посади національних суддів також входить в повноваження Вищої ради магістратури, однак, зі свого боку, обов'язок відбору кандидатів на посади міжнародних суддів покладено на Генерального Секретаря ООН, який надає номінаційний список кандидатів, котрий має бути схвалений та затверджений Вищою радою магістратури [83]. Загальна кількість національних суддів яких обирає та призначає безпосередньо Вища рада магістратури становить сім суддів, в той час як Генеральний Секретар хоча і номінує сім кандидатів, але лише п'ять з них призначаються діючими суддями, а двоє стають резервними суддями. Враховуючи ці обставини, можна припустити, що в рамках діяльності ЕССС міжнародним суддям була відведена більш допоміжна роль, в той час як провідна надавалася національним суддям.

В аспекті формування складу трибуналу, практика Палати з воєнних злочинів у Суді Боснії і Герцеговини виділяє цю інституцію з поміж інших. Попри те, що на початку свого функціонування Палати склалися з двох міжнародних суддів та одного національного (які спочатку призначалися Верховним представником щодо Боснії і Герцеговини, а згодом – Вищою судовою та прокурорською радою Боснії і Герцеговини), провідна роль в цих органах відводилася саме національному представнику [84, с. 11]. Це пов'язано з тим, що першочерговою метою залучення міжнародного персоналу в Палатах, як суддів так і прокурорів, було сприяння формуванню та затвердженню функціональної національної системи правосуддя. Як наслідок, у 2008 році, після трьох років функціонування, композиція балансу суддів у Палатах змінилася до формату двох національних суддів та одного міжнародного, що сприяло подальшому переходу від гібридного до національного формату, та меншого залучення міжнародного персоналу в цілому [84, с. 41-42].

Як було зазначено вище, опираючись на правову основу ІНТ, можна стверджувати, що цей трибунал є національною судовою інституцією з міжнародним залученням персоналу. Однак, характер цього залучення досить відрізняється від попередніх прикладів. На відміну від попередніх трибуналів, норма про можливість призначення міжнародних суддів у Статуті ІНТ несе не обов'язковий характер, а лише ситуаційний, і, фактично, за весь час існування трибуналу до суддівського складу жодного разу не було залучено міжнародного суддю [85, с. 12]. Найбільший рівень міжнародного залучення мав місце серед складу міжнародних радників задіяних для допомоги функціонування трибуналу, хоча, в цьому аспекті також варто зазначити, що більшість з цих радників були національними представниками США та Сполученого Королівства – основних держав відповідальних за військову окупацію Іраку, що викликало серйозні питання стосовно їх неупередженості та незалежності трибуналу в цілому [85, с. 13-14].

Склад STL формувався згідно положень статей 2, 3 та 4 Статуту трибуналу. Відповідно до цих статей, Палати трибуналу складалися з не менш одинадцяти, та не більш як чотирнадцяти суддів: один міжнародний суддя займав позицію Судді досудового провадження; Судова палата складалася з трьох суддів, де лише один з них був національним ліванським суддею (Статутом допускалася можливість створення ще однієї Судової палати з такою ж структурою); Апеляційні палати складалися з п'яти суддів, де лиш двоє були представниками Лівану; два запасних судді, один з яких є ліванським суддею, а інший - міжнародним суддею [73]. Усі судді, як національні ліванські, так і міжнародні, призначалися одноосібно Генеральним Секретарем ООН, на основі рекомендаційного списку, що подавався урядом Лівану відносно ліванських суддів, та індивідуальних номінацій від держав, що були запрошені до залучення своїх суддів до роботи в Трибуналі [86]. Прокурор трибуналу призначався Генеральним секретарем, в той час як його Заступник – урядом Лівану. Секретар трибуналу призначався Генеральним Секретарем, а також

мав обов'язково бути співробітником ООН. Враховуючи ці обставини, можна провести певні паралелі в механізмі формування STL та SCSL.

Формування складу ЕАС відбувалося відповідно до Статуту Палат, де в статті 2 визначалася їх структура, яка налічувала: Палату досудового провадження, Обвинувальну палату, Судову палату та Апеляційну палату. Рішення про призначення суддів та прокурорів до палат приймалося Головою Комісії Африканського Союзу, за номінаціями поданими Міністром юстиції Сенегалу [76]. Таким самим чином формувався й склад Офісу Прокурора ЕАС. Зі свого боку, рішення про призначення секретарів до Секретаріату ЕАС приймалося безпосередньо Міністром юстиції Сенегалу. Варто зазначити, що більшість осіб, що призначалися на вказані посади, за Статутом мали бути національними представниками Сенегалу, окрім Президентів Судової та Апеляційної палат, які мали бути суддями, які не є громадянами Сенегалу, однак є громадянами іншої держави-члена Африканського Союзу [76].

Відповідно до Органічного закону № 15-003 структура SCC складається з наступних інституцій: Палата досудового провадження, Спеціальна палата звинувачень, Судова палата, Офіс спеціального Прокурора та Секретаріат. Загальна кількість суддів задіяних у діяльності SCC становить двадцять п'ять, де тринадцять суддів є громадянами ЦАР, а дванадцять, відповідно, є міжнародними представниками, що були номіновані MINUSCA [87, с. 23]. Баланс кількості національних та міжнародних суддів в самих палатах не є однорідним: Палати досудового провадження складаються з одного національного судді та одного міжнародного; Спеціальна палата звинувачень – з двох міжнародних та одного національного судді; Судові палати – з шести національних та трьох міжнародних суддів [79]. Варто також зазначити, що посаду Президента вищезазначених палат в системі SCC завжди займає суддя громадянин ЦАР.

Виходячи з вищевказаного, можна зробити декілька узагальнень відносно механізмів формування складу в межах функціонування гібридних трибуналів. Повноваження щодо прийняття рішень про безпосереднє

призначення суддів, прокурорів та секретарів на посади в структурі гібридних трибуналів, за загальним правилом, належать або міжнародній стороні взаємодії у функціонуванні трибуналу, або національній. В такому сценарії, друга сторона взаємодії, зазвичай, має обов'язок відбору певної кількості кандидатів та надання рекомендацій щодо можливих призначень. Прослідковується певний взаємозв'язок між правовою основою функціонування та механізмом формування складу, де в інституціях, що діють в межах національної судової системи, призначення відбуваються за рішенням національних органів, а в інституціях, що функціонують поза межами державних систем, як окремі міжнародні органи, призначення відбуваються за рішенням саме міжнародної сторони (зазвичай міжнародної організації, або її представника). Однак, це лише узагальнена модель, з якої існують наявні винятки, коли, наприклад, в межах трибуналу національного характеру рішення про призначення приймає міжнародна сторона, або ж, коли повноваження про призначення розподілені між національною та міжнародною стороною. В останньому випадку, зі свого боку, простежується тенденція відбору та призначення міжнародного персоналу міжнародною стороною, а національного – національною.

Юрисдикційні питання діяльності гібридних трибуналів також вартують окремого розгляду, оскільки саме юрисдикція визначає компетенцію конкретного трибуналу вирішувати справи, що передані йому на розгляд. Варто зазначити, що в даному контексті мається на увазі юрисдикція в її вузькому значенні. В цьому аспекті варто розглянути наявні приклади гібридних трибуналів в площині їх темпоральної, територіальної, персональної та матеріальної юрисдикцій.

На основі розглянутих трибуналів, відносно питання темпоральної юрисдикції, прослідковується тенденція до обмеження темпоральної юрисдикції трибуналів чітко визначеним проміжком часу, однак існують і винятки з цього правила. Поміж вищеописаних трибуналів багато мають в своєму мандаті обмеження на часовий проміжок темпоральної юрисдикції.

Серед них: Спеціальні колегії з тяжких злочинів Окружного суду Ділі, ЕССС, ІНТ, STL та ЕАС [50, с. 137]. Водночас, достатня кількість трибуналів в своєму мандаті визначають лише початкову дату дії їх темпоральної юрисдикції, що не обмежується в часі конкретним відрізком. До таких трибуналів належать: Інтернаціоналізовані судові колегії в судах Косово, SCSL, Палата з воєнних злочинів у Суді Боснії і Герцеговини та SCC [88]. Окремо варто відмітити темпоральну юрисдикцію Спеціальних колегій з тяжких злочинів Окружного суду Ділі, яка поділена на дві категорії: вони могли здійснювати юрисдикцію щодо загальних кримінальних злочинів, таких як вбивства та сексуальні злочини, скоєних в Східному Тиморі в період між 1 січня 1999 року та 25 жовтня 1999 року, але мали необмежену темпоральну юрисдикцію щодо міжнародних злочинів [54].

У зв'язку з *sui generis* природою гібридних трибуналів досить важко виділити певний конкретний фактор, що змушує, при створенні трибуналу, обирати між обмеженою темпоральною юрисдикцією та відкритою. Насправді, єдиного вирішального фактору, власне, і не існує, оскільки на вибір темпоральної юрисдикції впливає велика кількість зовнішніх факторів: політична воля для підтримки трибуналу, доступні трибуналу ресурси для функціонування та розслідування справ, застосовна правова база, тощо [50, с. 137]. Однак, варто зазначити, що у виборі між обмеженою та відкритою темпоральною юрисдикцією все ж прослідковуються дві відповідні тенденції відносно форми цієї юрисдикції. Обмежена конкретним проміжком часу темпоральна юрисдикція зазвичай встановлюється у випадках створення трибуналів для розгляду завершених конфліктів або конкретних подій (Східний Тимор, Ліван), або ж для притягнення до відповідальності конкретного політичного режиму (Камбоджа, Ірак) [89, с. 184]. Зі свого боку, відкрита темпоральна юрисдикція є характерною для трибуналів, що були створені для розгляду конфліктів, що в момент часу заснування трибуналу були поточними та незавершеними (наприклад: Косово, Боснія і Герцеговина) [89, с. 184].

Питання територіальної юрисдикції гібридного трибуналу досить вагомо переплітається з аспектом його правової основи функціонування та його інституційним характером, однак, вони не завжди є прямо визначеними в положеннях установчих документів розглянутих трибуналів. Так, наприклад, з розглянутих інституцій, лише такі трибунали як SCSL, EAC, та SCC, у своїх відповідних статутних документах мали чітку вказівку на обмеження розповсюдження територіальної юрисдикції лише в межах відповідних їм держав (Сьєра-Леоне, Чад та ЦАР відповідно) [64, 76, 79]. В цьому контексті варто відзначити SCSL, оскільки положення його Статуту відносно територіальної юрисдикції були інтерпретовані у рішенні Апеляційної палати Суду як такі, що засновані на об'єктивному територіальному підході, що дозволило притягнути до відповідальності колишнього Президента Ліберії Чарльза Тейлора за дії, вчинені на території Ліберії, які однак були реалізовані, та мали наслідки безпосередньо на території Сьєра-Леоне [90].

З описаних трибуналів два мали в своїх установчих документах положення про розповсюдження їх юрисдикції поза межами території відповідної держави: Спеціальні колегії з тяжких злочинів Окружного суду Ділі та ІНТ [54, 70]. Однак, варто зазначити, що згідно до відповідних статутних положень цих трибуналів, у випадку з Іраком ця екстериторіальна юрисдикція виходила з аспектів персональної юрисдикції відносно громадян та Іраку, аніж з аспектів безпосередньо наданої цим трибуналам територіальної юрисдикції, в той час як у випадку зі Східним Тимором ця екстериторіальність походила з принципу універсальної юрисдикції. Уваги також вартує той факт, що, попри наявність цієї екстериторіальної юрисдикції, обидва трибунали за весь час свого функціонування, жодного разу не застосували ці положення для висунення обвинувачень [50, с. 140-141].

У випадку з трибуналами, які ще не були розглянуті в аспекті територіальної юрисдикції (тобто: Інтернаціоналізовані судові колегії в судах Косово, ЕССС, Палата з воєнних злочинів у Суді Боснії і Герцеговини та STL) чітких вказівок щодо природи їх територіальної юрисдикції не міститься в їх

статутних документах. Враховуючи цей фактор, відносно аспекту територіальної юрисдикції цих трибуналів можна лише робити аргументоване припущення.

Як вже зазначалося, Інтернаціоналізовані судові колегії в судах Косово були створені та функціонують на основі національного законодавства та в системі національного судочинства. Логічно припустити, що, в такому контексті, територіальна юрисдикція цього трибуналу є обмеженою територією, на яку розповсюджується дія законів, що його заснували, тобто – на територію Косово. Таке ж твердження можна зробити й відносно Палати з воєнних злочинів у Суді Боснії і Герцеговини, оскільки за своєю правовою природою, ця інституція, теж є національним судовим органом [50, с. 141].

STL зосереджений на конкретній події в загальних межах своєї юрисдикції – вбивство Рафіка Харірі. Хоча прямої вказівки на територіальну юрисдикцію Статут цього трибуналу не має, вказана подія відбулася безпосередньо на території Лівану. До того ж, в Статуті STL міститься положення про те, що, «якщо Трибунал встановить, що інші напади, які мали місце в Лівані в період з 1 жовтня 2004 року по 12 грудня 2005 року... пов'язані між собою... і за своїм характером і тяжкістю подібні до нападу 14 лютого 2005 року, він також матиме юрисдикцію щодо осіб, відповідальних за такі напади», що дає додаткову вказівку на те, що територіальна юрисдикція STL обмежена його територією [73]. Угода про створення ЕССС та Спеціальний закон не містять положень щодо територіальної юрисдикції ЕССС, однак, ЕССС мали персональну юрисдикцію над конкретними посадовими особами, які могли вчиняти дії поза межами Камбоджі, які реалізовувалися та мали наслідки на її території, тобто, можна стверджувати, що ЕССС мав певну частку екстериторіальної юрисдикції [91].

Певна кількість розглянутих гібридних трибуналів у визначенні своєї персональної юрисдикції керувалися критерієм старшинства для обмеження кола осіб, відносно яких вони могли відправляти правосуддя. Принцип того, що обвинувачені мають бути особами, що несуть найбільшу відповідальність

за скоєні злочини, знайшов відображення у статутних документах SCSL, ECCC та ЕАС [64, 66, 76]. Цей критерій вимагає зосередження уваги на командирах, а не на безпосередніх виконавцях, і дає змогу застосовувати цілеспрямовану стратегію, яка дозволяє ефективніше використовувати обмежені ресурси. Він також дозволяє забезпечити краще розуміння загального масштабу та контексту конфлікту, що розглядається. В умовах, коли наявні для трибуналу ресурси диктують, що не всі винуватці можуть бути покарані, цей підхід дозволяє, щоб організатори злочинів були в центрі уваги судових процесів, часто залишаючи правопорушників середньої і нижчої ланки для розгляду іншими механізмами правосуддя, такими як звичайні суди або комісії з примирення [50, с. 143].

В аспекті персональної юрисдикції ІНТ є єдиним трибуналом з розглянутих, в Статуті якого міститься положення про обмеження персональної юрисдикції лише відносно громадян Іраку або резидентів Іраку [70]. В контексті таких специфічних виключень в персональній юрисдикції варто знову згадати SCSL, адже в його статутних положеннях містяться унікальні, серед розглянутих трибуналів, норми про поширення юрисдикції SCSL на представників миротворчого контингенту, а також осіб віком від 15 до 18 років [64]. Варто однак зазначити, що попри наявність цих положень, за весь час діяльності Суду вони жодного разу не були застосовані [50, с. 142-143].

У випадку з іншими гібридними трибуналами, вони не мають чітких вказівок на природу своєї персональної юрисдикції. Інтернаціоналізовані колегії в судах Косово та Палата з воєнних злочинів у Суді Боснії і Герцеговини, у відповідних законодавчих актах, що їх засновують, не включає положення ані про національну приналежність, ані про рівень посадового старшинства відносно своєї персональної юрисдикції [60, 92]. Це пояснюється тим фактором, що ці інституції функціонували як національні судові органи, тому опиралися на відповідні існуючі національні законодавчі норми, а також тією обставиною, що на ці держави розповсюджувалась юрисдикція МТКЮ, який, власне, і був покликаний розглядати справи осіб, найбільш

відповідальних за скоєння злочинів в межах цих держав [50, с. 147-148]. STL має обмеження персональної юрисдикції лише в контексті відповідальності особи стосовно подій, що призвели до вбивства Рафіка Харірі [73]. Обмежень персональної юрисдикції не міститься в законі, що створює Спеціальні колегії з тяжких злочинів Округного суду Ділі, оскільки ці Колегії мають можливість застосування принципу універсальної юрисдикції [54]. Зі свого боку, положення закону, що засновує SCC, взагалі не містять жодних вказівок відносно обмеження персональної юрисдикції Суду [79].

В аспекті матеріальної юрисдикції, гібридні трибунали мають завдання розслідувати і притягати до відповідальності осіб за комплексні злочини і, в більшості випадків, основні міжнародні злочини, серед яких, як правило, містяться: воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид [53, с. 20]. В контексті основних міжнародних злочинів, варто зазначити, що жоден з розглянутих трибуналів не включає в свою матеріальну юрисдикцію злочин агресії в його класичному розумінні. ІНТ, в своєму Статуті, в статті 14 пункті 3, має вказівку на те, що «зловживання службовим становищем і проведення політики, яка може призвести до загрози війни або використання збройних сил Іраку проти арабської країни...» є злочином, що визначений національним законодавством Іраку, і над яким ІНТ, відповідно, має юрисдикцію [70]. Хоча це, на перший погляд, могло б слугувати як певний прецедент включення злочину агресії до юрисдикції гібридного трибуналу, дане визначення є дуже обмеженим, і не узгоджується з міжнародно визнаним тлумаченням злочину агресії, тому говорити про певний вагомий прецедент в цьому аспекті не має сенсу. Варто також зауважити, що високопосадовці Іраку, які, теоретично, могли б бути притягнуті до відповідальності за злочин агресії (відносно вторгнення Іраку до Кувейту та війни з Іраном), не встигли отримати повноцінних обвинувачень відносно цього злочину, оскільки були страчені за рішенням Трибуналу по інших звинуваченням [89, с. 176-177].

В аспекті матеріальної юрисдикції гібридних трибуналів, варто окремо приділити увагу мандату STL, оскільки, серед усіх розглянутих гібридних

трибуналів, він є єдиним, у якому до матеріальної юрисдикції не включено жодний з основних міжнародних злочинів [73]. Матеріальна юрисдикція STL базується цілком на національному законодавстві, та охоплює спектр злочинів міжнародного характеру (наприклад, тероризм), однак залишає безпосередньо міжнародні злочини осторонь.

Також, варто зазначити, що окрім застосування міжнародних норм у визначенні матеріальної юрисдикції, та інкорпорації загальноприйнятих тлумачень міжнародних злочинів до статутних документів, у розглянутих трибуналах досить часто застосовуються і положення національного законодавства щодо злочинів, що входять в юрисдикцію трибуналів [89, с. 178]. Обсяг і характер застосування положень національного законодавства в аспектах матеріальної юрисдикції гібридних трибуналів залежать від різних факторів, починаючи від категорії трибуналу за формою створення, закінчуючи конкретними ситуаціями чи конфліктами, що знаходяться на його розгляді [50, с. 169].

Загалом, рішення юрисдикційних питань діяльності гібридних трибуналів залежить від різноманітних обставин їх створення: співвідношення застосовного міжнародного та національного права; характер ситуації, внаслідок якої трибунал було засновано; фінансові та політичні обмеження діяльності трибуналу тощо. Як наслідок, юрисдикційні аспекти можуть суттєво відрізнятися від одного гібридного трибуналу до іншого, що є одним з відображень їх особливої правової природи.

2.3. Застосування норм національного законодавства у формуванні та діяльності гібридних трибуналів

Як зазначалося вище, характерною ознакою гібридних трибуналів є те, що, в межах своєї діяльності, ці трибунали можуть, за необхідності, застосовувати, та посилатися, як на норми міжнародного права, так і на норми національного законодавства. Співвідношення застосовного законодавства відрізняється між різними гібридними трибуналами, так само, як і конкретні ключові ознаки цих трибуналів, що регулюються тим чи іншим видом права.

Основними аспектами функціонування гібридних трибуналів, в яких проявляється вплив національного законодавства, є: правова основа функціонування трибуналу, матеріальна юрисдикція та процесуальні норми. Саме в призмі цих категорій і варто проаналізувати застосування норм національного законодавства в діяльності гібридних трибуналів.

Як вже було описано вище, в категорії правової основи функціонування гібридних трибуналів національне законодавство відіграє найбільшу роль у діяльності трибуналів, що інтегровані в національну судову систему держави, оскільки такі трибунали, фактично, функціонують на основі положень національного законодавства, що визначають більшість з аспектів їх діяльності: як юрисдикційні, так і процесуальні. На противагу, у трибуналах, що функціонують на основі міжнародної угоди, в аспекті правової основи діяльності, національне законодавство держави-учасниці угоди не відіграє ключової ролі. В цьому контексті, національне законодавство може лише визначати, чи має бути відповідна угода інтегрована в національне законодавство шляхом ратифікації для набрання чинності (як це було, наприклад, у випадку зі SCSL).

Норми національного законодавства, зазвичай, мають вагомий вплив на аспект матеріальної юрисдикції гібридного трибуналу, навіть у випадках, коли трибунал функціонує на основі міжнародної угоди [89, с. 178]. Національні злочини, які можуть бути віднесені до юрисдикції гібридного трибуналу, включають вплив на судову владу, розтрату ресурсів, корупцію або зловживання службовим становищем, гендерні злочини, знищення майна, вбивства, тортури та релігійні переслідування [93]. Національні злочини були включені до матеріальної юрисдикції розглянутих трибуналів за таких обставин: коли міжнародне право не криміналізує відповідну поведінку або весь спектр поведінки; коли немає загальноприйнятого визначення злочину в міжнародному праві; і коли докази можуть не відповідати елементам міжнародних злочинів [50, с. 238]. В цьому контексті варто окремо відмітити STL, оскільки, попри його міжнародний статус, законодавство, яке застосовує

STL, запозичене виключно з Кримінального кодексу Лівану і стосується тероризму та пов'язаних з ним злочинів проти особистої недоторканності, а також злочинів, пов'язаних з діяльністю незаконних об'єднань, тобто, як зазначалося вище, мова йде не про міжнародні злочини, а злочини міжнародного характеру [89, с. 178].

В аспекті процесуальних норм гібридні трибунали також мають умовний поділ відносно застосування національного та міжнародного права. Міжнародні гібридні трибунали часто розробляють свої процесуальні правила на основі поєднання національних та міжнародних джерел, в той час як національні гібридні трибунали, зазвичай, використовують існуючі національні процесуальні норми [50, с. 86]. STL інтегрує ліванське процесуальне право з міжнародними кримінально-процесуальними стандартами. Ліванське законодавство дозволяє проводити заочні судові процеси, що було прийнято Трибуналом із змінами, спрямованими на забезпечення дотримання міжнародних норм у сфері прав людини [73]. ЕССС в основному керуються камбоджійським законодавством, але за необхідності посилаються на міжнародне право. Через недосконалість внутрішнього процесуального законодавства Камбоджі на момент створення, ЕССС пізніше прийняла внутрішні процесуальні правила, щоб заповнити правові прогалини [89, с. 198].

SCSL спочатку прийняв процесуальні правила МТР, але дозволив суддям включити деякі аспекти Кримінально-процесуального закону Сьєрра-Леоне 1965 року [64]. Змішані трибунали часто обумовлюють застосування національного процесуального законодавства його відповідністю міжнародним нормам прав людини. Наприклад, трибунал у Лівані використовує ліванське процесуальне право, але суттєво відрізняється від нього в таких сферах, як винесення вироку, прямо забороняючи смертну кару, незважаючи на те, що вона передбачена ліванським законодавством [73].

В цілому, характер та об'єм застосування норм національного законодавства в формуванні та діяльності гібридних трибуналів, як і

попередньо розглянуті аспекти, залежить широкої кількості факторів, як суто юридичних, так і політичних. Варто однак зазначити, що сама можливість застосування норм національного законодавства в діяльності гібридних трибуналів є досить позитивною рисою, оскільки, включення положень національного законодавства до статутних чи процесуальних документів гібридного трибуналу, сприяє збільшенню обізнаності та місцевої легітимації трибуналів у державах, котрих стосується діяльність того чи іншого трибуналу, а також дозволяє заповнювати специфічні прогалини міжнародного законодавства, яке не завжди надає визначення чи тлумачення певних злочинів, або не криміналізує певні злочини на такому рівні, як це робить відповідне національне законодавство.

Висновки до розділу 2

Гібридні трибунали, як судові інституції міжнародної кримінальної юстиції, мають велику кількість особливостей, що виокремлюють їх з-поміж інших інституцій цього типу. Ці особливості проявляються в усіх аспектах діяльності гібридних трибуналів, і зумовлюють унікальну, та досить гнучку правову природу цих трибуналів. Попри той факт, що більшість з розглянутих гібридних трибуналів є досить своєрідними, в порівнянні навіть із іншими трибуналами цієї категорії, існує можливість визначити певні узагальнення в головних аспектах їхньої діяльності: правової основи функціонування, формування складу, юрисдикції та застосування норм національного законодавства.

Відносно питання правової основи функціонування гібридних трибуналів можна стверджувати, що усі розглянуті трибунали підпадають під одну з трьох визначених категорій в контексті методу свого формування: трибунали що створені на основі національного законодавства, інтегровані в судову систему відповідної країни; трибунали, засновані на міжнародних угодах між державою та міжнародною організацією; трибунали, створені резолюціями РБ ООН. Кожен із зазначених способів та правових основ формування гібридних трибуналів багато в чому є визначальним відносно усіх

інших аспектів їх функціонування, однак, враховуючи особливу природу цих трибуналів, існує місце і для винятків.

В межах формування складу гібридних трибуналів, можна дійти висновку, що призначення суддів, прокурорів та інших посадових осіб здійснюється або міжнародною, або національною стороною, залежно від моделі трибуналу. У деяких випадках ця відповідальність може бути розподілена між обома сторонами, що дозволяє забезпечити баланс інтересів та ефективне функціонування трибуналу, або ж, навпаки, повноваження щодо призначення належать лише одній стороні, в той час як інша надає рекомендації стосовно осіб, які можуть бути призначені.

Юрисдикційні питання діяльності гібридних трибуналів, зі свого боку, значною мірою залежать від контексту їх створення, співвідношення міжнародного та національного законодавства, а також фінансових і політичних обмежень. Зазвичай територіальна юрисдикція гібридних трибуналів обмежується територією постраждалої держави, однак, іноді, гібридні трибунали можуть застосовувати принцип екстериторіальності для притягнення певних осіб до відповідальності. Темпоральна юрисдикція гібридного трибуналу залежить від контексту ситуації, що привів до його створення, а також, часом, від політичної волі уряду постраждалої держави. Матеріальна юрисдикція гібридних трибуналів, зазвичай, включає в себе три основних міжнародних злочини: воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид, а також може мати юрисдикцію стосовно певних злочинів за національним правом.

Стосовно аспекту застосування норм національного законодавства окремих країн в функціонуванні гібридних трибуналів, що пов'язані з ними, можна сказати, що, в цілому, національне право в гібридних трибуналах застосовується в тих межах, що є необхідними відносно загальних ознак трибуналу та контексту його створення. Місце для залучення національних норм знаходиться навіть у гібридних трибуналах, що в більшості аспектів свого функціонування регулюються нормами міжнародного права. Зазвичай

норми національного права доповнюють статутні прогалини, у випадку якщо гібридний трибунал має більш міжнародний характер, або виступають основою діяльності трибуналу, якщо він має більш національний характер. Також, норми національного права в діяльності гібридних трибуналів часто застосовуються для визначення процесуальних аспектів їх функціонування.

В цілому, розглянуті на окремих прикладах, особливості діяльності гібридних трибуналів дозволяють стверджувати про досить високий рівень гнучкості, в межах форм їх створення, статутних положень про механізми формування, юрисдикції та процесуальних аспектів діяльності. Це свідчить про те, що інституційний формат гібридного трибуналу, теоретично, є досить широко застосовним в контексті сучасного стану розвитку системи міжнародної кримінальної юстиції.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГІБРИДНИХ ТРИБУНАЛІВ. ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

3.1. Недоліки в діяльності гібридних трибуналів та шляхи їх подолання

Попри наявність зазначених позитивних рис інституційного формату гібридних трибуналів (таких як гнучкість, доступність, близькість до жертв злочинів, тощо), варто також звернути увагу й на певну кількість недоліків в їх діяльності, та критику їх спадщини. Хоча кожний з розглянутих гібридних трибуналів мав свої власні труднощі та недоліки в діяльності, не можна стверджувати, що ці недоліки були, та будуть ізольованими лише в контексті діяльності певного трибуналу. Враховуючи цей фактор, виділені гібридні трибунали варто розглянути на предмет недоліків окремо, однак в призмі існування цих недоліків, як універсальних проблем інституційного формату гібридних трибуналів. Це дозволить сформулювати повноцінну картину особливостей функціонування гібридних трибуналів в цілому, виділити можливі труднощі, з якими майбутні трибунали цього формату можуть зіткнутися, а також надасть змогу сформулювати та представити можливі шляхи подолання цих труднощів та недоліків.

Спеціальні колегії з тяжких злочинів Окружного суду Ділі отримали досить широкий спектр критики щодо своєї діяльності. Колегії критиковалися за: низку процесуальних недоліків (слабку судову практику, низьку якість судових рішень, недостатнє представництво сторони захисту, тощо); необізнаність міжнародних суддів щодо специфіки національного права Східного Тимору; відсутність належної кооперації між міжнародними та національними суддями, що зі свого боку завадило діяльності Колегій мати суттєвий позитивний вплив на національну судову систему Східного Тимору; а також політизованість певних рішень, пов'язаних з процесуальною

діяльністю Колегій [75, с. 357-358]. Саме ці політичні втручання уряду Східного Тимору в судовий процес Спеціальних колегій були найбільшим недоліком в їх функціонуванні та стали чорною плямою на спадщині трибуналу.

Ці втручання мали різний вигляд (наприклад, відсутність належної охорони Колегій через відсутність необхідних дозволів зі сторони уряду), однак, найбільше вони проявилися в аспекті розгляду обвинувальних актів проти високопосадовців Індонезії, зокрема, в ситуації з ордером на арешт генерала Віранто, колишнього головнокомандувача збройних сил Індонезії, який, на той час, балотувався на посаду президента Індонезії [75, с. 354]. В цьому ордері від Спеціальних колегій він звинувачувався щодо злочинів проти людяності, скоєні під його командуванням, однак уряд Східного Тимору, в цілях збереження дружніх відносин з Індонезією, відмовився передавати цей ордер до Інтерполу, фактично анулювавши будь-яку можливість притягнути Віранто до відповідальності [94, с. 299-300]. В цілому, на момент припинення роботи Спеціальних колегій, перед судом постали 87 обвинувачених, 85 з яких були визнані винними, значна кількість яких були офіцерами індонезійської армії, однак більш ніж 300 обвинувачених залишилися поза юрисдикцією Колегій [75, с. 355].

Хоча діяльність Інтернаціоналізованих судових колегій в судах Косово, як гібридного трибуналу, критикується в схожих до критики Спеціальних колегій з тяжких злочинів Окружного суду Ділі аспектах (низька кооперація між національними та міжнародними суддями, політизованість певних рішень задля запобігання етнічних заворушень, тощо), сама критика не є настільки суворою в порівнянні зі Спеціалізованими колегіями, оскільки багато з цих аспектів не входили до безпосереднього мандату Інтернаціоналізованих судових колегій, і їх критика в цьому контексті більш стосується втрачених можливостей трибуналу [75, с. 446]. В цілому діяльність Regulation 64 Panels оцінюють як помірний успіх, відносно якого, найбільша критика стосується аспекту притягнення осіб до відповідальності за воєнні злочини – процесу, що

був ускладнений співвідношенням юрисдикцій Панелей та МТКЮ, процедурою передачі справ від місцевих до міжнародних суддів та прокурорів, а також ускладненнями етнічно-політичного характеру [75, с. 445-446].

Діяльність SCSL в цілому оцінюють з позитивної сторони, та ставлять у приклад, як найбільш ефективний та дієвий гібридний трибунал, що існував на сьогоднішній день [95, с. 232]. Найбільшої критики цей трибунал зазнав в національному контексті Сьєрра-Леоне: рішення судити Чарльза Тейлора, колишнього президента Ліберії, в Гаазі, а не у Фрітауні, а також відсутність належної інформаційно-просвітницької діяльності ускладнили доступ до судового процесу для багатьох жителів Сьєрра-Леоне і, таким чином, значно зменшили його вплив на населення, а також суд мав обмежений успіх у зміцненні національної судової системи через недостатнє залучення сьєрра-леонського юридичного персоналу та неспроможність суду інкорпорувати національне законодавство у свою діяльність [96].

ЕССС зазнали дуже важкої критики відносно декількох ситуацій та аспектів, пов'язаних з їх функціонуванням. Однією з критик були звинувачення щодо корупції в межах діяльності Палат. Ці звинувачення фокусувалися на тому, що камбоджійські працівники, в тому числі деякі судді, отримували прибуткові посади в суді на умовах, що вони будуть щомісяця виплачувати частину своєї зарплати державним службовцям, які забезпечили їх роботою [94, с. 306]. Хоча безпосередньо ці звинувачення не були підтверджені, певні прояви корупції в діяльності Палат все ж були розкриті (наприклад, факт того, що один з камбоджійських суддів брав гроші з людей, які з'являлися в його суді після завершення судових процесів, стверджуючи, що не має іншого способу вижити на свою зарплату в 30 доларів на місяць), що піддало сумніву наявність неупередженості серед персоналу Палат, та в цілому заплявило спадок Палат [94, с. 306-307].

Найбільшої критики ЕССС зазнали стосовно впливу уряду Камбоджі на хід діяльності Палат та на їх функціонування в цілому. Як зазначалося в попередньому розділі, уряд Камбоджі з самого початку переговорного процесу

з ООН чітко висвітлив свої наміри встановити якомога більший національний вплив у функціонуванні Палат. Наслідками цієї обставини стало створення системи палат, що була розділена на нерівні частини, що підпорядковувались різним сторонам кооперації, але, в якій фінальне слово, майже в усіх аспектах, стояло за національними представниками [97, с. 438-439]. У результаті, в межах діяльності Палат утворився ризик політичного втручання та впливу на персонал (в першу чергу на суддів та прокурорів) зі сторони уряду Камбоджі, що викликало та викликає сумніви стосовно неупередженості судового процесу в Палатах в цілому [97, с. 232]. Критики зауважують, що наслідком політичного втручання, цілком можливо, міг стати той факт, що за весь час функціонування суду обвинуваченими в справах виступили тільки десять осіб, і лише троє з них були засуджені, в той час як п'ять справ були просто закриті; а також, що кілька додаткових справ не були відкриті, оскільки національні судді та прокурори виступали проти цього [97, с. 395-396].

Діяльність Палати з воєнних злочинів у Суді Боснії і Герцеговини відзначають як досить успішну за її продуктивність та ефективність (особливо враховуючи кількість справ що були розглянуті, та кількість винесених вироків), і ставлять в приклад як один з типових гібридних трибуналів [75, с. 402-404]. Цей гібридний трибунал зазнав найбільшої критики в аспекті підготовленості та компетентності міжнародних суддів, що в ньому працювали: короткостроковість трудових контрактів, відсутність, часом, належного досвіду та знань міжнародного гуманітарного права, та низький рівень обізнаності стосовно політичного, історичного та етнічного контексту конфлікту, викликали певні труднощі в процесуальній діяльності Палат та взаємодії між національними та міжнародними суддями; однак, вирішенню цих проблем було приділено зусилля, які мали достатній успіх, ще в моменті їх першого виявлення [84, с. 39-41].

З усіх розглянутих трибуналів, ІНТ, є, певно, найбільш суперечливим. З самого моменту його створення, трибунал піддавався постійній критиці стосовно легітимності свого існування, адже він був створений в умовах

фактичної військової окупації Іраку збройними силами США, яка, сама по собі, досі викликає суперечки стосовно своєї легітимності серед науковців та правозахисників [75, с. 506-507]. Також, велику критику викликав політичний вплив та тиск на персонал трибуналу як зі сторони окупаційної адміністрації, так і зі сторони нового іракського уряду, який проявлявся у таких аспектах як: майже повна відсутність іноземних представників персоналу, що не були громадянами США; низка випадків стосовно відсторонень та призначень суддів; внесення поправок до Статуту трибуналу, що значно зменшували роль та присутність міжнародних представників в діяльності трибуналу [94, с. 314-316]. Критики також зазнали питання упередженості та невідповідності безпосередніх розглядів справ міжнародним стандартам, а також наявність смертної кари як найвищої міри покарання [75, с. 516-517].

Діяльність STL є не стільки суперечливою, скільки вона є невтішною. Трибунал, як зазначалося в попередньому розділі, зазнав труднощів при створенні, через відсутність єдності стосовно його підтримки в уряді Лівану. На початку його функціонування, багато критики було озвучено стосовно дуже обмеженої природи його мандату, що фокусувався навколо вбивства Рафіка Харірі, та виключав періоди, коли в Лівані були скоєні масові звірства, що могли бути кваліфікованими як воєнні злочини та злочини проти людяності [75, с. 532]. Також критиці піддалася відсутність реальної можливості заарештувати підозрюваних по справах, що було наслідком відсутності кооперації від сусідніх країн, в яких ці підозрювані переховувалися [95, с. 233]. Результатом цих обставин став судовий процес дуже вибіркового характеру, в ході якого лише трьох осіб було засуджено, *in absentia*, до довічного ув'язнення, які досі залишаються на свободі [98]. Для багатьох: як юристів та науковців, так і жертв скоєних атак, такий кінець трибуналу став розчаруванням, та втіленням найгірших прогнозів стосовно його діяльності.

Практику ЕАС оцінюють дуже високо та позитивно, завдяки кільком важливим особливостям діяльності цих палат. Визначною такою особливістю є те, що процес над Габре залишається єдиним у світі, в якому суди однієї

країни засудили колишнього керівника іншої за воєнні злочини і злочини проти людяності на основі принципу універсальної юрисдикції [99]. Хоча це, в теорії, створює прецедент того, що колишні лідери держав, які відповідальні за скоєння звірств під час свого правління, можуть не уникнути покарання переховуючись у третій країні, на практиці це дуже залежить від політичної волі зазначеної країни. Варто також звернути увагу на те, що ЕАС є досить дієвим та економічно ефективним прикладом моделі регіонального механізму правосуддя, що може застосовуватися у випадках, коли МКС, з тих чи інших причин, не має можливості притягнути певних осіб до відповідальності [75, с. 161].

Відносно діяльності SCC ще зарано надавати загальну підсумкову критику, оскільки перший судовий розгляд Суду розпочався лише у 2022 році, попри те, що Суд функціонує з 2018 року. Однак, існують певні недоліки в діяльності суду, на які вже звернули увагу науковці та юристи, серед яких: проблеми з арештом підозрюваних; труднощі з формуванням складу суду, особливо в частині міжнародного персоналу; забезпечення охорони функціонування Суду [100]. В цілому, загальний огляд та оцінка діяльності SCC мусять дочекатися моменту, доки він не припинить свого функціонування.

Виходячи з вищевказаного, можна сформувати певний перелік критичних проблем, що можуть виникати в межах діяльності гібридних трибуналів. Цей перелік, звісно, не є вичерпним, однак він містить ті розглянуті недоліки, які можуть суттєво вплинути на дієвість, ефективність та спадок гібридного трибуналу, а також недоліки, що є поширеними та спільними для розглянутих трибуналів. Також, до кожної визначеної проблеми функціонування будуть запропоновані способи запобігання їх виникненню, а також методи подолання цих недоліків, у випадку їх виявлення в ході діяльності гібридного трибуналу.

Першою, та, певно, найкритичнішою проблемою, що може виникнути в ході функціонування гібридного трибуналу, є наявність політичного втручання або іншого виду впливу на діяльність трибуналу. Такий вплив спостерігався в

діяльності Спеціальні колегії з тяжких злочинів Округного суду Ділі, ЕССС та ІНТ. Ці втручання можуть мати різну форму, але зазвичай проявляються у маніпуляціях та тиску на персонал трибуналу (у більшості випадків – тиск національного уряду на національних представників персоналу). Відносно цієї проблеми, варто сказати, що залучення та відданість міжнародної спільноти відносно функціонування гібридного трибуналу, в цілому, є одним з найважливіших факторів забезпечення незалежності гібридного трибуналу [94, с. 322]. Вкрай важливо знаходити правильний баланс між національними та міжнародними елементами, щоб забезпечити як незалежність та неупередженість судових процесів (що підіймає рівень міжнародної легітимності трибуналу), так і національну репрезентацію (що підіймає рівень легітимності трибуналу в межах держави або регіону). Звісно, не існує єдиної моделі національного та міжнародного складу, яка б підходила для всіх випадків, однак корисним принципом для використання в формуванні складу є «якомога більше національного та настільки міжнародного, наскільки це необхідно», що теж може варіюватися в залежності від таких факторів як: спроможність національної судової системи, компетентність національних суддів, тощо [53, с. 24-25].

В контексті формування складу гібридних трибуналів варто наголосити увагу на важливості кваліфікаційних вимог відбору компетентних міжнародних суддів, та забезпечення їх обізнаності стосовно національно-правового, культурного та історичного контексту держави, в якій вони будуть працювати [53, с. 27-28]. Проблеми кваліфікації та зверхнього ставлення міжнародних суддів були яскраво виражені в початковій діяльності Спеціальних колегій з тяжких злочинів Округного суду Ділі, Інтернаціоналізованих судових колегій в судах Косово та Палати з воєнних злочинів у Суді Боснії і Герцеговини. Забезпечення необхідного рівня компетенції, та опанування місцевої специфіки міжнародними суддями сприяє ефективності судового процесу, а також якості рішень, що приймаються суддями [101, с. 122].

Особливо критичним моментом, що потребує компетентного визначення ще на стадії створення гібридного трибуналу, є проблема відповідного мандату гібридних трибуналів. Одним з обґрунтувань створення змішаних трибуналів було створення більш економічно ефективних інституцій, ніж трибунали *ad hoc* [95, с. 234]. Одним із способів досягнення цієї економічності, як видається, є звуження юрисдикції різних гібридних трибуналів. Однак занадто вузькі рамки юрисдикції підривають легітимність конкретної інституції та створюють відчуття вибірковості, прикладом чого є діяльність STL. Особлива увага має бути приділена вибору предметної, персональної, часової та темпоральної юрисдикції, адже, значною мірою, юрисдикція гібридних судів визначає вплив, який вони можуть мати на притягнення до відповідальності за злочини, пов'язані зі звірствами, і на спроби розібратися у минулому держави у більш широкому сенсі [53, с. 18-19].

Важливим аспектом діяльності гібридних трибуналів, на який варто звернути увагу, є процесуальні особливості розгляду справ. Попередні гібридні трибунали часто критикували за недосконалі процесуальні режими, принаймні на початковому етапі їх функціонування (як це було, наприклад, у випадках зі Східним Тимором та Косово) або навіть вважали їх невдалими через серйозні процедурні недоліки (Камбоджа, Ірак). Чітко визначена та інклюзивна процедура є надзвичайно важливою для забезпечення ефективного судочинства, належного управління судовими процесами, справедливості та створення позитивної спадщини, враховуючи, що процесуальні правила та досвід часто живуть у національних системах [53, с. 54].

В контексті процесуальних питань варто окремо розглянути проблематику процедури *in absentia*. Як правило, розгляд справ *in absentia* був заборонений в гібридних трибуналах через занепокоєння щодо справедливості судочинства та шкоди для сприйняття легітимності трибуналу [50, с. 87]. Помітним винятком є STL, який їх дозволив (однак від цього загальне сприйняття ефекту трибуналу скоріше постраждало). Вирішуючи питання про те, чи варто дозволяти процедуру *in absentia*, варто, для початку, звернутися до

прецедентів у відповідній національній системі, як це зробив Трибунал для Лівану, і врахувати можливість того, що, якщо підсудні з'являться під час заочного судового розгляду, його, можливо, доведеться розпочинати заново. Як правило, через невід'ємні суперечності між заочним судочинством і правом на справедливий судовий розгляд, бажано уникати заочного судочинства, якщо тільки для цього немає вагомих підстав за конкретних обставин (наприклад, якщо підозрюваний чи підозрювані вкрай мало ймовірно з'являться в суді протягом усього часу його існування) [53, с. 46-47]. Однак, деякі критики стверджують й про те, що «хоча заочне судочинство не є неприпустимим саме по собі згідно з міжнародним правом, порожня лава підсудних створює відчуття поразки та беспорядності» [95, с. 233].

Питання забезпечення співпраці з місцевими органами влади або іноземними державами також викликає серйозне занепокоєння. Без наявної співпраці забезпечення присутності підозрюваних у скоєнні злочинів або свідків, проведення розслідувань і збір доказів можуть бути складними, якщо не неможливими, як показала відмова Індонезії від співпраці зі Спеціальними колеґій з тяжких злочинів Окружного суду Ділі [95, с. 234]. Таким чином, створення надійного механізму співпраці, подібного до того, який був створений РБ ООН для трибуналів *ad hoc*, є необхідною умовою для успіху гібридних трибуналів, однак це, зі свого боку, піднімає питання про те, чи є модель гібридного (інтернаціоналізованого) трибуналу застосовною в усіх пост-конфліктних ситуаціях, чи можливість її використання все ж є обмеженою.

Останнім проблемним питанням, якому хотілося б надати увагу, є питання розташування гібридного трибуналу. Всі розглянуті гібридні (інтернаціоналізовані) трибунали мали місцем розташування або безпосередньо в країні, де були скоєні злочини, або ж за її межами. Обидва ці варіанти мають свої переваги та недоліки, і вибір того чи іншого формату залежить від комплексу обставин, за яких трибунал створюється. В цілому, науковці та практикуючі юристи погоджуються на тому, що гібридні

трибунали, за можливості, варто створювати в межах країн, де було скоєно злочини, або максимально наближено до цих країн [53, с. 35].

Серед аргументів на користь розташування гібридних трибуналів всередині відповідних країн є такі: сприяння місцевій участі та сприйняття трибуналу як легітимного серед місцевого населення; підвищення ефективності трибуналу шляхом полегшення доступу до доказів та участі свідків та постраждалих у процесі; трибунал може мати позитивний вплив на національну систему правосуддя; зниження вартості функціонування трибуналу в цілому [101, с. 88]. На противагу, може існувати багато причин для розташування трибуналу за межами відповідної країни, зокрема: якщо оцінка ризиків показує, що розташування в країні може призвести до дестабілізації держави; якщо відправлення правосуддя буде серйозно скомпрометоване розташуванням гібридного трибуналу в країні (наприклад, через дуже високий ризик політичного впливу); або якщо витрати на таке розташування будуть занадто високими з точки зору безпеки [53, с. 36].

Звісно, може існувати багато інших недоліків та труднощів в діяльності гібридних трибуналів, які могли бути пропущені в межах цього аналізу. Однак, на нашу думку, зазначені проблемні питання функціонування гібридних трибуналів є найбільш визначальними в контексті того, чи вдасться трибуналу досягти необхідного рівня ефективності для належного відправлення правосуддя. Урахування вищезазначених аспектів, в теорії, може забезпечити створення стабільної основи для діяльності гібридного трибуналу, яка буде достатньо стійкою для належного його функціонування, а також дотримання міжнародних стандартів правосуддя.

3.2. Можливість створення інтернаціоналізованого (гібридного) трибуналу для покарання вищих посадових осіб рф за злочин агресії проти України

Питання притягнення вищих посадових осіб рф до відповідальності за скоєння злочину агресії проти України залишається дуже гострим та актуальним не тільки в межах України, а й у міжнародному політико-

юридичному дискурсі. У випадку, якщо окупація Криму у 2014 році та повномасштабне вторгнення 2022 року залишаться безкарними, вони можуть створити критично негативний прецедент уникнення відповідальності за порушення двох основоположних принципів сучасного міжнародного права, закріплених у Статуті ООН – принципу територіальної цілісності, та принципу суверенної рівності. Виникнення та закріплення подібного прецеденту може поставити під загрозу саме існування нинішньої системи міжнародного права, і, в тому числі, міжнародний мир та безпеку, якими ми їх знаємо, в цілому. Ці критичні моменти особливої важливості були і залишаються поштовхом для України та міжнародної спільноти до пошуку, розробки та забезпечення механізму для притягнення осіб, винних у скоєнні злочину агресії, до відповідальності.

Множинність інституційної системи міжнародної кримінальної юстиції відкриває доступ до різних механізмів та моделей, що можуть бути застосовані для досягнення поставленої мети притягнення вищих посадових осіб РФ до відповідальності за злочин агресії. Однак, далеко не всі наявні механізми є безпосередньо відкритими для можливості прямого застосування. Так, наприклад, хоча, як було зазначено в першому розділі, МКС в своїй матеріальній юрисдикції включає злочин агресії, той факт, що російська федерація не є ратифікантом Римського статуту, і, таким чином, не є країною-учасницею МКС, виключає її посадових осіб з юрисдикції МКС відносно злочину агресії [102]. Римським статутом передбачена й альтернатива відносно злочину агресії, а саме – передача справи до Суду РБ ООН, яка діє відповідно до Глави VII Статуту ООН. Однак, враховуючи постійне членство РФ в РБ ООН, та її можливість застосування права вето відносно рішень РБ ООН, вірогідність успішної передачі справи щодо злочину агресії від РБ ООН до МКС виглядає досить сумнівною.

Вищезазначені обставини, на даний момент часу, змушують Україну та міжнародну спільноту обирати інші форми інституцій системі міжнародної кримінальної юстиції – міжнародний трибунал ad hoc або гібридний

(інтернаціоналізований) трибунал. Кожен з цих форматів має свої особливості, переваги та недоліки, і можливість застосування кожного має різний рівень підтримки як від України, так і від міжнародних партнерів. В той час як в українському дискурсі наполягають на створенні спеціального міжнародного трибуналу, певні держави-союзники України виступають з підтримкою формату гібридного (інтернаціоналізованого) трибуналу [103]. В цьому контексті, варто приділити окрему увагу можливості створення гібридного трибуналу для покарання вищих посадових осіб рф за злочин агресії проти України, оскільки застосування цього формату в межах України, на даний момент часу, не було достатньо ретельно досліджено.

Для того щоб оцінити можливість створення гібридного трибуналу для притягнення вищих посадових осіб рф до відповідальності за злочин агресії, необхідно проаналізувати та надати відповідь на декілька ключових питань відносно його можливої діяльності, а саме: які труднощі можуть виникнути при створенні трибуналу зі сторони національного законодавства України; чи зможе подібний трибунал подолати наявний посадовий імунітет керівництва рф; та чи зможе гібридний трибунал притягнути посадову особу до відповідальності безпосередньо за злочин агресії? Також, окремо варто розглянути аспект того, яке значення може мати подібний трибунал на розвиток міжнародного права та системи міжнародної кримінальної юстиції.

Перше питання, якому варто приділити увагу в контексті теоретичного створення гібридного трибуналу для притягнення вищих посадових осіб рф до відповідальності за злочин агресії, це особливості українського національного законодавства, що можуть бути перепорою для створення такого трибуналу. В цьому контексті, найперше що варто зазначити, це те, що Конституція України, в її чинній редакції, не допускає можливості створення надзвичайних та особливих судів, що зазначено у Розділі VIII, статті 125 [104]. Враховуючи правову природу гібридних трибуналів, це положення фактично блокує можливість створення гібридного трибуналу в межах національної судової системи України. Однак, це твердження є абсолютним лише в контексті

запровадженого через повномасштабне вторгнення воєнного стану, оскільки, відповідно до Конституції, вона не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану [104 (розділ XIII стаття 157)]. Тобто, у випадку зняття воєнного стану, в теорії, до Конституції можуть бути внесені зміни, що відкривають законну можливість створення гібридного трибуналу в межах національної судової системи України.

Ще одним проблемним питанням, що постає в контексті особливостей українського законодавства, є формування складу гібридного трибуналу. Усі розглянуті вище гібридні трибунали, за винятком ІНТ, мали змішаний склад суддів, прокурорів, та членів секретаріату, у випадках, коли він був наявним. Формування такого характерного змішаного складу трибуналу постає проблематичним, оскільки, у відповідних Законах України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про прокуратуру» містяться положення про те, що суддею, чи прокурором в Україні може бути лише громадянин України, у Главі 2 статті 52 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», та у тексті Розділу V ЗУ «Про прокуратуру» відповідно [105, 106]. Таким чином, навіть у випадку прийняття змін до Конституції України, що дозволять створення гібридного трибуналу для притягнення вищих посадових осіб рф до відповідальності за злочин агресії, в межах національної судової системи України, для забезпечення його створення та діяльності будуть необхідними комплексні внесення змін до чинного законодавства, в особливості, для гарантування змішаної природи суду в ключових аспектах його діяльності.

Виходячи з вищесказаного, хоча теоретична можливість створення гібридного трибуналу в межах національної судової системи України існує, вона тягне за собою ряд вагомих складнощів, що можуть суттєво завадити ефективній імплементації подібного формату в цьому сценарії. Необхідність відміни воєнного стану та внесення вагомих та обширних змін до законодавства для забезпечення лише самої можливості створення такого трибуналу вже ставить під сумнів реальну застосовність формату гібридного трибуналу в межах національної судової системи України. Однак, в цьому

контексті, варто згадати альтернативні способи, якими були утворені розглянуті вище гібридні трибунали. Очевидно, що створення гібридного трибуналу на основі рішення РБ ООН, в нинішніх міжнародних політичних умовах, є нереалістичним, однак, третій спосіб створення, а саме: створення гібридного трибуналу на основі міжнародного договору як окремої міжнародної інституції, може бути способом обійти вищезазначені труднощі, які інакше виникнуть при спробі створити трибунал в межах національної судової системи.

Прикладом такого гібридного трибуналу є SCSL, який, як вже зазначалося вище, був створений та функціонував на основі міжнародного договору, та як відокремлена від національної судової системи міжнародна інституція. Така форма має багато переваг завдяки своїй гнучкості та забезпеченню участі національних представників держави, що постраждала, а також дозволяє інкорпорувати положення національного законодавства в статутний документ трибуналу, що дозволяє заповнити прогалини, що можуть існувати в застосовному міжнародному праві. Також, SCSL мав перевагу в тому, що існував в основному як мікросвіт, ізольований від проблем, що впливають на правову систему Сьєрра-Леоне. Як наслідок, він зміг забезпечити дотримання своїх власних стандартів і, як правило, вважається, що його судочинство відповідає міжнародним стандартам справедливості [107, с. 44].

Проблема посадового імунітету є, певно, найбільш критичною в контексті можливого притягнення вищих посадових осіб рф до відповідальності за злочин агресії, в рамках створення гібридного трибуналу для досягнення цієї мети. Сучасне звичаєве міжнародне право закріплює посадовий імунітет від кримінального переслідування та арешту іноземними органами правосуддя для представників вищого керівництва держав під час подорожей за кордон, до тих пір, поки вони перебувають на посаді; така практика була також підтверджена Міжнародним судом ООН [108]. Однак, в тому ж рішенні, Суд зазначив, що «імунітет від юрисдикції ... не означає, що

вони можуть залишатися безкарними за будь-які злочини, які вони могли скоїти». В цьому контексті, в рамках свого рішення, Суд визначив чотири обставини, що визначають виключні моменти, коли це загальне правило перестає працювати: по-перше, імунітети, надані за міжнародним правом, не перешкоджають кримінальному переслідуванню таких осіб у їхній власній державі; по-друге, держава завжди може відмовитися від імунітету чинного високопосадовця; по-третє, вища посадова особа держави може підлягати кримінальному переслідуванню після того, як вона залишила посаду, однак зі збереженням будь-якого існуючого матеріального імунітету; по-четверте, Суд припустив, що діючі глави держав можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності в «певних міжнародних судах, де вони мають юрисдикцію» [109, параграф 61].

В контексті можливої діяльності гібридного трибуналу для притягнення вищих посадових осіб рф до відповідальності, найбільш релевантним положенням, на даний момент часу, є останнє. Однак, для того щоб визначити, чи є це положення застосовним, і чи дійсно гібридний трибунал може притягнути до відповідальності чинного високопосадовця третьої країни, варто також приділити увагу існуючій практиці гібридних трибуналів відносно притягнення високопосадовців третіх країн до відповідальності. В цьому контексті нас цікавить практика SCSL та ЕАС, оскільки, на даний момент часу, вони є єдиними гібридними трибуналами, які притягнули до відповідальності високопосадовця третьої країни.

Як зазначалося в попередньому розділі, в межах своєї діяльності, SCSL притягнув до відповідальності колишнього Президента Ліберії Чарльза Тейлора за воєнні злочини, злочини проти людяності та порушення міжнародного права. Обвинувачення Тейлору були висунуті у 2003 році, коли він ще був чинним Президентом Ліберії, і знаходився у Гані для мирних переговорів щодо конфлікту в Ліберії [50, с. 192]. Однак, Уряд Гани відмовився виконувати арешт Тейлора, а той, зі свого боку, посилаючись на свій імунітет як чинного глави держави, оскаржив як пред'явлення

обвинувачення, так і здійснення юрисдикції SCSL. Апеляційна палата SCSL відхилила клопотання про скасування обвинувального акту, постановивши, що він компетентний здійснювати юрисдикцію щодо обвинуваченого, і що імунітет, який зазвичай надається чинному главі держави, на нього не поширюється. Це рішення, однак, викликало низку суперечок з ряду причин: по-перше, Апеляційна палата посилялася в ньому на свій статус як міжнародного суду, однак упускаючи кваліфікаційний показник Міжнародного суду ООН «певний», який у зазначеному рішенні Міжнародного суду мав посилення на правову природу таких судів як МТКЮ, МТР та МКС; по-друге, Апеляційна палата кваліфікувала SCSL як трибунал, схожий за своєю правовою природою на МТКЮ та МТР, тобто трибунали створені в межах повноважень РБ ООН згідно Глави VII Статуту ООН, хоча, як вже було визначено в попередньому розділі, SCSL був трибуналом створеним на основі міжнародного договору між Сьєрра-Леоне та ООН, тобто створював зобов'язання лише для учасників цього договору [50, с. 193-194]. Ці обставини викликають сумніви стосовно того, чи мав SCSL повноваження висунути обвинувачення Тейлору в період, коли він ще був діючим главою держави.

Однак, в проміжку часу між тим, як Чарльз Тейлор подав своє заперечення на обвинувачення, та рішенням Апеляційної палати SCSL, Тейлор пішов у відставку з посади президента Ліберії в обмін на притулок у Нігерії, яка відкрито заявила про відсутність наміру заарештовувати та передавати Тейлора до SCSL [50, с. 192]. Зрештою, після тривалих переговорів нігерійська влада заарештувала Тейлора біля кордону з Камеруном, коли він намагався втекти з країни, після чого його доставили до Ліберії, де він був офіційно заарештований Місією ООН у Ліберії, і перевезений гелікоптером до SCSL у Фрітауні. Тобто, фактично, SCSL зміг здійснити свою юрисдикцію стосовно Чарльза Тейлора лише після того, як він перестав бути главою держави, тобто, коли він втратив свій імунітет *ratione personae*.

В схожому контексті до відповідальності був притягнутий й Гіссен Габре в межах діяльності ЕАС. Габре був відсторонений від влади у Чаді в 1990 році та втік до Сенегалу, де перебував в межах політичного притулку [75, с. 148]. Можливості його притягнення до відповідальності в межах судової системи Сенегалу, та подоланню будь-якого залишкового імунітету, який він міг мати, сприяли декілька факторів: по-перше, на момент свого обвинувачення, Гіссен Габре вже був колишнім главою держави, тобто не мав імунітету *ratione personae*; по-друге, уряд Чаду підтримував міжнародні зусилля для притягнення Габре до відповідальності, в особливості тим, що відкликав будь-який залишковий імунітет для Габре у 2002 році [75, с. 150]; по-третє, обвинувачення Габре здійснювалося на основі принципу універсальної юрисдикції.

Виходячи з вищевказаного, важко зробити чітке твердження про те, чи зможе можливий гібридний трибунал для притягнення вищих посадових осіб рф до відповідальності за злочин агресії подолати існуючий імунітет чинних високопосадовців рф. Однак, наявні, на даний момент часу, приклади відправлення правосуддя гібридними трибуналами стосовно високопосадовців, сигналізують про те, що такий сценарій є маловірогідним. Аналіз діяльності розглянутих гібридних трибуналів показує, що ці інституції, на практиці, здатні здійснювати свою юрисдикцію відносно високопосадовців третіх країн лише коли вони залишають свої посади, а отже втрачають імунітет *ratione personae*. Це означає, що гібридний трибунал для притягнення вищих посадових осіб рф, створений на основі національного закону, або ж міжнародного договору, скоріш за все, не зможе висунути легітимні обвинувачення по відношенню до чинних високопосадовців рф, оскільки, національна судова інституція, за принципами міжнародного звичаєвого права, повинна буде поважати чинний імунітет таких високопосадовців, а інституція створена на основі міжнародного договору не буде створювати зобов'язань для рф, окрім як у випадку, якщо рф буде учасником угоди про створення гібридного трибуналу. Варто також зазначити, що третій варіант

створення гібридного трибуналу, а саме створення такого трибуналу за рішенням РБ ООН, може обійти чинний імунітет вищого керівництва держави, якщо РБ ООН наділить такий трибунал необхідними повноваженнями, однак, на даний момент часу, реалізація такого сценарію є дуже малоімовірною, враховуючи позицію рф як постійного члена РБ ООН.

Ще одне питання, яке вартує окремої уваги, в контексті функціонування можливого гібридного трибуналу для притягнення вищих посадових осіб рф до відповідальності за злочин агресії, це безпосередня можливість включення злочину агресії до матеріальної юрисдикції такого трибуналу. Наявна практика розглянутих гібридних трибуналів не включає в себе притягнення осіб до відповідальності за злочин агресії. Як зазначалося в попередньому розділі, більшість з цих трибуналів не включають цей злочин в свою матеріальну юрисдикцію взагалі. Не є винятком й ІНТ, оскільки, визначення самого злочину в його Статуті є досить обмеженим, і розповсюджується лише на акти агресії відносно інших арабських країн [70]. Враховуючи це, а також той факт, що за цим злочином, в межах діяльності ІНТ, не було притягнуто до відповідальності жодної особи, важко стверджувати, що в цьому контексті ІНТ створив певний вагомий прецедент стосовно включення злочину агресії до матеріальної юрисдикції гібридного трибуналу.

Однак, не можна стверджувати про те, що відсутність злочину агресії в юрисдикції розглянутих гібридних трибуналів означає те, що він взагалі не може входити до матеріальної юрисдикції такого трибуналу як такий. Тут варто акцентувати увагу на тому, що, як було описано в попередньому розділі, більшість розглянутих гібридних трибуналів, до цього моменту часу, створювалися в контексті ситуацій, що не включали до переліку наявних обставин міжнародний збройний конфлікт. Розглянуті в попередньому розділі трибунали, зазвичай, створювалися для притягнення до відповідальності осіб, що знаходилися на керівних посадах постраждалих держав, та вчиняли звірства по відношенню до власного населення, або ж, такі трибунали створювалися для притягнення до відповідальності осіб, що вчиняли звірства

в межах неміжнародних збройних конфліктів (наприклад, під час громадянських війн).

На практиці, це може означати те, що, хоча в діяльності попередніх гібридних трибуналів відсутній прецедент притягнення осіб до відповідальності за злочин агресії, така можливість залишається теоретично реальною. Однак, в цьому контексті, варто звернути увагу на питання визначення злочину агресії в міжнародному праві та практику притягнення осіб до відповідальності за нього в цілому. На даний момент часу, першими та єдиними випадками притягнення осіб до відповідальності за злочин агресії є практика Нюрнберзького та Токійського трибуналів. Це є проблематичним для будь-якого формату можливого трибуналу для притягнення вищих посадових осіб рф до відповідальності за злочин агресії з декількох причин.

По-перше, як зазначалося в першому розділі, практика цих трибуналів, хоч і дала поштовх для розвитку та формування системи міжнародного кримінального права та міжнародної кримінальної юстиції, а також для формування визначень основних злочинів у міжнародному праві, однак зазнала значної критики стосовно неупередженості, вибірковості правосуддя, тощо. По-друге, саме визначення злочину агресії (який в Статутах Нюрнберзького та Токійського трибуналів кваліфіковано як «злочини проти миру») в статутних документах цих трибуналів є дуже обмеженим та застарілим [112, с. 326]. Ці обставини змушують звертатися до більш сучасної практики стосовно злочину агресії. Однак, як вже було зазначено, безпосередньо сучасної практики стосовно притягнення осіб до відповідальності за злочин агресії на міжнародному рівні не існує. Фактично, на даний момент часу, єдиним прецедентом притягнення осіб до відповідальності за злочин агресії була і залишається діяльність Нюрнберзького та Токійського трибуналів. На практиці, це означає те, що будь-який новітній трибунал, що буде включати до своєї юрисдикції злочин агресії, буде підданий дуже ретельному та скрупульозному аналізу в межах своєї діяльності та винесення вироків. Це може стати одним з вирішальних

факторів вибору формату трибуналу для притягнення вищих посадових осіб рф до відповідальності за злочин агресії, що буде описано нижче.

Ще однією ваговою проблемою, в контексті включення злочину агресії до матеріальної юрисдикції теоретичного гібридного трибуналу, може постати саме визначення цього злочину. Як вже було зазначено, Нюрнберзький та Токійський трибунали заклали основу визначення злочину агресії в своїх статутних документах, однак вона потребувала подальшого розвитку та доповнення для утворення реальної міжнародної норми. Впродовж другої половини ХХ століття було здійснено декілька спроб впровадити чітке визначення злочину агресії, однак вони не мали успіху [112, с. 8]. Перше чітке сучасне визначення цього злочину було вироблено в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 3314 (XXIX), однак воно стосувалося відповідальності за цей злочин держав як таких, аніж відповідальності осіб за вчинення таких дій [113]. Однак, на основі цієї Резолюції, у 2010 році визначення цього злочину було прийнято шляхом внесення змін до Римського статуту на першій Конференції з перегляду Статуту в Кампалі, Уганда, які вступили в силу з 17 липня 2018 року, таким чином закріплюючи злочин агресії в юрисдикції МКС. Цю поправку ратифікували 47 держав зі 125 учасників Римського статуту [39].

Як це може вплинути на можливий гібридний трибунал для притягнення вищих посадових осіб рф до відповідальності за злочин агресії? Наявність визначення злочину агресії у Римському статуті дозволяє скористатися практикою попередніх гібридних трибуналів, які дублювали визначення Римського статуту для дефініції злочинів, що підпадали під їхню матеріальну юрисдикцію (наприклад, як це було у випадку з ЕАС) [114, с. 108-109]. Це, однак, все одно не є універсальним виходом з проблеми визначення злочину агресії та його включення до матеріальної юрисдикції трибуналу, оскільки такий спосіб, наприклад, не вирішує питання легітимності такого визначення відносно держав, що не є учасниками Римського статуту. В цілому, питання визначення та включення злочину агресії до нового трибуналу, незалежно від

його форми, є досить дискусійним та проблематичним, оскільки на нього впливає відсутність політичного консенсусу в міжнародній спільноті.

Вищевказані обставини приводять нас до наступних міркувань. Чи можна створити функціональний гібридний трибунал, що буде здатний притягнути високопосадовців рф до відповідальності за злочин агресії? В теорії – так, подібний трибунал може бути створений, та, за дотримання певних обставин, може притягнути вищих осіб рф до відповідальності за зазначений злочин. Однак, створення та функціонування такого гібридного трибуналу неминуче буде супроводжуватися низкою проблем, що безумовно вплинуть на його теоретичну ефективність та спадок.

По-перше, такий гібридний трибунал повинен буде мати максимально міжнародну структуру, та, скоріш за все, функціонувати за межами національної судової системи України на основі міжнародної угоди, адже, як було зазначено вище, для того щоб впровадити гібридний трибунал як національну судову інституцію, національне законодавство України (в першу чергу Конституція) потребуватимуть великої кількості комплексних змін, що потребуватиме велику кількість часу, а отже відтермінує відправлення правосуддя, що не є бажаним за існуючих обставин.

По-друге, такий гібридний трибунал, скоріш за все, не матиме змоги подолати існуючого імунітету *ratione personae* високопосадовців рф до тих пір, поки вони займають свої відповідні посади. Враховуючи фактичне існування диктаторського режиму в рф, чинні високопосадовці, відповідальні за скоєння агресії по відношенню до України, найбільш вірогідніше, можуть втратити свій посадовий імунітет лише у випадку кардинальної зміни політичного режиму та керівництва в рф, що, на даний момент часу, не видається реалістичним.

По-третє, питання включення самого злочину агресії до юрисдикції гібридного трибуналу є досить складним та дискусійним. Хоча, теоретично, юридичних бар'єрів для включення цього злочину до матеріальної юрисдикції подібного трибуналу немає, він все одно може зіштовхнутися з проблемами

легітимності в цьому аспекті, враховуючи відсутність подібної практики в попередніх трибуналах такого формату; а також через притаманну гібридним трибуналам взаємопов'язаність з національними елементами відправлення правосуддя, що теж може вплинути на теоретичну легітимність включення злочину агресії до юрисдикції такого трибуналу, в очах держав що не є активними прибічниками України.

Спираючись на вказані вище обставини, реальна ефективність та дієвість гібридного трибуналу для можливого притягнення вищих посадових осіб рф до відповідальності за злочин агресії є досить сумнівною. На додаток, створення в такому контексті саме гібридної міжнародної судової інституції «не буде чітко передавати міжнародний характер злочину агресії та наголошуватиме на національних інтересах України як безпосередньої жертви, а не міжнародної спільноти в цілому». Хоча, з однієї сторони, це може підняти рівень легітимності трибуналу в очах українського суспільства, це також знецінить практику трибуналу щодо притягнення до відповідальності осіб, що скоїли злочин агресії, на міжнародному правовому рівні в цілому. Україна має можливість створити сучасний прецедент у практиці міжнародного кримінального права та міжнародної кримінальної юстиції, який сигналізуватиме про те, що злочин агресії, надалі, не буде залишатися безкарним, і що міжнародне суспільство не буде стояти осторонь, коли такий злочин скоюється, особливо в таких масштабах, які існують на даний момент на території України. Якою б ефективною та дієвою не була діяльність можливого гібридного трибуналу щодо злочину агресії, вона, скоріш за все, не зможе створити вагомий прецедент, що буде визнаний та прийнятий більшістю міжнародної спільноти, а отже, не зможе впровадити реальні зміни в систему міжнародного кримінального права.

Варто також зауважити, що, на підтримку гібридного формату трибуналу для можливого притягнення вищих посадових осіб рф до відповідальності за злочин агресії, зі сторони певних держав, може впливати їх зовнішня політика та позиція стосовно притягнення осіб до відповідальності

за злочин агресії в цілому. Такі держави, як США та Сполучене Королівство, досі піддаються критиці за своє несанкціоноване вторгнення до Іраку у 2003 році, яке було обґрунтоване звинуваченнями Іраку щодо зберігання зброї масового знищення, яке, в результаті, не знайшло фактичного підтвердження. Підтримка створення трибуналу в межах української національної судової системи, для розгляду злочину агресії, може відповідати національним інтересам США щодо збереження імунітету своїх високопосадовців відносно скоєння подібних актів, оскільки, як вже зазначалося, гібридний трибунал не створить широкого міжнародного прецеденту, та акцентуватиме увагу на регіональності та відокремленості прикладу злочину агресії в межах України [115].

На противагу, спеціальний міжнародний трибунал має змогу подолати більшість із зазначених недоліків можливого гібридного трибуналу, має ширшу політичну підтримку як від України, так і від урядів багатьох країн-союзників України, та має можливість створити реальний, дієвий та сучасний прецедент відносно притягнення осіб до відповідальності за злочин агресії у міжнародному правовому середовищі, який буде базуватися на, та виходити з існуючого прецеденту діяльності Нюрнберзького та Токійського спеціальних трибуналів. Ці аспекти вартують розширеного пояснення, в порівнянні до зазначеної характеристики теоретичного гібридного трибуналу.

По-перше, на створення спеціального міжнародного трибуналу не будуть впливати особливості національного законодавства України. Це означає, на практиці, що такий трибунал може бути заснований за простішим механізмом, та за менший проміжок часу, аніж можливий гібридний трибунал, оскільки, для його створення, не буде необхідним комплексна зміна законодавчої бази України [112, с. 30]. В теорії, спеціальний міжнародний трибунал може бути створений, та може розпочати свою діяльність, ще до фактичного завершення збройного конфлікту, що позитивно вплине на реальну можливість притягнути до відповідальності вищих посадових осіб рф, винних у скоєнні злочину агресії.

По-друге, спеціальний міжнародний трибунал щодо злочину агресії здатен, в теорії, подолати наявний персональний імунітет високопосадовців рф, чого навряд чи зможе досягти можливий гібридний трибунал [115]. Якщо подібний міжнародний трибунал буде наділений достатніми повноваженнями та юрисдикцією, а також матиме широку підтримку (наприклад, від значної кількості держав в межах Генеральної Асамблеї ООН) та достатній рівень легітимності в очах міжнародного суспільства, він зможе здійснювати свою юрисдикцію відносно вищих керівних осіб рф, навіть у випадку, якщо вони продовжать займати свої посади протягом значного періоду часу (що на даний момент ввижається осяжним майбутнім).

По-третє, спеціальний міжнародний трибунал матиме більшу змогу легітимно включити злочин агресії до своєї матеріальної юрисдикції. В той час, як діяльність гібридних трибуналів, на сьогоднішній день, не має практики притягнення осіб до відповідальності за злочин агресії, і, в цілому, не має вагомого прецеденту його включення до своїх юрисдикцій, практика діяльності міжнародних трибуналів як таких, фактично заснована на необхідності притягнути осіб до відповідальності за цей злочин після подій Другої світової війни. Спеціальний міжнародний трибунал щодо злочину агресії в Україні матиме більшу легітимність щодо своєї компетенції відносно злочину агресії, оскільки його створення буде відображенням волі міжнародної спільноти в цілому, аніж лише національних інтересів України, як це буде у випадку зі створенням гібридного трибуналу.

Ще одним досить вагомим чинником, який варто враховувати в контексті створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії в Україні, є високий рівень підтримки та участі Ради Європи в процесі створення такого трибуналу. Від початку повномасштабного вторгнення рф на територію України, Парламентська Асамблея Ради Європи рішуче засуджує ці дії, та висловлює підтримку і наголошує на необхідності створення спеціального трибуналу для притягнення до відповідальності осіб, винних у скоєнні злочину агресії на території України [116]. Станом на 21 березня 2025 року

учасники Коаліції держав зі створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України (далі – Core Group), під час своєї останньої зустрічі, завершили роботу над трьома проектами документів, необхідних для створення Спеціального трибуналу: проектом двосторонньої угоди між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу, проектом статуту Спеціального трибуналу та проектом розширеної часткової угоди про управління Спеціальним трибуналом [117]. Ця обставина означає те, що Україна фактично має готову правову основу функціонування саме спеціального трибуналу, який безумовно буде мати достатній рівень легітимності, оскільки буде функціонувати в рамках діяльності Ради Європи.

І, наостанок, певно, найбільш важливим аргументом, на користь створення спеціального міжнародного трибуналу для притягнення вищих посадових осіб РФ до відповідальності за злочин агресії, є те, що, у випадку успішної своєї діяльності, подібний трибунал матиме змогу створити вагомий прецедент для практики міжнародної кримінальної юстиції та системи міжнародного кримінального права, оскільки такий трибунал може стати першим, з часів Другої світової війни, трибуналом, який засудив вищих керівних осіб держави за злочин агресії. Єдність держав у засудженні Росії, та їхніх спробах притягнути високопосадовців РФ до відповідальності, є слушним моментом для зміцнення міжнародної правової бази та затвердження принципів міжнародного права, які лежать в основі мирного та сприятливого співіснування держав, у існуючій, на даний момент часу, системі міжнародних відносин.

Висновки до розділу 3

Аналіз діяльності існуючих гібридних трибуналів свідчить про наявність низки спільних структурних і функціональних недоліків, які суттєво обмежують їхню ефективність та довіру до їхніх рішень. Однією з найбільш критичних проблем є політичне втручання у їхню діяльність, що проявляється як в прямому впливі на персонал, так і в ухваленні політично вмотивованих рішень. Ще одним поширеним недоліком є неефективна координація між

національними та міжнародними учасниками трибуналів. Відсутність злагодженої взаємодії призводила до труднощів у судовому процесі, зниження якості правосуддя та втрати можливості позитивного впливу на місцеву систему. Проблеми процесуального характеру також є хронічними для гібридних трибуналів. Судові процедури іноді були нечіткими, незрозумілими або незбалансованими щодо прав сторін. Окремо варто згадати питання обмеженого мандату. занадто вузькі рамки юрисдикції підривають легітимність конкретної інституції та створюють відчуття вибірковості у діяльності трибуналу, що негативно впливає на його спадок та можливість застосування практики при створенні майбутніх гібридних інституцій системи міжнародної кримінальної юстиції.

Для подолання зазначених проблем в діяльності гібридних трибуналів існує декілька рекомендацій, що варто мати на увазі. По-перше, необхідним є забезпечення балансу між національними та міжнародними компонентами трибуналу, що дає змогу одночасно підвищити його легітимність серед місцевого населення і гарантувати незалежність процесу. Крім того, міжнародна підтримка та моніторинг з боку партнерів та відповідних організацій може запобігати надмірному внутрішньому впливу. По-друге, рекомендується забезпечення достатнього рівня підготовки міжнародного персоналу до початку роботи, включаючи глибоке ознайомлення з правовими, культурними та історичними особливостями країни. Також слід створювати механізми регулярного професійного діалогу між представниками різних правових традицій у межах трибуналу. По-третє, необхідне запровадження чітко прописаних, інклюзивних та прозорих процедур судового розгляду, що відповідають міжнародним стандартам. Особливу увагу слід приділяти гарантіям права на захист, праву на присутність у суді, а також створенню уніфікованих правил доказування і стандартів доведеності. Щодо судочинства *in absentia*, його слід уникати, крім виняткових випадків, коли присутність обвинувачених є абсолютно неможливою.

Питання створення гібридного трибуналу для притягнення вищих посадових осіб рф до відповідальності за злочин агресії є складним як юридично, так і політично. З огляду на те, що МКС не має юрисдикції щодо злочину агресії в контексті рф, міжнародна спільнота шукає альтернативні механізми. Гібридний трибунал розглядається як один із варіантів, проте йому притаманні значні обмеження. По-перше, українське законодавство наразі забороняє створення спеціальних судів, що унеможлиблює імплементацію гібридного трибуналу в межах національної системи без внесення змін до Конституції. Навіть у разі зміни законодавства, складнощі із залученням іноземних суддів та прокурорів вимагатимуть подальших змін до базових законів. По-друге, гібридний трибунал, створений в рамках міжнародного договору, навряд чи зможе обійти імунітет чинних високопосадовців рф. Приклади суду над Тейлором та Габре свідчать про те, що подолання такого імунітету можливе лише після втрати посад. По-третє, питання включення злочину агресії до юрисдикції гібридного трибуналу залишається відкритим. Відсутність відповідного прецеденту в межах гібридних трибуналів створює ризики легітимності, попри теоретичну можливість застосування визначення злочину агресії згідно з поправками до Римського статуту.

У порівнянні з гібридним трибуналом, спеціальний міжнародний трибунал є більш життєздатним варіантом для розгляду злочину агресії рф. Його створення не вимагатиме внесення змін до законодавства України, що дозволить значно пришвидшити запуск його роботи. Більш того, такий трибунал може бути створений за згодою широкого кола держав, що додасть йому легітимності й авторитету на міжнародному рівні. Спеціальний міжнародний трибунал також має більше шансів подолати посадовий імунітет чинних лідерів рф, оскільки діятиме як незалежна інституція міжнародного рівня, подібно до Нюрнберзького або Токійського трибуналів. Саме міжнародний характер цього органу дозволяє стверджувати, що його рішення матимуть реальну силу навіть за відсутності участі держави-агресора. Нарешті, створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину

агресії стане важливим кроком для розвитку міжнародного кримінального права. Це може стати першим сучасним прецедентом притягнення державного керівництва до відповідальності за злочин агресії після Другої світової війни. Успішне функціонування такого трибуналу зміцнить міжнародну правову систему та утвердить верховенство права як фундаментальний принцип міжнародних відносин, а також посприє формуванню сприйняття злочину агресії як такого, що світова спільнота не може залишати безкарним.

ВИСНОВКИ

1. В результаті проведеного дослідження була розглянута інституційна система міжнародної кримінальної юстиції, зокрема, модель гібридного (інтернаціоналізованого) трибуналу як одного з органів цієї системи. В ході роботи були з'ясовані вагомі особливості та характеристики даної моделі, що мають як високе теоретико-наукове, так і безпосередньо практичне значення для міжнародно-правової науки та практики України.

2. В теоретичній частині роботи було досліджено історичні етапи формування сучасної системи органів кримінальної юстиції, в тому числі, описані та проаналізовані основні інституції цієї системи. Власне, ця система завдячує своїй появі подіям пост-конфліктного періоду другої половини ХХ століття, а саме діяльності Нюрнберзького та Токійського трибуналів, які заклали основні принципи міжнародного кримінального права, якими світове співтовариство керується і по сей день.

3. Розглянуто, що подальшого розвитку ця система набула завдяки діяльності Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії та Міжнародного трибуналу щодо Руанди, які були створені наприкінці ХХ століття та досягли низки прогресивних звершень. Кульмінацією цього розвитку, на сьогоднішній день, стало створення МКС – єдиної постійнодіючої міжнародної судової інституції.

4. В ході дослідження була з'ясована низка критичних моментів та недоліків в діяльності всіх попередньо зазначених міжнародних судових інституцій. Ці недоліки призвели до створення особливої інституційної форми міжнародного трибуналу – гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів, що поєднують в собі ознаки міжнародної та національних систем правосуддя.

5. В аналітичній частині дослідження було приділено увагу особливостям діяльності гібридних (інтернаціоналізованих) трибуналів як органів міжнародної кримінальної юстиції. Були розглянуті дев'ять прикладів

таких інституцій: Спеціальні колегії з тяжких злочинів Окружного суду Ділі у Східному Тиморі, Інтернаціоналізовані колегії в судах Косово, SCSL, ECCC, Палата з воєнних злочинів у Суді Боснії і Герцеговини, ІНТ, STL, ЕАС та SCC.

6. З метою визначення основних характеристик та особливостей цих трибуналів були досліджені: правові основи їх функціонування; механізми формування їх складу; їх юрисдикційні особливості; методи застосування національного права в їх діяльності.

7. За результатами аналітичної частини була описана категоризація таких трибуналів за правовою основою їх функціонування, а саме: трибунали створені на основі національного законодавства, трибунали створені на основі міжнародного договору та трибунали створені РБ ООН в межах своїх повноважень.

8. Були визначені характерні спільні риси, що притаманні більшості розглянутих трибуналів. Такі трибунали зазвичай мають змішаний склад персоналу (тобто, який має як національних, так і міжнародних представників), що може окремо проявлятися у складі суддів, прокурорів чи іншого персоналу трибуналу, або у всіх зазначених категоріях одночасно. Гібридні трибунали зазвичай мають чіткі обмеження щодо територіальної та темпоральної юрисдикції в своїх мандатах, а також, часом, застосовують певні обмеження щодо персональної юрисдикції, наприклад, критерій старшинства та «найбільшої відповідальності». Усі розглянуті гібридні трибунали включали в свою матеріальну юрисдикцію три основних міжнародних злочини: воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид. В аспекті застосування національного законодавства, гібридні трибунали інкорпорують його в тій мірі, яка є необхідною для забезпечення його функціонування, наприклад для визначення процесуальних аспектів його діяльності, або доповнення матеріальної юрисдикції злочинами за національним правом.

9. В рамках практичної частини дослідження були представлені недоліки діяльності розглянутих гібридних трибуналів, серед яких: процесуальні труднощі, політичний вплив, кваліфікація персоналу,

відповідність мандату цілям трибуналу, процедура *in absentia* та забезпечення національної та міжнародної кооперації щодо діяльності трибуналу. Забезпечення балансу міжнародних та національних елементів у структурі та мандаті гібридного трибуналу, розробка та дотримання чітких процесуальних правил, дотримання кваліфікаційних лімітів та впровадження тренувальних програм для суддів та прокурорів трибуналу, надання трибуналу достатніх повноважень та юрисдикції в межах його мандату та наявність політичної волі усіх сторін учасників гібридного трибуналу є необхідними заходами для забезпечення ефективної діяльності гібридного трибуналу з дотриманням усіх стандартів міжнародного правосуддя.

10. Окрему увагу в рамках практичної частини дослідження приділено питанню можливості застосування формату гібридного трибуналу для притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності вищих посадових осіб рф за злочин агресії. Спираючись на дані з аналітичної частини дослідження, та зіставлення їх з особливостями національного права України, був виведений висновок, що такий трибунал, теоретично, може бути створений. Однак, враховуючи труднощі, які можуть виникнути в процесі його формування, такі як: перепони в національному законодавстві України, юрисдикційні обмеження щодо імунітетів посадових осіб рф та відсутність практики притягнення осіб до відповідальності за злочин агресії в таких трибуналах, така модель видається неефективною для застосування в цій конкретній ситуації. Гібридний трибунал щодо України для притягнення високопосадовців рф до відповідальності, скоріш за все, не зможе досягти поставленої мети, та, фактично, буде мертвонародженим.

11. Акцентовано увагу на необхідності для України надалі просувати ідею створення спеціального міжнародного трибуналу щодо злочину агресії рф, оскільки трибунал такого формату зможе обійти та подолати усі зазначені труднощі гібридного формату, а також створити вагому практику та прецедент на міжнародному рівні, та посприяти подальшому розвитку системи міжнародної кримінальної юстиції та міжнародного кримінального права.

12. Загалом визначено, що інституційний формат гібридного (інтернаціоналізованого) трибуналу заслуговує на досить високу оцінку відносно своєї гнучкості, ефективності в діяльності та впливу на сприйняття правосуддя в межах постраждалих країн, де такі трибунали можуть функціонувати. Однак, як і у випадках з іншими трибуналами, необхідне дотримання чітких процедур та механізмів, а також врахування можливих труднощів та проблем під час створення таких трибуналів, для забезпечення їх дієвості.

13. Зазначено, що описані обставини зумовлюють необхідність подальшого дослідження та удосконалення даного формату трибуналів. Варто також наголосити, що, попри велику кількість своїх переваг, гібридні трибунали не є одностайною відповіддю на усі сучасні виклики в системі міжнародної кримінальної юстиції, а отже, додатковий аналіз та дослідження мають також проводитись відносно інших інституційних органів міжнародної кримінальної юстиції, для розвитку та удосконалення цієї системи в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Попко В. Органи міжнародного кримінального правосуддя: множинність інституційних моделей. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 304–311. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.1.2021.60>. (дата звернення: 30.04.2025).
2. Солоненко О. Міжнародна кримінальна юстиція: етапи становлення та розвитку. Ліга-К, 2017. 360 с. ISBN 978-617-7507-02-3.
3. Міжнародне кримінальне право : навчальний посібник / Д. Балобанова та ін. ; ред.: Т. Созанський, О. Броневицька. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 472 с. ISBN 978-617-511-406-3. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/8173> (дата звернення: 12.01.2025).
4. Денисов В. Ад гок. *Велика Українська Енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%B4_%D0%B3%D0%BE%D0%BA (дата звернення: 12.01.2025).
5. Moscow Declaration on atrocities. 1 November 1943. *CVCE*. URL: https://www.cvce.eu/en/obj/moscow_declaration_on_atrocities_1_november_1943-en-699fc03f-19a1-47f0-aec0-73220489efcd.html (дата звернення: 12.01.2025).
6. Agreement for the prosecution and punishment of the major war criminals of the European Axis ("London Agreement"). United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, United States of America, France, Union of Soviet Socialist Republics. 8 August 1945. *Refworld*. URL: <https://www.refworld.org/legal/agreements/un/1945/en/56517> (дата звернення: 12.01.2025).
7. Іванов В. Нюрнберзький процес: історичне та правове значення (до 70-річчя Міжнародного військового трибуналу). *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 24–28. URL: [http://www.irbis-](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-)

bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Chkup_2015_3_7 (дата звернення: 14.01.2025).

8. Tomuschat C. The Legacy of Nuremberg. *Journal of International Criminal Justice*. 2006. Т. 4, № 4. С. 830–844.

URL: <https://doi.org/10.1093/jicj/mql051> (дата звернення: 14.01.2025).

9. Judgment of the International Military Tribunal at Nuremberg. 1 October 1946. *ICC Legal Tools*. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/45f18e/> (дата звернення: 14.01.2025).

10. Klokeid J. The Enduring and Controversial Legacy of the Nuremberg Trials. *Washington University Global Studies Law Review*. 2024. Т. 24, № 1. С. 78–105.

URL: <https://journals.library.wustl.edu/globalstudies/article/id/8971/> (дата звернення: 14.01.2025).

11. Proclamation Defining Terms for Japanese Surrender (Potsdam Declaration). 26 July 1945. *Atomic Archive*.

URL: <https://www.atomicarchive.com/resources/documents/hiroshimaganasaki/potsdam.html> (дата звернення: 16.01.2025).

12. The Nuremberg Trial and the Tokyo War Crimes Trials (1945–1948). *Office of the Historian, U.S. Department of State*.

URL: <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/nuremberg> (дата звернення: 16.01.2025).

13. Tokyo War Crimes Trial. *The National WWII Museum*.

URL: <https://www.nationalww2museum.org/war/topics/tokyo-war-crimes-trial> (дата звернення: 16.01.2025).

14. Totani Yuma. The Case against the Accused // Beyond Victor's Justice? The Tokyo War Crimes Trial Revisited / eds. Yuki Tanaka, Tim McCormack, Gerry Simpson. Leiden ; Boston : Brill, 2010. P. 147–161.

International Criminal Court. URL: <https://www.icc->

cpi.int/sites/default/files/NR/rdonlyres/A9B8696D-FF7E-4CF0-90B0-F47C4C2D9EAB/283891/Totanichapter_correctversion.pdf (дата звернення: 16.01.2025).

15. The Tokyo Trials. *Facing History & Ourselves*.

URL: <https://www.facinghistory.org/resource-library/tokyo-trials> (дата звернення: 16.01.2025).

16. Affirmation of the Principles of International Law Recognized by the Charter of the Nürnberg Tribunal (General Assembly Resolution 95 (I)). 11 December 1946. *United Nations Audiovisual Library of International Law*. URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_95-i/ga_95-i_ph_e.pdf (дата звернення: 17.01.2025).

17. International Criminal Justice: The Institutions. *International Committee of the Red Cross*.

URL: <https://www.icrc.org/en/document/international-criminal-justice-institutions-0> (дата звернення: 17.01.2025).

18. Simonovic I. The Role of the ICTY in the Development of International Criminal Adjudication. *Fordham International Law Journal*. 1999. Т. 23, № 2. С. 440–465. URL: <https://ir.lawnet.fordham.edu/ilj/vol23/iss2/10/> (дата звернення: 17.01.2025).

19. The situation of human rights in the territory of the former Yugoslavia. UN Commission on Human Rights. 14 August 1992. *Refworld*. URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/unchr/1992/en/10561> (дата звернення: 19.01.2025).

20. Resolution 780 (1992). UN Security Council. 6 October 1992. *United Nations Digital Library*. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/151310?ln=en> (дата звернення: 19.01.2025).

21. Resolution 827 (1993). UN Security Council. 25 May 1993. *United Nations Digital Library*. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/166567?v=pdf> (дата звернення: 19.01.2025).

22. Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. *Legacy website of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*. URL: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf (дата звернення: 19.01.2025).
23. Key Figures of the Cases. *Legacy website of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*. URL: <https://www.icty.org/en/cases/key-figures-cases> (дата звернення: 20.01.2025).
24. Prosecutor v. Dusko Tadic aka "Dule" (Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction). ICTY Appeals Chamber. 2 October 1995. *Refworld*. URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselaw/icty/1995/en/61438> (дата звернення: 20.01.2025).
25. *The Tribunal's Accomplishments in Justice and Law*. *Legacy website of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*. URL: https://www.icty.org/x/file/Outreach/view_from_hague/jit_accomplishments_en.pdf (дата звернення: 20.01.2025).
26. Resolution 955 (1994). UN Security Council. 8 November 1994. *United Nations Digital Library*. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/198038?v=pdf> (дата звернення: 22.01.2025).
27. Statute of the International Tribunal for Rwanda. *United Nations Audiovisual Library of International Law*. URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ict_r_ef.pdf (дата звернення: 22.01.2025).
28. The ICTR in Brief. *Legacy website of the International Criminal Tribunal for Rwanda*. URL: <https://unictr.irmct.org/en/tribunal> (дата звернення: 22.01.2025).
29. Haskell L., Waldorf L. The Impunity Gap of the International Criminal Tribunal for Rwanda: Causes and Consequences. *Hastings International and Comparative Law Review*. 2011. Т. 34, № 1. С. 49–85.

URL: https://repository.uclawsf.edu/hastings_international_comparative_law_review/vol34/iss1/2/ (дата звернення: 22.01.2025).

30. Juma P. M. An Assessment of the ICTR's Failures and Successes. *SSRN Electronic Journal*. 2022.

URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4315844> (дата звернення: 22.01.2025).

31. Humphrey M. International intervention, justice and national reconciliation: the role of the ICTY and ICTR in Bosnia and Rwanda. *Journal of Human Rights*. 2003. Т. 2, № 4. С. 495–505.

URL: <https://doi.org/10.1080/1475483032000137084> (дата звернення: 22.01.2025).

32. Seils Paul. Handbook on Complementarity: An Introduction to the Role of National Courts and the ICC in Prosecuting International Crimes. International Center for Transitional Justice, 2016. *International Center for Transitional Justice*. URL:

https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ_Handbook_ICC_Complementarity_2016.pdf (дата звернення 29.01.2025).

33. Understanding the International Criminal Court. International Criminal Court, 2023. *International Criminal Court*. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-03/understanding-the-icc.pdf> (дата звернення 30.01.2025).

34. The ICC at a Glance. International Criminal Court, 2019. *International Criminal Court*. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/ICCAAtAGlanceEng.pdf> (дата звернення 30.01.2025).

35. Assembly of States Parties. *International Criminal Court*. URL: <https://www.icc-cpi.int/asp> (дата звернення: 30.01.2025).

36. The Presidency. *International Criminal Court*. URL: <https://www.icc-cpi.int/about/presidency> (дата звернення: 30.01.2025).

37. Judicial Divisions. *International Criminal Court*. URL: <https://www.icc-cpi.int/about/judicial-divisions> (дата звернення: 30.01.2025).

38. Office of the Prosecutor. *International Criminal Court*. URL: <https://www.icc-cpi.int/about/otp> (дата звернення: 31.01.2025).
39. Resolution RC/Res.6. Review Conference of the Rome Statute. 11 June 2010. *United Nations Treaty Collection*. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-10-b&chapter=18&clang=_en (дата звернення: 31.01.2025).
40. How the Court works. *International Criminal Court*. URL: <https://www.icc-cpi.int/about/how-the-court-works> (дата звернення: 31.01.2025).
41. About the Court. *International Criminal Court*. URL: <https://www.icc-cpi.int/about/the-court> (дата звернення: 03.02.2025).
42. Grono N., Wheeler A. d. C. The deterrent effect of the ICC on the commission of international crimes by government leaders. *International Crisis Group*. URL: <https://www.crisisgroup.org/global/deterrent-effect-icc-commission-international-crimes-government-leaders> (дата звернення: 03.02.2025).
43. White T. States 'failing to seize Sudan's dictator despite genocide charge'. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/global-development/2018/oct/21/omar-bashir-travels-world-despite-war-crime-arrest-warrant> (дата звернення: 03.02.2025).
44. Ukraine situation: ICC Pre-Trial Chamber II finds that Mongolia failed to cooperate in the arrest and surrender of Vladimir Vladimirovich Putin and refers the matter to the Assembly of States Parties. *International Criminal Court*. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/ukraine-situation-icc-pre-trial-chamber-ii-finds-mongolia-failed-cooperate-arrest-and> (дата звернення: 03.02.2025).
45. Quraisha Joomratty. The International Criminal Court: The Effectiveness vs Criticisms. *Istanbul Center for International Law*. URL: https://icil.org.tr/the-international-criminal-court-the-effectiveness-vs-criticisms/#_ftn2 (дата звернення: 03.02.2025).
46. Wong F. Criticisms and Shortcomings of the ICC. *Access Accountability*.

URL: <https://accessaccountability.org/index.php/2019/09/26/criticisms-and-shortcomings-of-the-icc/> (дата звернення: 03.02.2025).

47. Chivenge L. Pros And Cons Of The Icc. *MUSINGS OF CHIEF JUSTICE CHIVENGE*. URL: <https://chivenge.art.blog/2020/08/26/pros-and-cons-of-the-icc/> (дата звернення: 03.02.2025).

48. Dickinson L. A. The Promise of Hybrid Courts. *American Journal of International Law*. 2003. Т. 97, № 2. С. 295–310.

URL: <https://doi.org/10.2307/3100105> (дата звернення: 04.02.2025).

49. Mixed Criminal Tribunals. *Oxford Public International Law*. URL: <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e173> (дата звернення: 04.02.2025).

50. Williams S. Hybrid and internationalized criminal tribunals: jurisdictional issues : Doctoral thesis. Durham, 2009. 241 с.

URL: <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:150607966> (дата звернення: 04.02.2025).

51. Hobbs H. Hybrid Tribunals and the Composition of the Court: In Search of Sociological Legitimacy. *Chicago Journal of International Law*. 2016. Т. 16, № 2. С. 482–522.

URL: <https://chicagounbound.uchicago.edu/cjil/vol16/iss2/5> (дата звернення: 04.02.2025).

52. About the Project. *Hybrid Justice*. URL: <https://hybridjustice.com/about/> (дата звернення: 04.02.2025).

53. Ainley K., Kersten M. Dakar Guidelines on the establishment of hybrid courts. 2019. 122 с. ISBN 978-1-909890-62-6. URL: https://hybridjustice.com/wp-content/uploads/2019/08/dakar-guidelines_digital-version.pdf (дата звернення: 04.02.2025).

54. Regulation No. 2000/15. United Nations Transitional Administration in East Timor. 6 June 2000. *United Nations Peacekeeping*. URL: <https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/past/etimor/untaetR/Reg0015E.pdf> (дата звернення: 17.02.2025).

55. Reiger C., Wierda M., ICTJ. The Serious Crimes Process in Timor-Leste: In Retrospect. *International Center for Transitional Justice*. URL: <https://www.ictj.org/publication/serious-crimes-process-timor-leste-retrospect> (дата звернення: 17.02.2025).
56. Regulation No. 2000/11. United Nations Transitional Administration in East Timor. 6 March 2000. *United Nations Peacekeeping*. URL: <https://peacekeeping.un.org/mission/past/etimor/untaetR/Reg11.pdf> (дата звернення: 17.02.2025).
57. Statement by Carla Del Ponte Prosecutor of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia on the investigation and Prosecution of crimes committed in Kosovo. *Legacy website of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*. URL: <https://www.icty.org/en/press/statement-carla-del-ponte-prosecutor-international-criminal-tribunal-former-yugoslavia> (дата звернення: 18.02.2025).
58. Regulation No. 2000/6. United Nations Interim Administration Mission in Kosovo. 15 February 2000. *United Nations Mission in Kosovo*. URL: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/02english/E2000regs/R_E2000_06.htm (дата звернення: 18.02.2025).
59. Regulation No. 2000/34. United Nations Interim Administration Mission in Kosovo. 27 May 2000. *United Nations Mission in Kosovo*. URL: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/02english/E2000regs/R_E2000_34.htm (дата звернення: 18.02.2025).
60. Regulation No. 2000/64. United Nations Interim Administration Mission in Kosovo. 15 December 2000. *United Nations Mission in Kosovo*. URL: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/02english/E2000regs/R_E2000_64.htm (дата звернення: 18.02.2025).
61. Letter dated 9 August 2000 from the Permanent Representative of Sierra Leone to the United Nations addressed to the President of the Security Council. *Security Council Report*. URL:

https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2000_786.pdf (дата звернення: 20.02.2025).

62. Special Court Agreement, 2002 (Ratification) Act. Government of Sierra Leone. 29 March 2002. *Residual Special Court for Sierra Leone*. URL: <https://www.rscsl.org/Documents/SCSL-ratificationact.pdf> (дата звернення: 20.02.2025).

63. Agreement between the United Nations and the Government of Sierra Leone on the establishment of a Special Court for Sierra Leone. United Nations, Government of Sierra Leone. 16 January 2002. *Residual Special Court for Sierra Leone*. URL: <https://www.rscsl.org/Documents/scsl-agreement.pdf> (дата звернення: 20.02.2025).

64. Statute of the Special Court for Sierra Leone. *Residual Special Court for Sierra Leone*. URL: <https://www.rscsl.org/Documents/scsl-statute.pdf> (дата звернення: 20.02.2025).

65. Letter dated 21 June 1997 from the First and Second Prime Ministers of Cambodia addressed to the Secretary-General. *United Nations Assistance to the Khmer Rouge Trials*. URL: <https://www.unakrt-online.org/documents/letter-dated-21-june-1997-first-and-second-prime-ministers-cambodia-addressed-secretary> (дата звернення: 25.02.2025).

66. Law on the Establishment of the Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia for the Prosecution of Crimes Committed during the Period of Democratic Kampuchea. *Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia*. URL: <https://eccc.gov.kh/sites/default/files/legal-documents/C300-2001-Law%20on%20the%20establishment%20of%20the%20EC%20and%20Decree-En.pdf> (дата звернення: 25.02.2025).

67. Decision imposing the Law on the State Court of BiH. High Representative for Bosnia and Herzegovina. 12 November 2000. *Office of the High Representative*. URL: <https://www.ohr.int/decision-imposing-the-law-on-the-state-court-of-bih/> (дата звернення: 26.02.2025).

68. Roberts A. The End of Occupation: Iraq 2004. *International and Comparative Law Quarterly*. 2005. Т. 54, № 1. С. 27–48.
URL: <https://doi.org/10.1093/iclq/54.1.27> (дата звернення: 27.02.2025).
69. Coalition Provisional Authority Regulation Number 1. Administrator of the Coalition Provisional Authority. 16 May 2003. *CyberCemetery*. URL: https://govinfo.library.unt.edu/cpa-iraq/regulations/20030516_CPAREG_1_The_Coalition_Provisional_Authority_.pdf (дата звернення: 27.02.2025).
70. Coalition Provsional Authority Order Number 48. Administrator of the Coalition Provisional Authority. 10 December 2003. *CyberCemetery*. URL: https://govinfo.library.unt.edu/cpa-iraq/regulations/20031210_CPAORD_48_IST_and_Appendix_A.pdf (дата звернення: 27.02.2025).
71. Report of the Secretary-General on the establishment of a special tribunal for Lebanon. UN Secretary-General. 2006. *United Nations Digital Library*. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/586942?v=pdf> (дата звернення: 04.03.2025).
72. Agreement between the United Nations and the Lebanese Republic on the establishment of a Special Tribunal for Lebanon (with Statute). *United Nations Treaty Series*. Т. 2461, 257 с. № 44232. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%202461/v2461.pdf> (дата звернення: 04.03.2025).
73. Resolution 1757 (2007) on the establishment of a Special Tribunal for Lebanon. Security Council. 30.05.2007. *Refworld*. URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/unsc/2007/en/47709> (дата звернення: 04.03.2025).
74. Secretary-General launches measures to establish Special Tribunal for Lebanon, in accordance with Security Council resolution 1757 (2007). *United Nations Press*. 11.06.2007. URL: <https://press.un.org/en/2007/sgsm11035.doc.htm> (дата звернення: 04.03.2025).

75. Вибір заради справедливості : посібник зі створення механізмів притягнення до відповідальності за найтяжчі злочини : у 2 т. / Open Society Foundations. New York : Open Society Foundations, 2019. Т. 2. 545 с. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2020/06/tom_ii_web.pdf (дата звернення: 05.03.2025).

76. Agreement between the Government of the Republic of Senegal and the African Union on the Establishment of Extraordinary African Chambers within the Senegalese Judicial System. *African Journal of International Criminal Justice*. 2015. Т. 1, № 1. URL: <https://doi.org/10.5553/aj/2352068x2015002001013> (дата звернення: 05.03.2025).

77. Extraordinary African Chambers. *Oxford Public International Law*. URL: <https://opil.oup.com/display/10.1093/law-mpeipro/e3295.013.3295/law-mpeipro-e3295> (дата звернення: 05.03.2025).

78. Cour Pénale Spéciale de la République Centrafricaine/Special Criminal Court in Central African Republic. *Hybrid Justice*. URL: <https://hybridjustice.com/special-criminal-court-in-central-african-republic/> (дата звернення: 06.03.2025).

79. Organic Law No. 15-003 on the creation, organisation and functioning of the Special Criminal Court. *ICRC IHL National Practice Database*. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/national-practice/organic-law-no-15-003-creation-organisation-and-functioning-special-criminal> (дата звернення: 06.03.2025).

80. Regulation No. 1999/3. United Nations Transitional Administration in East Timor. 3 December 1999. *Ministério da Justiça*. URL: <https://mj.gov.tl/jornal/lawsTL/UNTAET-Law/Regulations%20English/Reg1999-03.pdf> (дата звернення: 24.03.2025).

81. Cerone J., Baldwin C. Explaining and Evaluating the UNMIK Court System. *SSRN Electronic Journal*. 2003. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1647211> (дата звернення: 24.03.2025).

82. Naughton E. Committing to Justice for Serious Human Rights Violations: Lessons from Hybrid Tribunals. *International Center for Transitional*

Justice. 12.05.2018. URL: <https://www.ictj.org/publication/committing-justice-serious-human-rights-violations-lessons-hybrid-tribunals> (дата звернення: 25.03.2025).

83. Law on the Establishment of the Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia for the Prosecution of Crimes Committed During the Period of Democratic Kampuchea (with amendments as promulgated on 27 October 2004). *Extraordinary Chambers in the Courts of Cambodia*. URL: https://www.eccc.gov.kh/sites/default/files/legal-documents/KR_Law_as_amended_27_Oct_2004_Eng.pdf (дата звернення: 25.03.2025).

84. Ivanisevic B. The War Crimes Chamber in Bosnia and Herzegovina: From Hybrid to Domestic Court. *International Center for Transitional Justice*. 2008. URL: <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-FormerYugoslavia-Domestic-Court-2008-English.pdf> (дата звернення: 25.03.2025).

85. Creation and First Trials of the Supreme Iraqi Criminal Tribunal. *International Center for Transitional Justice*. 2005. URL: <https://www.ictj.org/publication/creation-and-first-trials-supreme-iraqi-criminal-tribunal> (дата звернення: 25.03.2025).

86. Wierda M., Nassar H., Maalouf L. Handbook on the Special Tribunal for Lebanon. *International Center for Transitional Justice*. 2008. URL: <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Lebanon-STL-Handbook-2008-English.pdf> (дата звернення: 25.03.2025).

87. Musila G. M. The Special Criminal Court and Other Options for Accountability in the Central African Republic: Legal and Policy Recommendations. *SSRN Electronic Journal*. 2016. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2762813> (дата звернення: 27.03.2025).

88. Hybrid. *International Crimes Database*. URL: <https://www.internationalcrimesdatabase.org/courts/hybrid> (дата звернення: 28.03.2025).

89. Van Schaack B. The Building Blocks of Hybrid Justice. *SSRN Electronic Journal*. 2015. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2705110> (дата звернення: 28.03.2025).
90. Prosecutor v. Charles Ghankay Taylor. Case No. SCSL-03-01-A. Judgment (Appeals Chamber). 26 September 2013. Para. 480. *Special Court for Sierra Leone*. URL: <https://www.rscsl.org/Documents/Decisions/Taylor/Appeal/1389/SCSL-03-01-A-1389.pdf> (дата звернення: 28.03.2025).
91. About. *ECCC*. URL: <https://www.eccc.gov.kh/en/about> (дата звернення: 28.03.2025).
92. Law on the Court of Bosnia and Herzegovina (Consolidated Version). *Official Gazette of Bosnia and Herzegovina*. № 49/09. URL: https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocities-crimes/Doc.48_Law_on_Court_BiH_-_Consolidated_text_-_49_09.pdf (дата звернення: 29.03.2025).
93. Hybrid Tribunals: Core Elements. *Syria Justice and Accountability Centre*. 2013. URL: <https://syriaaccountability.org/hybrid-tribunals-core-elements/> (дата звернення: 01.04.2025)
94. Nielsen E. Hybrid International Criminal Tribunals: Political Interference and Judicial Independence. *UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs*. 2010. Т. 15, № 2. С. 289–326. URL: <http://www.jstor.org/stable/45302363> (дата звернення: 08.04.2025).
95. Holvoet M., de Hert P. International Criminal Law as Global Law: An Assessment of the Hybrid Tribunals. *Tilburg Law Review*. 2012. Т. 17, № 2. С. 228–240. URL: <https://doi.org/10.1163/22112596-01702011> (дата звернення: 08.04.2025).
96. Suma M. The Charles Taylor Trial and Legacy of the Special Court for Sierra Leone. *International Center for Transitional Justice*. 2009. URL: <https://www.ictj.org/publication/charles-taylor-trial-and-legacy-special-court-sierra-leone> (дата звернення: 08.04.2025).

97. Ciorciari J.D., Heindel A. Experiments in International Criminal Justice: Lessons from the Khmer Rouge Tribunal. *Michigan Journal of International Law*. 2014. Т. 35, № 2. С. 369–417. URL: <https://repository.law.umich.edu/mjil/vol35/iss2/2/> (дата звернення: 09.04.2025).

98. Pandey S. UN Secretary General closes special tribunal for former Lebanon PM assassination. *JURISTnews*. URL: <https://www.jurist.org/news/2024/01/un-secretary-general-closes-special-tribunal-for-former-lebanese-pm-assassination/> (дата звернення: 09.04.2025).

99. Chad: Still No Reparations for Hissène Habré's Victims. *Human Rights Watch*. URL: <https://www.hrw.org/news/2023/05/26/chad-still-no-reparations-hissene-habres-victims> (дата звернення: 10.04.2025).

100. Central African Republic: First Trial at the Special Criminal Court. *Human Rights Watch*. URL: <https://www.hrw.org/news/2022/04/12/central-african-republic-first-trial-special-criminal-court#whendidthe> (дата звернення: 10.04.2025).

101. Вибір заради справедливості : посібник зі створення механізмів притягнення до відповідальності за найтяжчі злочини : у 2 т. / Open Society Foundations. New York : Open Society Foundations, 2019. Т. 1. 143 с. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2020/06/tom_1_web-3.pdf (дата звернення: 10.04.2025).

102. Rome Statute of the International Criminal Court. Art. 15 bis. *International Criminal Court*. 2025. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2025-03/Rome-Statute-EN-2025.pdf> (дата звернення: 14.04.2025).

103. Генсекретар Ради Європи сподівається на прогрес у створенні спецтрибуналу щодо злочину агресії Росії проти України у квітні 2025 року. *ZMINA*. URL: <https://zmina.info/news/genser-rady-uevropy-spodivayetsya-na-progres-u-stvorenni-specztrybunalu-shhodo-zlochynu-agresiyi-rosiyi-proty-ukrayiny-u-kvitni-2025-roku/> (дата звернення: 14.04.2025).

104. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 14.04.2025).

105. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII : станом на 25 квіт. 2025 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 14.04.2025).

106. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII : станом на 4 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 14.04.2025).

107. Perriello T., Wierda M. The Special Court for Sierra Leone Under Scrutiny. *International Center for Transitional Justice*. 2006. URL: <https://www.ictj.org/publication/special-court-sierra-leone-under-scrutiny> (дата звернення: 14.04.2025).

108. Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium). Judgment. 14 February 2002. Para. 58. *International Court of Justice*. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/121/121-20020214-JUD-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 14.04.2025).

109. Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium). Judgment. 14 February 2002. Para. 61. *International Court of Justice*. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/121/121-20020214-JUD-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 14.04.2025).

110. Prosecutor v. Charles Ghankay Taylor. Case No. SCSL-03-01-T. Decision on Defence Motion for Judgment of Acquittal Pursuant to Rule 98. 31 May 2004. *Special Court for Sierra Leone*. URL: <https://docs.rscsl.org/document/SCSL-03-01-0059> (дата звернення: 17.04.2025).

111. Charles Taylor. *Residual Special Court for Sierra Leone*. URL: <https://rscsl.org/the-scsl/cases/charles-taylor/> (дата звернення: 17.04.2025).

112. Tsybulenko E., Rinta-Pollari H. Legal Challenges in Prosecuting the Crime of Aggression in the Russo-Ukrainian War. *Review of Central and East*

European Law. 2023. Т. 48, № 3-4. С. 319–350.

URL: <https://doi.org/10.1163/15730352-bja10087> (дата звернення: 01.05.2025).

113. United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX).

Definition of Aggression. *United Nations*. 14 December 1974. URL:

[https://docs.un.org/en/A/RES/3314\(XXIX\)](https://docs.un.org/en/A/RES/3314(XXIX)) (дата звернення: 17.04.2025).

114. Garrido R. The Extraordinary African Chambers within the Courts of Senegal and its contribution for an Emerging African Regional Jurisdiction // Patrícia Galvão Teles, Manuel de Almeida Ribeiro, Maria de Assunção do Vale Pereira (eds). *The Contribution of the Case-Law of International Courts and Tribunals to the Development of International Law*. ILA Braga Regional Conference September 2019 e-book. ISBN 978-989-99693-1-5. 2022. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4098613 (дата звернення: 17.04.2025).

115. Verbruggen Y. How Russia's aggression is revitalising international criminal justice. *International Bar Association*. URL: <https://www.ibanet.org/How-russias-aggression-is-revitalising-international-criminaljustice> (дата звернення: 18.04.2025).

116. Consequences of the Russian Federation's continued aggression against Ukraine: role and response of the Council of Europe. Resolution 2433 (2022). *Parliamentary Assembly of the Council of Europe*. 27 April 2022. URL: <https://pace.coe.int/en/files/30017/html> (дата звернення: 30.04.2025).

117. Special Tribunal for Ukraine: Secretary General welcomes completion of technical discussions. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/special-tribunal-for-ukraine-secretary-general-welcomes-completion-of-technical-discussions> (дата звернення: 30.04.2025).